

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin
Diplomová práce

Vladimíra Coufalová

**Česko-francouzské vztahy v oblasti filantropie v polovině 19
století. Marie Riegrová-Palacká a Marie Pape-Carpantier.**

Czech-french relations in philanthropy in 2nd half of 19th century.
Marie Riegrová-Palacká and Marie Pape-Carpantier.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a používala jsem pouze literaturu a prameny uvedené v bibliografii. Dále prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zveřejňování mé diplomové práce nebo její části.

V Praze dne 28.8.2009

.....

podpis

Poděkování

Mé poděkování patří paní PhDr. Marii Bahenské Ph.D.. Byla to ona, kdo mě upozornil na filantropické dílo Marie Riegrové-Palacké ve spojitosti s francouzským prostředím. Děkuji panu prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc. za jeho rady, připomínky a velkou vstřícnost. Velké poděkování patří též Vojtěchu Svobodovi.

Anotace

Diplomová práce „Česko-francouzské vztahy v oblasti filantropie si klade za cíl blíže seznámit a upozornit prostřednictvím vyměněné korespondence na zvláštní osobnosti Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier, jež se výtečně doplňovaly v zájmu o mateřské školy, přestože je dělil mnohaletý věkový rozdíl a naprosto odlišné prostředí v němž vyrůstaly. Zpočátku pravidelná korespondence mající počátek v roce 1867 pomalu ustává již během roku 1869, kdy se podařilo Marii Riegrové-Palacké dosáhnout za pomoci paní Pape-Carpantier vytvoření první české mateřské školy v Praze.

Po úvodní kapitole a zhodnocení pramenů a literatury se třetí kapitola věnuje výměně listů Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier. Oboustranná korespondence se zachovala díky pečlivosti Riegrové-Palacké, jež si nejprve psala koncept dopisů pro paní Pape „nanečisto,“ aby je následně ještě zkontroloval její manžel František Ladislav Rieger. První dopis pochází z podzimu 1867 a poslední dochovaný dopis od paní Pape je ještě z roku 1877. Paní Pape-Carpantier umírá v roce 1878.

Ve čtvrté kapitole je představen krátký exkurz do života paní Pape-Carpantier, podtrhující vlastní práci pěstounky v opatrovnách, jako hlavní faktor při pro vydání odborných pedagogických spisů. Její píle a nadání ji posléze přivedlo až k postu ředitelky École normale pour les salles d'asiles – Ústavu pro učitelky mateřských škol. Tato kapitola též seznamuje s koncepcí Marie Pape-Carpantier, názorným vyučováním, jež se dále šířilo v pražských mateřských školách díky vyslání českých kandidátek do pařížského kurzu.

O dětství, výchování a roli bolzanovství v životě Marie Riegrové-Palacké pojednává pátá kapitola. Zde jsem se zaměřila pouze na nejpodstatnější rysy tohoto období, s přihlédnutím k vlivům, které se později významně podílely na filantropické činnosti Marie Riegrové-Palacké. Podněty bolzanovství v životě Marie Riegrové-Palacké jsou zprostředkovány učením Františka Schneidra, učitele náboženství Riegrové-Palacké v dětství. Bolzanovo učení prostupující českou společností, nalezlo velké sympatie nejen v rodině Palackých, ale u Františka Ladislava Riegra.

Exposition universelle – Světové výstavě v Paříži v roce 1867 popisuje kapitola šestá. Upozornila jsem na pelagickou sekci výstavy, k níž patřilo i pět

zásadních konferencí pro učitele z řady francouzských departementů, jimž nepřednášel na Sorbonně nikdo jiný než Marie Pape-Carpantier. Marii Riegrové-Palacké připadla na výstavě úloha diváka a pozorovatele zkoumajícího pedagogickou a filantropickou sekci výstavy, aby díky této zkušenosti následně rozvinula síť kontaktů v oblasti předškolní výchovy mířících do Francie a Itálie. Francie byla pružnější ve své odpovědi dopisem paní Cornu a poté paní Pape-Carpantier. Riegrové-Palacké také vyšlo, po zkušenosti s výstavou, ve Světozoru několik článků věnujících se francouzské dobročinnosti. Bylo nutno přesvědčovat veřejnost, městkou radu i manžela o výhodách francouzské metody pro školku u sv. Jakuba. Poslední část této kapitoly patří pobytu dvou kandidátek v pařížském kurzu u paní Pape.

Jen okrajová pozornost byla dosud věnována zahraničním pobytům Riegrové-Palacké v Nice. Zvláště tomu z roku 1869 až 1870, kdy sama v Nice docházela téměř každodenně na přednášky konající se ve veřejném kurzu pro ženy a dívky. Ani zde se nezapomněla zapojit do dobročinných podniků ve spolku sv. Vincentka.

Osmá kapitola je určena vizím pedagogů a filosofů 18. a 19. století v oblasti předškolní výchovy a jejich následné realizaci v řadě ústavů v Evropě. Opominuta nezůstává ani historie předškolních zařízení v západní Evropě, s důrazem na Francii a české země. Zabývá se zde vznikem první české mateřské školy u sv. Jakuba, působením komitétu dam a dobročinného i vlasteneckého charakteru mateřských škol.

Poslední část diplomové práce porovnává podobnosti a odlišnosti obou žen, jež se nikdy osobně nesetkaly, ale i tak se dokázaly stát jedna druhé podstatnou inspirací. Větší zisk z tohoto přátelství měla zřejmě Riegrová-Palacká, v mnoha dopisech se paní Pape dotazující na nejasnosti a úskalí předškolního vyučování, zahrnující i zájem o metodu pro neslyšící děti. Paní Pape toto přátelství přineslo seznámení se ženou usilující v rámci dobročinnosti i o povzbuzení vlastenecké aktivity malého národa v srdci Evropy a následně i četná setkání s Františkem Ladislavem Riegrem. Rieger byl vítaným hostem ve Voršilské ulici, kde sídlil Ústav pro učitelky. Při svých cestách do Paříže pravidelně stíhal u paní Pape projednat dle instrukcí manželky fungování pražských mateřských škol, komitétu dam a vozil své ženě filantropickou literaturu doporučenou paní Pape-Carpantier.

Summary

This diploma work called “Czech – French relations in the field of philanthropy”. Marie Riegrová Palacká and Marie Pape-Carpantier propose to acquaint with and draw attention by way of corresponding to two unique personalities Marie Riegrová Palacká and Marie Pape-Carpantier which perfectly complement each other in light of kindergartens despite big disparity in age and utterly different social and growing environment. The regular correspondence which started in the beginning of 1867 is ceasing during the year 1869 when Marie Riegerová-Palacká managed to establish and open the first Czech kindergarten in Prague with the help of madam Pape-Carpantier who accepted Czech applicants for future teachers in Paris.

After the introductory chapter and references the third chapter is dealing with exchange of letters of Marie Riegrová Palacká and Marie Pape-Carpantier. The correspondence was preserved by thoroughness of Riegrová-Palacká who for the first time wrote the concept rough in order to her husband who subsequently controlled the letters. The first letter is dating back to autumn of 1867 and the last preserved letter is coming from Madame Pape in 1877. Madame Pape dies 1878.

The fourth chapter gives a short introduction into the life of madam Pape-Carpantier and hers prominent influence of her own work as a teacher in a kindergarten on her pedagogic publication leading to a position of director of “Normal course” in Paris.

This chapter gives us also a picture of concept of Marie Pape-Carpantier, illustrative teachings which adopted the both Czech applicants and which had been spread in Prague’s kindergartens.

The fifth chapter describes the influent of Bernard Bolzano on Marie Rieger Palacky by František Schneider. Bolzano’s teaching was so much reflected in her entire life that one chapter is devoted, where is also mentioned penetration of this teaching to František Ladislav Rieger’s life.

About Exposition universelle – The world exposition in Paris in 1867 is the chapter six. I focus this chapter on pedagogic section of the exhibition where Pape-Carpantier gave five conferences for teachers led by her own by virtue of the French minister of education. Marie Riegrová-Palacká was as a visitor at this exposition and explored the pedagogic and philanthropic part and owing to this

experience she made a list of contacts in France and Italy in the area of pre-school education. The first contact came from France by answer of madam Cornu and madam Pape-Carpantier afterwards. Marie Riegrová-Palacká published after returning from The World Exposition several articles concerning French philanthropy. It was necessary to urge community, the town council even her husband on advantages of French method for the kindergarten at the Saint Jacob. The last part of this chapter belongs to stay of two applicants in the Paris course at madam Pape.

Just a small attention has been devoted to foreign stays of Marie Riegrová-Palacká in Nice. Particularly those from 1869 – 1870 when Riegrová-Palacká day by day visited lectures taking place in public course for girls and women. Riegrová-Palacká didn't forget to join into philanthropic affairs in the society of St. Vincent.

The eighth part is determined to visions of teachers and philosophers of the 18th and 19th century in the field of pre-school education and their following realization in institutes in Europe. I didn't leave out a part concerning history of the pre-school facilities in the Western Europe with impact on France and Czech countries. I deal with the establishing of the first Czech kindergarten at the St. Jacob, by virtue of the Ladies Committee charitable and patriotic character of kindergartens.

The last part of this thesis is comparing similarities and dissimilarities both women who had never personally met although they became a big inspiration for each other. The greater benefit from this relationship probably had Marie Riegrová-Palacká, many letters contain questions on certain unclearness and pitfalls of pre-school education concerning interest in method for deaf children. It meant for madam Pape an acquaintance with a woman striving for philanthropic encouragement in patriotic activities of a small nation in the heart of Europe and following meetings with František Ladislav Rieger who regularly stopped by during his voyages to Paris in order to discuss functions of Prague's kindergartens, Ladies Committee according to her's wife instructions and bringing back the philanthropic literature recommended by madam Pape-Carpantier.

Obsah

1. Úvod	10
2. Zhodnocení pramenů a literatury	15
3. Korespondence Marie Riegrové-Palacké s paní Pape-Carpantier	24
4. Madame Marie Pape-Carpantier	38
4.1. Základní údaje	38
4.2. Mademoiselle Marie Carpentier	40
4.3. Carrière sans joie personnelle – S nechutí do nové kariéry	43
4.4. Z Le Mansu do Paříže	46
4.5. O metodě	51
5. Dětství, dospívání a sňatek Marie Riegrové-Palacké	54
5.1. Bolzanovství v životě Marie Riegrové	57
5.2. „Ale jako tehdy byl v národě jediný Dr. Rieger, tak i také jediná paní Riegrová“	60
5.3. „Budou budoucně i mužské kojné?“	64
6. Exposition universelle – Paris 1867	69
6.1. Paní Pape přednáší na Sorbonně	69
6.3. Ohlasy pařížské výstavy v Praze	73
6.4.1. Societé de charité maternelle a další spolky ku podpoře chudých dětí	76
6.4. Kandidátky v pařížském kurzu	81
7. Pobyt Marie Riegrové-Palacké v Nice v zimě 1869/1870	85
7.1. Veřejná působnost Riegrové versus soukromý život	85
7.2. Deník z cesty do Nizzy z listopadu 1869 až duben 1870	86
7.2.1. „Člověk v té Nizze nabývá trochu větší živosti“	87
7.2.2. Pro společnost sv. Vincenzia	91
8. Dětství – enfant, Kind, infant, bambina: Vize a realita	96
8.1. Vize	96
8.2. Realita francouzská	99
8.3. Realita česká	101
8.3.1. Zahájení činnosti v mateřské škole u sv. Jakuba	102
8.3.2. Školka jako dobročinný podnik	104
8.3.3. Rodinné poměry dětí navštěvujících opatrovnu	105
9. Mezi Marií Riegrovou-Palackou a Marií Pape-Carpantier	110
9.1. Po návratu z Nice	110
9.2. Podobnosti a rozdíly ve filantropické práci Riegrové-Palacké a Pape-Carpantier	111
10. Závěr	117
11. Bibliografie	119
12. Přílohy	125

1. Úvod

V Praze dne 9. prosince 1867. „*Město chce založiti novou opatrovnu v místnostech klášterních u sv. Jakuba – sestřám svěřiti spěchovali se velice – chtěli to svěřiti opět nějakému řediteli, nějakým učitelům a služkám ženským. Pomocí Riegrovou jsme jim to zvrátili. Poznala jsem překrásná zařízení v opatrovnách francouzských a přičinila se dle možnosti, aby městská rada přijala některá opatření odtamtud'. Stalo se tak, ale nevím ještě vše jak se to vyvede. Městská rada odeprěla poslat do Paříže jednu slečnu na vyučenou do kurzu normálního. Jak pak chtějí provést věc – když ji dobře neznají. Ostatně přijato v zásadě mnoho dobrého, nevím jak dalece se podaří provedení, jaké živly se toho zmocnějí. Doufejme a nezoufejme.*“¹ Napsala Marie Riegrová Palacká rodinnému příteli knězi Danešovi do Peruce mezi zprávami o starostech se slavností Vánočního stromku sv. Ludmily, pracovním vytížením manžela, zdraví otce a tchýně a pokrocích dětí. Několik řádků nechává nahlédnout do záležitostí stojících vždy v popředí zájmu v životě Marie Riegrové Palacké.

Kdo byla Marie Riegrová Palacká? Zdánlivě neopodstatněná otázka si zasluhuje bližší vysvětlení. Drobná nepozornost stačí k tomu, abychom se rozpovídali o nadané autorce libret, spisů o Bolzanovi, *Ochraně chudé a opuštěné mládeže* a mnoha dalších, Marii Riegrové-Červinkové, dceři Marie Riegrové-Palacké. Matka budoucí paní Červinkové si nezasluhuje o nic méně pozornosti, vezmeme-li v úvahu, že právě ona svou dceru inspirovala v lidumilné, chcete-li filantropické činnosti. Marie Riegrová-Palacká stojí poněkud neoprávněně ve stínu nejen své nejstarší dcery, ale i svého otce Františka Palackého a manžela Františka Ladislava Riegra. Navyklým stereotypem charakterizována spíše trojí definicí dcery, manželky a matky než svou, na poměry 19. století, nevšední osobností. Žena v klasické pozici dcery, matky a manželky nám mnohé usnadňuje, na druhou stranu cítíme potřebu většího prostoru pro pochopení dosud jen z části probádané složitosti lidské bytosti a jejího konání na pozadí vrtkavých dějin předminulého století.

V předkládané práci se pokouším představit nejen úsek života a práci Marie Riegrové-Palacké, ale i Marie Pape-Carpantier. Dvou žen žijících ve stejné době na

¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Koncepty vlastní, Riegrová Marie roz. Palacká – Františku Danešovi (1841-1878), kart. č. 8, inv. č. 390, Praha 9.12. 1867.

různých místech v Evropě, jež spojil zájem a práce ve prospěch druhých. Nenechajme se proto omezit definicí a pokusme se s pomocí pramenů a odborné literatury dobrat nových možností v pohledu na život a filantropickou práci Marie Riegrové-Palacké v Praze s propojením na život a práci Marie Pape-Carpantier v Paříži v polovině 19. století. Vzhledem k rozsahu své práce, se budu blíže zabývat především obdobím dospívání obou žen, jejich vzděláním, předpoklady pro filantropickou práci a konečně jejich seznámením ústícím v založení první české mateřské školy u sv. Jakuba.

Předešlé uvedení Marie Riegrové Palacké jako ženy stojící v „pozadí,“ není úplně přesné, vzhledem k počtu historických prací, které se její osobě mimo jiné věnují. Zásadní je „mimo jiné,“ protože osobnost Marie Riegrové-Palacké dosud čeká na svou vlastní moderní biografii. Co je příčinou nedbalého zájmu, řekneme téměř přehlédnutí života Marie Riegrové-Palacké ve prospěch ostatních členů její rodiny?

V první řadě je to samotné téma. Není tomu tak dlouho, kdy jsem seděla v učebně a ve volné chvíli listovala prací věnující se roli žen v prvních mateřských školách v 19. století. Zvědaví spolužáci mi nahlíželi přes rameno, když tu jeden pronesl: „*Ále, zase nějaký gender.*“ Takové prohlášení mne znovu nutilo zamyslet se nad podstatou připravované práce. Slova „zase nějaký gender“ nejen že sebou nesou negativní konotace, ale omezují koncepci genderových studií pouze na ženskou otázku, která je však jen jednou z mnoha součástí genderového přístupu v dějinách.

Předkládanou práci věnující se Marii Riegrové-Palacké a Marii Pape-Carpantier můžeme s čistým svědomím přiřadit k proudům českého a francouzského bádání v oblasti gender studies. Podnětem vedoucím k napsání této práce byly nejen práce Mileny Lenderové, Marie Bahenské, Pavly Horské, ale i zahraniční práce z pera Heleny Volet-Jeannert, Colette Cosnier, Catherine Duprat a dalších. Všechny tyto autorky se věnují zejména dějinám žen v 19. století. Povšimněme si jak málo tato otázka zaujala mužské kolegy historiky. Nyní se dostávám k podstatě problému, proč se může zdát téma Marie Riegrové Palacké opomíjeno. Základnu zájemců tvoří v naprosté většině jenom ženy. Pavla Horská v „rozhovoru“ s Jaroslavou Peškovou uvádí: „*Napíše-li kdo dějiny evropské filantropie, Marie Riegrová-Palacká by v nich neměla být opomenuta.*“² Vedle nedostatku zájmu, je podle mého názoru kupodivu na vině právě vrchol práce Marie Riegrové-Palacké, české mateřské školy. Samotné

² Pavla Horská – Jaroslava Pešková, Rozhovor mezi filozofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách, in: Filosofický časopis XL, 1992, č. 5, s. 757-768.

téma mateřských škol se v historických kruzích jeví poněkud rozpačitě, jakoby si uvědomovalo svou příslušnost k dějinám pedagogiky. Možná svou roli hrají i neveselé vzpomínky řady historiků na ústrky a útrapy spojené s návštěvou tohoto, v 19. století tolik blahodárného, zařízení. Samotné založení první české mateřské školy je událostí mnohokrát popsanou, a proto si žádá nové přístupy. Pokusím se vyvarovat prostého popisu faktů notoricky známých, ve prospěch snahy o nahlédnutí do záměrů Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier v oblasti filantropie, které ovlivnily jejich činnost v práci pro druhé. Toto téma nabízí mnoho různých úhlů pohledu na věc. Důležité je, nezaměřit se pouze na popis fungování mateřských škol, ale obrátit pozornost ke dvěma hlavním představitelkám mateřských škol jako filantropického podniku. Pokusím se sledovat kulturní a pedagogický vliv Marie Pape-Carpantier na české prostředí. Přiblížit inspirace pařížské ředitelky Ústavu pro učitelky mateřských škol. Co bylo hnacím motorem tak rozsáhlé dobročinné péče? V čem se lišila předškolní výchova chudých dětí od dětí z materiálně zajištěných rodin? Kdo byly tyto chudé děti a jejich rodiny, na které se zaměřilo tolik filantropické práce? Co vedlo přesvědčenou katoličku Marii Riegrovou-Palackou k následování vzoru Marie Pape-Carpantier, která byla příkladem ženy přímo revoltující? Věděla Marie Riegrová-Palacká o velice pravděpodobných stycích Marie Pape-Carpantier se svobodnými zednáři a jejich problémech s katolickou církví? Jak obě ženy, z nichž ani jednu nelze považovat za vzor domácí hospodyňky, akcentovaly stále aktuálnější ženskou otázku?

Ke zkoumání nastíněných otázek se vybízí metoda biografie, metoda komparace i použití genderového pohledu. Studium genderových rolí v jedné z podob zabývají se postavením ženy ve společnosti je nedílnou součástí sociálních dějin. V takovém případě se obvykle jedná o poukázání na tradiční rozdělení role muže a ženy v rodině. Genderový pohled v mé práci se spíše než na střetech mezi rolí muže a ženy v 19. století uplatní na kontaktech dvou žen, jimž se vytvoření mateřských škol stalo nejen filantropickým podnikem, ale Marii Pape-Carpantier i celoživotní náplní. Ženy, které dokázaly ladným krokem obejít představu své tradiční role a vlastní samostatnou činností ve veřejném životě si zajistit stálou a uznávanou pozici. Tuto pozici bez potíží skloubily s péčí o plynulý chod domácnosti. V tomto vidím výrazný faktor ženské emancipace.

Biografickou metodu považují sociální dějiny za „extrémní případ“, to ale nebrání jejímu použití jako jedné z metod přicházejících v úvahu při zkoumání vazeb

jedinice se sociálním prostředím. V případě Marie Riegrové-Palacké lze s jistou nadsázkou mluvit o předurčenosti jejího života v závislosti na rodinném prostředí. Při zkoumání filantropické činnosti Riegrové-Palacké si nelze neklást otázky po jejím původu, místu a době narození, rodinném statutu, povolání jejího otce a výchově. V jednání Marie Riegrové-Palacké byl od raných let přítomen pocit důležitosti postavení, jež zastával její otec ve veřejném životě. Charakter této ženy se dotvářel vlivem bolzanovství předávaného jejím učitelem Františkem Schneiderem, každodenním stykem s přáteli a spolupracovníky Františka Palackého a tradiční výchovou své matky, která ji vedla k umění postarat se ve všech praktických věcech o rodinu. Toto je jen několik nejzřejmějších činitelů vedoucích Marii Riegrovou - Palackou ke střetu se společností a vytváření vlastních hodnot a norem, jichž se pevně držela po celý život.

Díky častým pobytům rodiny Palackých v přímořském městě Nice si Marie Riegrová-Palacká osvojila kromě němčiny, kterou ovládala stejně dobře jako češtinu i francouzštinu, dále byla schopná číst a psát italsky a problémem pro ni nebyl ani anglický text. Máme zde jazykově velmi nadanou ženu, aniž by tento fakt byl nějak zdůrazňován. Jazykové dispozice výrazně přispěly k jejímu seznámení s řadou evropských i amerických spisů o filantropii, aby si nakonec zvolila dle svých sympatií osobních i z hlediska politického za vzor francouzskou dobročinnost.

Pokud předpokládám vliv sociálního prostředí jako jeden z výrazných činitelů podílejících se na utváření povahy a charakteru Marie Riegrové-Palacké, naprostým opakem by bylo podobně si spojit s vlivem prostředí Marii Pape-Carpantier. Budoucí generální inspektorka mateřských škol v Paříži, básnířka, autorka pedagogických spisů a jedna z prvních žen přednášející na Sorbonně se narodila v naprosto odlišném prostředí než Riegrová-Palacká, v malém městečku La Flèche, v bývalé provincii Anjou, těžce pracující ovdovělé matce bez reálných šancí na potřebné vzdělání a bez formujícího rodinného zázemí. Jaké předpoklady měla tato žena stát se váženou ředitelkou pařížského ústavu pro učitelky mateřských škol a nakonec osobou velice nápomocnou při realizaci první jazykově české mateřské školy v Praze?

Využití metody komparace předpokládá vyjasnění několika závažných otázek. Nejprve je to definování objektů komparace. V našem případě je to filantropická práce dvou žen v Praze a Paříži. Jejich přístupy k dobročinnosti a vlastní aktivita v rámci prvních mateřských škol. Cíl komparace pojatý v jeho nejjednodušší kategorii, tedy určení shod a rozdílů nám pomůže upřesnit odlišné rodinné zázemí,

výchovu a aktivity Marie Palacké Riegrové a Marie Pape Carpentier. Kriteřiem komparace může být vlastní praktická práce v mateřských školách a dosažené společenské postavení. Vztah komparativního postupu směrem k časové ose konfrontuje dobročinné aktivity obou žen mezi lety 1815 – 1870.

Zcela bez využití není ani retrospektivní metoda na jejímž příkladě můžeme posuzovat to, co se stalo dříve, podle toho, co se stalo později. V případě mé práce lze založení první české mateřské školy v Praze pochopit jenom jako dílčí epizodu vývoje předškolního vzdělávání v českých zemích, pokud bych nedoložila vývoj a snahy, které tomu předcházely a jež ve své podstatě ovlivňují předškolní vzdělání dodnes.

2. Zhodnocení pramenů a literatury

Období národního obrození vybízí k mnoha badatelským přístupům. Přínos žen k obrodě jednoho malého národa v srdci Evropy je po zásluze spojován především se spolkovou činností ve prospěch znevýhodněných složek společnosti. Zatímco muži čeští patrioti přes veškeré úsilí nedospěli dále než k drobečkové politice, ženy si tolik nelámaly hlavu s mocí, ale pustily se s neuvěřitelnou energií do praktické práce, zanechávajíc za sebou mnohdy působivější hodnoty než celý říšský sněm. Ženy dokázaly z dobročinných spolků vytvořit platformy tehdy neexistující organizované sociální pomoci. Tato pomoc a snaha o nápravu směřovala mnoha směry. Hledaly se možnosti uplatnění kvalifikovaných a vzdělaných žen na pracovním trhu, pečovalo se o vdovy, svobodné matky a sirotky, organizovaly se výstavy, představení, koncerty a dětské besídky. Pletlo se, štrikovalo, látalo, šilo a přešívalo jen, aby se děti nemajetných slušně a teple oblékly, obuly a navíc získaly základy vzdělání. Za zády zaneprázdněných mužů se ženám navracelo sebevědomí, uvědomění hodnoty vlastní práce i života svého a všech lidských bytostí. Právě v souvislosti s filantropií vznikla, mezi mnohými jinými, myšlenka péče o děti mimo domov. Žena od přírody předurčená k roli matky a hospodyně se měla starat o děti, které v prvních letech života vyžadují neustálou péči a pozornost. Na druhou stranu se zejména ve vyšších vrstvách společnosti připouštěla existence kojných, chův, vychovatelů a guvernantek. Odklon od tohoto modelu byl příznakem sociální chudoby, nemoci či nemorálnosti. Předškolní výchova se proto původně zaměřovala jen na nejhudší vrstvy obyvatelstva, což vede k pochopení filantropických aktivit Marie Palacké-Riegrové a Marie Pape-Carpantier.

Pramenů a historických děl umožňujících studium dané otázky je nepřehledné množství. Předkládaná práce stojí především na studiu pramenů a odborné literatury týkající se Marie Riegrové-Palacké. V tomto směru je nejlépe začít biografií Marie Palacké-Riegrové z pera její dcery Marie Červinkové-Riegrové nazvaný prostě a výstižně *Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky*³ z roku 1892. Kniha vyšla jen rok po smrti Marie Riegrové-Palacké. Marie Červinková-Riegrová na téměř dvou stech stranách vypráví život své matky, neomezuje se pouze na popis její činnosti, ale snaží se zachytit rysy osobnosti Marie Riegrové-Palacké i podstatu

³ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky, Praha 1892.

smýšlení, které ji vedlo k neustálé práci. Ve vztahu k oblasti mého zájmu jsou nejzásadnější kapitoly popisující mládí Márinky Palacké, její dospívání, téměř vtělený zájem o národní otázku a konečně zřízení mateřské školy u sv. Jakuba a činnost v Komitétu dam pro české mateřské školy. Toto téměř apologetické dílko však samozřejmě nelze brát doslovně. Marie Červinková-Riegrová, přestože si umíme představit, že podklady k popsání života své matky sbírala již za jejího života, psala „světly obraz její bytosti“ až po smrti Riegrové-Palacké. Tehdy Marie Červinková-Riegrová napsala, že cítí přímo „povinnost“ napsat veškerou pravdu o své matce. Marie Červinková-Riegrová přišla ve své době s mnohými neznámými a ceněnými skutečnostmi týkající se života její matky, přesto musíme její dílo pojmout kriticky. Marie Červinková-Riegrová popisuje svou matku téměř jako svatou bytost. Aniž bychom chtěli Marii Riegrové-Palacké upírat jakýchkoliv zásluh, musíme se na věc dívat o něco realističtěji než její dcera.

Další neocenitelný materiál, nyní přímo vlastní pozůstalost Marie Riegrové-Palacké obsahuje Archiv Národního muzea v sedmnácti utříděných kartonech. Deníky, korespondence, koncepty vydaných i nevydaných článků, výroční zprávy školek a vlastní poznámky Marie Riegrové-Palacké o dobročinnosti, jsou prameny, které se stávají klíčem k poznání mnoha oblastí činnosti této ženy. Ve své práci jsem často vycházela i z korespondence Marie Riegrové-Palacké. Lze namítnout, že v oné době by byl příhodnější nějaký ten deník, který by badateli či badatelce ušetřil mnoho práce, ale Marie Riegrová-Palacká byla velice uzavřená žena, která jen nerada světovala své vnitřní pocity papíru. Přesto si netřeba úplně zoufat, neboť se dochovaly tužkou psané deníčky malé Márinky Palacké z jejích raných cest s rodiči po Evropě. V pozadí těchto deníčků je však cítit přítomnost otce a matky, kteří s velkou pravděpodobností Márince psaní deníku doporučili jako činnost vhodnou k tříbení psaného stylu i jazyka. S neobyčejnou bedlivostí si Márinka zapisovala poznané země, města, pamětihodnosti, data historických událostí a především přírodu a moře, které mnoho z jejích současníků a současnic nikdy nespatriilo. Souvislosti své filantropické práce nikdy žádnému deníku nesvěřila a tady jsme odkázáni pouze na korespondenci. Přestože si Marie Riegrová-Palacká, jako dospělá už žádný deník nevedla, dopisu mnohdy svěřila stejně důvěrné informace a zvláště šlo-li o psaní adresované jejímu muži Františku Ladislavu Riegrovi, který se vinou pracovních povinností často ocital mimo domov. Další bohatou část korespondence

tvoří dopisy faráři Františku Danešovi.⁴ Tato zajímavá část je svědectvím uplývajícími lety. Perucký kněz si s Marií Palackou, později provdanou Riegrovou dopisoval od jejích dětských let až do své smrti, kdy se rozhodl veškerou došlou korespondenci od Marie navrátit k jejím rukám. Díky tomuto šťastnému nápadu se dochovala většina dopisů zaslaných Marií. Konečně korespondence s Marií Pape-Carpantier, přináší nejen došlé dopisy paní Pape, ale díky pečlivosti Marie Riegrové-Palacké i vlastní koncepty dopisů, jež většinou dávala ke kontrole před odesláním manželovi. Tato korespondence není bohužel příliš obsáhlá a týká se úzce tématu mateřských škol. Přímo studnicí informací můžeme nazvat dochované výpisky Marie Riegrové-Palacké ze zahraniční filantropické literatury, nashromážděné brožurky oznamující činnost té či oné dobročinné společnosti a koncepty k chystaným článkům o dobročinnosti do Světového zpravodaje. Veškeré tyto dokumenty by si zasloužily bližšího prozkoumání. Jsou dokladem širokého rozhledu Marie Riegrové-Palacké po evropských aktivitách v oblasti filantropie, a to zvláště ve Francii.

Zajímavým přínosem k poznání osobnosti Marie Riegrové-Palacké jsou vzpomínky Věnceslavy Lužické-Srbové, kterou Marie Riegrová-Palacká „učinila svou důvěrníci a věrnou spolupracovnicí“ ve spolku sv. Ludmily. Lužická-Srbová s nesporným literárním talentem vyložila ve svých vzpomínkách mnohé neotřelé názory na fungování Spolku sv. Ludmily a tehdejšímu přístupu ke vzdělání i pracovnímu uplatnění mladých dívek a žen. Pouhou jednu kapitolu ve své knize věnovala vzpomínkám na Riegrovu rodinu Anna Lauermannová-Mikschová.⁵ Rodinami Palackých i Riegrů se zabývá kniha Maryši Radoňové-Šárecké *Ozářené krby*.⁶ Šárecká hodně čerpala z Červinkové-Riegrové, ale měla k dispozici také materiál, který shromáždila Kristina Kovaříčková ke knize o českých vlasteneckých rodinách.

K tématu předškolní výchovy dětí přispěla dílčími kapitolami ve svých knihách především Milena Lenderová,⁷ která dokázala jako jedna z prvních představitelky v moderní historické práci pohled na zásluhy Marie Riegrové-Palacké o vznik českých mateřských škol. Nepochybně významným dílem zabývající se, jak

⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Daneš František, děkan – Marii Palacké, provdané Riegrové (1841-1890), kart. č. 4, inv. č. 128.

⁵ Anna Lauermannová-Mikschová, *Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů*, Praha 1941.

⁶ Maryša Radoňová-Šárecká, *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*, Praha 1945.

⁷ Milena Lenderová, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999. Předškolní výchově se věnuje v kapitole nazvané „Od kojence k děvčátku aneb Od kolébky ke škole“ s. 11. Dále je předškolnímu vzdělávání věnována kapitola v knize „Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého věku, Praha a Litomyšl 2006. Jedná se o kapitolu nazvanou „Od jeslí k měšťance“ s. 161.

vznikem českých mateřských školek, tak osobností Marie Riegrové-Palacké a vůbec ženskou emancipací a filantropií v Čechách 19. století je kniha *La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague, De la philanthropie à l'émancipation*⁸ od autorky Heleny Volet-Jeanneret. Je opravdu s podivem, že dílo věnující se souhrnně ženám v českém měšťanském prostředí, jejich filantropickým aktivitám a emancipačním snahám nemá český překlad. Kapitulu o činnosti Marie Riegrové-Palacké nalezneme v knize Marie Bahenské, věnované počátkům emancipace žen v Čechách a vzdělávání dívek.⁹ Marie Bahenská především věnuje pozornost působení Marie Riegrové-Palacké ve spolku sv. Ludmily. Důležitým vlivem, který působil na život Marie Riegrové-Palacké, její rodinu a většinu tehdejší společnosti, bylo učení Bernarda Bolzana. O tomto tématu, ve svém článku *Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově*,¹⁰ píše Marie Pavlíková. Zdroji poznatků o Marii Riegrové-Palacké jsou také díla Jiřího Kořalky¹¹ a Roberta Saka.¹² Česko-francouzské styky podrobněji dokumentují práce Pavly Horské¹³ a Stéphana Reznikowa.¹⁴

V rámci diplomové práce nelze mluvit o úplném zmapování prací týkajících se Marie Pape-Carpantier, z nichž mnohé jenom opakuji, co bylo napsáno v její první biografii. Zaměřím se pouze na ty, které mi byly užitečné při zkoumání života ženy, která velice šťastně zasáhla do obrazu českých mateřských školek. Pokud jsem nazvala Marii Riegrovou-Palackou coby ženu „polozapomenutou“, nejiný osud stihl Marii Pape-Carpantier. Autorka dvou moderních biografií věnovaných paní Pape o ní napsala: „patří k mnoha neprávem zapomenutým ženám, přestože si ve své době dokázala získat zásadní postavení v oblasti pedagogiky vedle Pestalozziho i Fröbla a stala se zakladatelkou mateřských školek ve Francii“¹⁵ (tato zásluha se často připisuje Pauline Kergomard¹⁶, která se stala propagátorkou mateřských školek v době

⁸ Helena Volet-Jeanneret, *La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague. De la philanthropie à l'émancipation*, Genève 1988. Kapitola věnovaná postavě Marie Riegrové a její činnosti je nazvaná „Association de Sainte – Ludmila et son rayonnement,“ s. 101.

⁹ Marie Bahenská, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

¹⁰ Marie Pavlíková, *Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově*, in: Strahovská knihovna, *Sborník Památníku národního písemnictví* 11, 1978.

¹¹ Kořalka, Jiří: *František Palacký*, Praha 1998.

¹² Robert Sak, *Příběh Čecha devatenáctého věku*, Semily 1993 a *TÝŽ, Rieger. Konzervativec, nebo liberál?* Praha 2003.

¹³ Pavla Horská, *Sladká Francie*, Praha 1996.

¹⁴ Stéphane Reznikow, *Frankofilství a česká identita: 1848-1914*, Praha 2008.

¹⁵ Colette Cosnier, *Marie Pape-Carpantier. Fondatrice de l'école maternelle*, Fayard 2003.

¹⁶ Pauline Kergomard (1838-1925) Narodena v rodině protestantského kněze, ale vychovávána v rodině svého strýce. V osmnácti letech se stala učitelkou salle d'asilu. Od roku 1861 pobývala v Paříži u své sestry, kde také potkala svého budoucího manžela. Od roku 1863 řídila oficiální periodikum salles d'asilů *L'Ami de l'enfance*.

o něco pozdější). Colette Cosnier ve svých pracích vycházela ze dvou biografii věnovaných Marii Pape-Carpantier napsaných nedlouho po její smrti. Autory jsou Émile Gossot s knihou *Madame Pape-Carpantier, sa vie, son oeuvre* (1890) (Paní Pape-Carpantier, její život a dílo)¹⁷ a Émile a Richard Loubensovi *Madame Marie Pape, sa vie et ses ouvrages* (1878) (Paní Pape, její život a díla).¹⁸ Nenápadná pěstounka v *salle d'asile*¹⁹ v La Flèche na sebe nejprve upozornila básněmi, jež jí otevřely dveře do literárních kruhů Pierra Jeana Bérangera²⁰ a zajistily vřelé přátelství Marceline Desbordes-Valmoreové²¹ a jejích dcer. Následovaly četné pedagogické spisy, vycházející z vlastní zkušenosti paní Pape a podávající vzor učitelky v mateřské škole. Úspěch jejích odborných spisů byl ohromující a zajistil paní Pape post ředitelky *École normale pour les salles d'asile*, Ústavu pro učitelky mateřských škol.

„V době nynější pozornost obecná obrací se k nejhudší a k nejútlejší mládeži.“²² Uvádí Marie Pape-Carpantier v *Conseils sur la direction des salles d'asile*, tedy v *Radách řídícím pěstounkám ve školách mateřských*. Byl to první z pedagogických spisů tehdy ještě velmi mladé Marie Carpentier. Útlá knížečka vyšla v nakladatelství Hachette v roce 1846, a to bylo Marii právě 31 roků. Podklady ke své práci psané na objednávku prestižního nakladatelství sbírala od svých 19 let. „Četla jsem málo, neznám skoro ničeho, co se o vychovatelství psalo, avšak domnívám se, že vím, co se v oboru již stalo, co se dosud děje. Ku čtení zapotřebí knih a mítí pokdy, k vidění však netřeba leč pozorovat... Dovolte bych Vám vypravovala, co jsem viděla, co jsem činila, a jako já vypravovati budu Vám prostě a upřímně, přejíc si z plna srdce, abych se stala Vám užitečnou, tak i Vy prosím, byste mne poslouchaly s pozorností, a s důvěrou a onou laskavou shovívavostí, která má býti rázem Vaší povahy.“²³ Úspěch tohoto pedagogického spisku tkví v přístupu paní Pape.²⁴ Staví se na úroveň budoucích pěstounek, protože si prožila věci, které příští pěstounky čekají v budoucnosti. Patří k těm, které teprve objevují nové ženské povolání a přiznává, že do něj nevstupovala s žádnou radostí. Některé spisy paní

V roce 1881 byla jmenována Julesem Ferrym generální inspektorkou mateřských škol. Tuto činnost vykonávala až do roku 1917. Bývá považována za hlavní aktérku transformace *salles d'asile* v mateřské školy.

¹⁷ Émile Gossot, *Madame Pape-Carpantier, sa vie, son oeuvre*, Hachette 1890.

¹⁸ Émile a Richard Loubens, *Madame Marie Pape, sa vie et ses ouvrages*, Duval 1878.

¹⁹ *Salle d'asile* znamená přibližně totéž co český výraz opatrovna. V textu je dle kontextu budu používat oba.

²⁰ Pierre Jean de Béranger (1780-1857) byl francouzský básník a autor velmi známých písní.

²¹ Marceline Desbordes-Valmore, (1786-1859) Francouzská básnička.

²² Marie Pape-Carpentierová, *Rady řídícím pěstounkám*, Praha 1877, s. 6.

²³ TAMTÉŽ.

²⁴ Pro lepší plynutí textu uvádím většinou jméno paní Pape-Carpantier zkráceně na „paní Pape.“

Pape vyšly i v Praze, a to především díky překladatelskému úsilí Barbory Ledvinkové, absolventky pařížského kurzu pro učitelky. Lidé v Čechách se tak mohli seznámit jak, s *Radami řídicím pěstounkám*, tak s *Praktickým vyučováním ve školách mateřských*²⁵ a *Novými krátkými povídkami o věcech a zvířatech*²⁶, kde Pape-Carpantier uplatňuje svou metodu „leçon de choses“, názorné vyučování.

Pokud české prostředí věnuje otázkám filantropie a předškolnímu vzdělávání v 19. století jen nezbytně nutnou pozornost, pravým opakem je Francie. Zde jsou neopominutelným zdrojem knihy a příspěvky Jeana-Noël Luc. Pro mne byla zásadní jeho kniha *L'Invention du jeune enfant au XIXe siècle* (Nalezení dětství v 19. století)²⁷. Tato obsáhlá odborná studie přibližuje dětské osudy v souvislosti se vznikem prvních školských a filantropických zařízení pro děti Evropě od počátku 19. století. Upozorňuje na snahu filantropů a pařížského komitétu dam postarat se o chudé děti nejen po materiální stránce, ale poskytnout jim náhradu mateřské péče s veškerou morální, psychickou a intelektuální podporou. Francouzské školky záhy dokazují, že jejich cílem je nejen úleva rodinného rozpočtu, ale i pedagogické ambice za kterými stojí neúnavná práce žen jako byly Emilie Malletová, Marie Pape-Carpantier a Pauline Kergomard, abych vyjmenovala jenom ty nejdůležitější. Zásadní prací pro oblast francouzské respektive pařížské filantropie je vpravdě monumentální téměř čtrnácti set stránkové dílo francouzské historičky Catherine Duprat. *Usage et pratiques de la philanthropie – Pauvreté, action sociale et lien social, à Paris, au cours du premier XIXe siècle* (Filantropie v praxi – Chudoba, sociální aktivity a jejich kontext v Paříži v první polovině 19. století).²⁸ Catherine Duprat se ve své práci nespokojila s pouhou analýzou počtu a typu filantropických společností a spolků, ale především usiluje o postihnutí jejich reálné efektivity. Ptá se, kdo byli skuteční filantropové, ve prospěch kterých spolků agitovali a které činnosti řídili, sponzorovali, v jakém rozsahu a jakým úspěchem? Nejprve se kriticky zabývá státem vytvářenými statistikami, které se bohužel používaly jako indikátor chudoby v rámci města Paříže a vytvořily tak rozdíl mezi chudobou „oficiální“ a chudobou „reálnou.“ Přibližuje administrativní organizaci pařížské charity a vykonávání sociální péče v hlavním městě Francie. Neponechává na

²⁵ Marie Pape-Carpantier, *Praktické vyučování ve školách mateřských a prvých třídách obecné školy*, Praha 1877.

²⁶ TÁŽ, *Nové krátké povídky o věcech a zvířatech*, Praha 1896.

²⁷ Jean Noël Luc, *L'Invention du jeune enfant au XIXe siècle. De la salle d'asile à l'école maternelle*, Paris, Belin, 1997 (Coll. Histoire et société).

²⁸ Catherine Duprat, *Usage et pratiques de la philanthropie. Pauvreté, action sociale et lien social, à Paris, au cours du premier XIXe siècle II*, Paris 1996.

pochybách význam víry u řady úředníků zodpovědných za „oficiální“ dobročinnost. Projevuje se zřetelně v přednostním postavení církevních řádů spravujících křesťanské školy a jejich nedůvěře ke školám veřejným. Velkým samostatným oddílem je téma soukromé dobročinnosti, kde Catherine Duprat zajímá spíše postavení dělníků, služebných, drobných řemeslníků a obchodníků než vrstvy chudých v pravém slova smyslu. Podrobněji se zabývá postavením rodiny a spolky, které spíše v rovině teoretické než praktické usilovaly o posílení pozic řádně sezdaných manželských párů a manželských dětí. K praktické nápravě se často nedostávalo prostředků. Nemalá pozornost je věnována katolickým charitativním aktivitám. Katolické spolky získaly v době Restaurace činnost převážně politickou a zaměřily se více na otázku náboženskou než sociální. Reálná materiální pomoc zůstala v této době až na druhém místě, za náboženskou horlivostí a důrazem na správné vyložení a pochopení víry. Tento postup samozřejmě nemohl nasycit hladové žaludky potřebných, kteří se tak nezřídka raději pokrmu duše vzdaly ve prospěch spolků, kde jim byla nabídnuta horká polévka. Třebaže Marie Riegrová-Palacká měla k podobným katolickým spolkům blízko a v její pozůstalosti lze nalézt doklady v podobě letáků, výročních zpráv a brožur těchto společností usilujících o obrácení co největšího počtu lidí a dětí na pravou cestu víry, nikdy podobné myšlenky v rámci spolků, kde působila aktivně neprosazovala a naopak se přílišnému důrazu na dodržování například pravidelných společných modliteb v rámci spolku sv. Ludmily bránila a ubránila.

V rámci francouzských historických prací zabývajících se filantropií a vznikem mateřských škol je třeba zmínit autora práce věnující se již zmiňované Pauline Kergomard, Ivana Jablonku. Ivan Jablonka je absolventem l'École normale supérieure a v současné době působí na Mainské univerzitě ve Francii. Ve svém příspěvku popisuje stručně dětství Pauline Kergomard a dále se věnuje jejímu působení na pozici generální inspektorky mateřských škol v letech 1879 – 1917. Představuje ji jako ženu působící v duchu hugenotské tradice a na jejím příkladu dokládá roli protestantismu ve výchově a vzdělání řady žen jež vyšly v 19. a na počátku 20. století z podobného prostředí²⁹. Podrobněji se životem Pauline Kergomard zabývají její potomci³⁰, kterým se podařilo vydat knižně velkou část

²⁹ Ivan Jablonka, *L'ame des écoles maternelles: Pauline Kergomard (1838-1925) et l'éveil du jeune enfant sous la Troisième République*, in: *Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français*, ed. P. Cabanel et A. Encrevé, tome 149, juillet-septembre 2003, p. 449-463.

³⁰ Geneviève et Alain Kergomard, *Pauline Kergomard*, Fil d'Ariane Editeur 2000.

korespondence Pauline Kergomard spolu s řadou jejích oficiálních zpráv ministru školství z doby svého inspektorského působení a rozsáhlou předmluvou podávající přesnější obraz o jejím dětství a výchování v rodině kontroverzního strýce.

Prací, která se blíže věnuje filantropii a praktické pomoci chudým je *Pauperisme et assistance à Mulhouse au XIXe siècle* (Chudoba a praktická pomoc v Mulhouse v 19. století) z pera historičky působící na Univerzitě v Mulhouse Marie-Claire Vitoux³¹. Ve své knize se zabývá způsoby pomoci chudým v průběhu 19. století v proslulém alsaském městě Mulhouse. Velkou roli v péči o chudé přičítá právě ženám, které dokázaly překlenout propast, jež dělí charitu v podobě pouhého podání milodaru od soustavné činnosti vedoucí k podobě sociální péče, jak ji známe dnes.

Za bližší seznámení určitě stojí revue *Histoire de l'éducation* (Dějiny školství) vycházející pod záštitou I'INRP³² od roku 1978. *Histoire de l'éducation* přináší pravidelný bibliografický přehled vycházejících knih, článků a dalších příspěvků k dějinám školství ve Francii i v zahraničí. Vyčerpávající bibliografický přehled je dostupný i na webových stránkách institutu³³. Nemalý prostor je zde věnován také recenzím a anotacím nově vyšlých děl. Revue není určeno jen historikům a vědcům, ale i učitelům a širší veřejnosti se zájmem o dějiny školství a výchovy.

Alternativ těchto zcela zásadních příspěvků k francouzskému školství, filantropii a dobročinnosti nalézáme pro české prostředí žalostně málo. Pominu-li příručku Jana Svobody, *Školka*³⁴ vydanou v roce 1839, situaci zachraňují pouze starší práce Věry Mišurcové, Hany Nutzové³⁵, Marie Bartuškové³⁶, Karla Boliny³⁷ a několika dalších.

Stojíme zde před nelehkým úkolem, kdy na jedné straně máme dostatek archivních pramenů k životu a filantropické činnosti Marie Palacké-Riegrové, avšak tyto prameny postrádáme pro osobnost Marie Pape-Carpantier a naopak, tam kde české práce k dějinám předškolního vzdělávání a dobročinnosti chybí, je jich víc než dostatek pro prostředí francouzské. Tento stav ač do jisté míry limitující může

³¹ Marie-Claire Vitoux, *Pauperisme et assistance à Mulhouse au XIXe siècle*, Association des Publications près les Universités de Strasbourg, b.d.

³² Institut national de recherche pédagogique (Národní ústav pro pedagogická studia).

³³ www.inrp.fr

³⁴ Jan Svoboda, *Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné všestranné vyučování malých dětí k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtilosti srdce s navedením ke čtení, počítání a rýsování pro učitele, pěstouny a rodiče od Jana Svobody, učitele první a vzorné školky pro malé dívky v Praze na Hrádku, Praha 1839.*

³⁵ Věra Mišurcová a Hana Nutzová, *Výchova předškolních dětí v Českých zemích 19. století*, Praha 1976.

³⁶ Marie Bartušková, *Mateřská škola*, Praha 1952.

³⁷ Karel Bolina, *Mateřské školy pražské. Jejich rozvoj v době 45letého trvání*, Praha 1914.

vybízet k dalšímu studiu dané otázky. Nekladu si za cíl postihnout pražskou filantropii způsobem jakým to učinila pro dobročinnost pařížskou Catherine Duprat. Můj zájem se úzce týká Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier, jejich vzájemných styků a také nepopiratelné provázanosti podoby lidumilství Marie Riegrové-Palacké s francouzským prostředím a přijetí některých velice revolučních prvků ve výchově a péči o chudé předškolní děti. Tento přístup také umožňuje sledovat, alespoň v drobnostech Čechy očima tehdejší francouzské společnosti a opačně. Též zjistíme, že některé ženy v 19. století byly mnohem více „emancipované“ než si dosavadní práce odvažovaly připustit.

3. Korespondence Marie Riegrové-Palacké s paní Pape-Carpantier

Hlavní zřetel mé práce náleží bližšímu prozkoumání vztahů Marie Riegrové-Palacké k francouzskému prostředí. Takové pojetí mi bylo umožněno nejen množstvím pramenů, ať v podobě korespondence, či dochovaných výpisků a pečlivě uchovaných brožur, ale i delším pobytem ve Francii, jež mi dovolil seznámit se s tamními historickými pracemi věnujícími se podobné otázce, jež byly v českém prostředí jen obtížně dostupné.

Potvrzení styků Marie Riegrové-Palacké s francouzským prostředím netřeba složitě dokládat ani dohledávat. Archiv Národní muzea skýtá nesčetné množství korespondence ve francouzštině, a to jak přijaté, tak v podobě Mariiných konceptů i korespondence odeslané. Právě tyto koncepty se ukázaly jako nedocenitelné při studování navázaných styků Marie Riegrové-Palacké nejen s Marií Pape-Carpantier, ale i dalšími známými jmény, jako byla Hortense Cornu³⁸ a Hendrik Suringar³⁹.

Marie Riegrová-Palacká studovala otázku školek a jeslí pro děti již od 50. let. Zнала francouzské, německé i holandské práce zabývající se dobročinností a obecně sociálními problémy. Na počátku roku 1866 se Riegrová-Palacká obrátila v dopise na holandského pedagoga Henrika Suringara, s nímž navázala písemný kontakt již v roce 1865, kdy ho žádala o radu týkající se organizace návštěv chudých. V roce 1866 se město Praha rozhodlo zřídit opatrovnu⁴⁰ v klášteře u sv. Jakuba a jednalo se o zajištění pomoci ze strany Spolku sv. Ludmily. Riegrová-Palacká, jejíž postavení ve spolku bylo stále více problematičtější, měla obavy z angažovanosti spolku na mnoha aktivitách zároveň. Uvažovala o zřízení zcela zvláštního spolku a prosila Suringara o bližší zprávy ohledně ženských dobročinných spolků, pečujících

³⁸ Hortense Cornu, žena francouzského malíře, byla dávnou družkou z dětství císaře Napoleona III. O paní Cornu se v Paříži říkalo, že je první mocí říše: *c'est le premier pouvoir de l'empire*. Paní Cornu měla v Paříži velký vliv i vážnost. V oblasti filantropie ji Marie Riegrová-Palacká znala jako členku ústředního komitétu dámského, jež propojoval všechny ženské spolky, které pečovaly o opatrovny. Paní Cornu byla též jmenována císařem do komise, která měla posuzovat na světové výstavě roku 1867 oddělení věnované francouzskému vzdělávacímu systému.

³⁹ Hendrik Suringar (1790-1872) Zasloužil se ovzrak mnoha dobročinných zařízení, především se zabýval otázkou mravní nápravy trestanců v Holandsku a přičinil se o zavedení a zdokonalení samovazby v Amsterdamu a Utrechtu. Z jeho podnětu byla též zřízena polepšovna pro protestantské chlapce. Suringar působil osobně mezi chudinou. Náboženství bral jako věc srdce, což mu bylo ortodoxní protestantskou církví vytýkáno, podobně jako v českém prostředí byl za svůj přístup k náboženství napadán Bernard Bolzano.

⁴⁰ Prameny a literatura 19. století paralelně uvádí pro předškolní zařízení názvy „opatrovna“, „školka“, „zahrádka“ i „asil“.

o opatrovny v zahraničí. Suringar odpověděl během května 1866: „*Má dlouhá zkušenost vždy více a více mne učí, že jest jen jediná cesta, abychom opravdu prospěli chudým: abychom pomáhali právě jen těm, kteří toho zasluhují, abychom je učinili lepšími, abychom je zvolna povznesli v jich vlastních očích, a ta cesta jest: starati se o jejich děti. Ne ve věku, kdy tyto mohou vstoupiti do školy průmyslové – o ne, to je příliš pozdě. Otevřte školky pro dívky – dvě, tři, více, jestli Vaše prostředky to dovolují.*“⁴¹

Sbor obecních starších města Prahy schválil již 28. března 1866 návrh vzniku nové opatrovny, ale kvůli válečným událostem, teprve 13. srpna 1867 se městská rada usnesla zřídit opatrovnu u sv. Jakuba. Rozpočet a plán předložený městské radě 2. září 1867 počítal se zřízením opatrovny podle vzoru dětských Fröblových „zahrádek“.

Marie Riegrová-Palacká na jaře 1867 navštívila spolu se svým manželem a otcem Světovou výstavu v Paříži. Zatímco oba muži využili dvanáctidenní pobyt především k setkání s domácími politiky a mluvčími polského exilu, Marie Riegrová-Palacká putovala po pařížských dobročinných ústavech nebo na výstavě procházela část expozice věnovanou problémům francouzského vzdělávacího systému, včetně předškolních zařízení. Marii Riegrové-Palacké, která už ženskou průmyslovou školu tvořila podle francouzského vzoru, se i francouzská předškolní výchova zdála vhodnější k napodobení, než třeba opatrovny anglické či německé.

Po návratu do Čech se Marie Riegrová-Palacká nespokojila s přivezeným materiálem pojednávajícím o opatrovnách a rozhodla se navázat kontakt se ženou, jejíž jméno znala z oblasti francouzské filantropie, aniž si uvědomila o jak významnou ženu s politickým vlivem se jedná. Marie Riegrová-Palacká napsala Hortense Cornu hned v září roku 1867, žádajíc o radu ve věci zlepšení dobročinných zařízení v Praze s přihlédnutím k francouzskému vzoru. Prosila o podrobné zprávy týkající se francouzských opatroven, úloze ženských spolků ve Francii, dále o stanovy těchto spolků, ministerské dekrety, předpisy, úřední řády a plány místností.

Z podniknutých aktivit Marie Riegrové-Palacké číší aktivita a chuť zavádět nové a neotřelé způsoby do ustáleného pokojného pražského spolkového života, která nekoresponduje s jejím nazíráním na sebe samu, kdy si často v dopisech manželovi stýská, jak se cítí velice nejistá a nedůvěřuje si: „*Nejsem k ničemu, nehodím se k žádné práci, k žádnému zaměstnání, jsem jako bez duše a bez vůle...*“

⁴¹ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 68.

*Půjdeš-li jednou do Palais Royal, zeptej se v knihkupectví na adresy nějakých nových filantropických knih – dostanuli honorář, mohla bych si pak jednu neb druhou koupit.*⁴² Přesto činí kroky na než by si mnoho jejích současnic netrouflo, ať už kvůli jazykové bariéře, pokud se týče kontaktů v zahraničí, tak možná i z ješitnosti. Vždyť Marie Riegrová-Palacká neváhala s úctou oslovit jí neznámé představitelky nejdůležitějších francouzských dobročinných ústavů. Podle výpovědi její dcery oslovila nejen představitelky francouzské, ale také italské dobročinnosti. Pokud se ještě zde mohl zvrátit budoucí vliv na české prostředí, vyřešila to italská strana za Marii Riegrovou-Palackou. Představitelé dobročinných ústavů v Turíně a Milanu jí odpověděli velice neochotně, zatímco francouzská strana nabídla veškerou možnou podporu.

K seznámení Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier došlo díky iniciativě Hortense Cornu, která paní Pape Riegrové-Palacké přímo doporučila. První dochovaný koncept dopisu pro Marii Pape-Carpantier je bohužel nedatovaný, přesto ale dle odpovědi paní Pape z prosince 1867 lze předpokládat, že s ní Riegrová-Palacká navázala písemný kontakt v říjnu nebo listopadu 1867. Samozřejmě veškeré listy i koncepty jsou psány pouze francouzsky, jelikož Marie Riegrová-Palacká ovládala tuto řeč stejně dobře ne-li lépe než jazyk český, v němž, hlavně pokud se týče psané češtiny, měla vždy drobné nedostatky.

V době, kdy Marie Riegrová-Palacká oslovila paní Pape, nevěděla o ní téměř nic, kromě skutečnosti, že je ředitelkou Ústavu pro učitelky mateřských škol a generální inspektorkou francouzských opatroven. Nemohla tušit, že paní Pape je propagátorkou neotřelé metody stavící vzdělání a výchovu předškolních dětí především na lásce k těmto dětem, jejich volnosti, výuce hrou a zvláštní metodě zvané ve Francii „leçons de choses“ (názorné vyučování). Tyto metody byly speciálně uzpůsobeny chudým dětem v nichž se měla vzbudit chuť k učení, odstranit špatné návyky, jež si děti přinášely z domovů a díky paní Pape se opravdu mnohdy podařilo vytvořit výjimečné prostředí, které stejným dílem podporovalo jak stránku materiální, tak zdravotní a morální.

Riegrová⁴³ ve svém prvním dopise paní Pape sděluje: „*Město Praha, kterému stále chyběla opatrovna pro děti z nejchudší a nejjobydenější části, se ji rozhodlo*

⁴² ANM, Fond F. L. Rieger, Korespondence rodinná přijatá, Marie Riegrová Františku Ladislavu Riegrovi 1867-1875 (172 kusů), kart. č. 4, inv. č. 7/4, Praha 10. 3. 1869.

⁴³ Nadále budu ve své práci používat pro jméno Marie Riegrové-Palacké i zkrácené verze „Riegrová.“ Jméno Riegrová je vyhrazeno pouze jí a pokud mluvím o její dceři, užívám vždy příjmení Červinková.

právě nyní zřídít. Měla jsem možnost poznat překrásná a užitečná zařízení podobného typu při mé poslední cestě do Paříže. Byla bych ráda, kdyby mé rodné město mělo možnost blíže se seznámit s činností francouzské dobročinnosti. Stav ve kterém se nachází naše opatrovny je nadmíru nevhodný a „primitivní.“ Děti ve zdejších opatrovnách tráví pouze 4-5 hodin denně. V opatrovnách vyučují učitelé z elementárních škol bez zkušeností s vedením třídy předškolních dětí. Není ustaven žádný komitét dohlížející na děti v opatrovnách. Pouze městská rada čas od času projeví zájem. Jsem přesvědčena o nutnosti reorganizace českých opatroven. Obrátila jsem se na paní Cornu, abych získala rady v této oblasti a mohla začít s agitací ve prospěch francouzské metody. Madame Cornu mi odpověděla s největší laskavostí a ujistila mne o pomoci. Někteří pánové v Praze měli již připravený plán opatrovny podle Fröblovy metody. Je potřeba toto rozhodnutí zvrátit a prosadit opatrovnu na základech francouzské metody.“ Následuje přeškrtnutý text, jež se zřejmě nestal součástí „oficiální“ verze dopisu Marie Riegrové-Palacké. „S pomocí mého muže se vše vyvíjí dobře.“⁴⁴ František Ladislav Rieger, jako člen obecních starších města Prahy měl nemalý vliv na prosazení názorů své ženy.

Marie Pape-Carpantier započala svou téměř vnucenou kariéru pěstounky v roce 1834 v rodném městě La Flèche. V roce 1842 už byla ředitelkou salle d'asilu v Le Mansu a o 4 roky později vydala svou, již zmiňovanou, publikaci *Rady řídícím pěstounkám*. Její nesporné profesní kvality a několikaletá známost s paní Julií Malletovou⁴⁵ jí zajistily vedení vzdělávacího kurzu pro budoucí učitelky v Paříži. To se stalo v roce 1847. V době, kdy jí Marie Riegrová-Palacká oslovila svým dopisem, vykonávala paní Pape práci ředitelky již 20 let. Práce v kurzu však nebyly její jediné aktivity. Během roku 1866 po dobu dvou měsíců pořádala každý týden přednášky pro matky, učitelky a další zájemkyně s tématem výchovy a zdraví malých dětí. Tento projekt proběhl pod dohledem ministra veřejného vyučování. Přednášky probíhaly před více než třemi stovkami posluchaček. V následujícím roce, na přímou žádost ministra Victora Duruy, připravila cyklus pěti přednášek určených učitelům z celé Francie, kteří se sjeli do Paříže na Světovou výstavu. Všechny přednášky spojovalo téma nové metody názorného vyučování v předškolní výchově. Všechny přednášky probíhaly v učebnách na Sorbonně a tím se paní Pape stala první ženou

⁴⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Koncepty vlastní, Riegrová Marie roz. Palacká – Marii Pape-Carpentierové, kart. č. 8, inv. č. 405, Praha 1867

⁴⁵ Julie Malletová byla tetou francouzského ministra vyučování Salvandyho a jednou z nejhrolivějších členek pařížského komitétu dam pro opatrovny.

přednášející na této pověstné univerzitě. Paní Pape byla ve Francii známa jako obdivovatelka liberálních myslitelů, svobodných zednářů a fourieristů. Navíc se jí líbila německá Fröblova metoda dětských zahrádek. Její svobodomyšlné nazírání světa jí logicky vysloužilo nepřátelství francouzských katolických konzervativních kruhů. Již v roce 1847 bylo pochybováno o její víře a morálce, což ale svědčí spíše o nedostatku informací o této ženě hájící si své soukromí a oddané katoličce. Biskup z Mansu, kde krátce působila měl jiný názor a nerozpakoval se ostře odsoudit její další pedagogický spis *Praktické vyučování v opatrovnách*. Nejhorší mělo přijít až v roce 1874, kdy byla nespravedlivě odvolána ze všech vykonávaných postů.

Na podzim roku 1867 neměla Marie Riegrová-Palacká o těchto událostech nejmenší tušení a chovala k paní Pape neskrývanou a oprávněnou úctu i důvěru. To bylo oboustranné. Paní Pape byla zvyklá, že se k ní mnoho lidí a studentek obrací s žádostmi o pomoc a radu. Ve svém kurzu měla dívky ze všech francouzských departmentů a výjimkou nebyly ani zahraniční studentky. Pro ni byla žádost Marie Riegrové-Palacké samozřejmá, i když možná překvapující, neboť se jednalo o zemi, o které toho, s velkou pravděpodobností, do té doby mnoho neslyšela. Bylo to několik měsíců, kdy Marie Riegrová-Palacká psala paní Cornu zvláštní dopis zachycený rakouskou cenzurou, kde ospravedlňovala politickou situaci českých zemích. Z jejího dopisu lze totiž snadno vydedukovat, že na základě francouzského tisku paní Cornu pokládala český národ za veskrze spokojený s rakouskou nadvládou a bez špetky vlastních politických ambicí.⁴⁶ Nevíme, jak dalece se paní Pape zajímala o tehdejší situaci ve střední Evropě, ale raději budeme předpokládat, že toho věděla méně než více. Jak to popsala z vlastní zkušenosti Marie Riegrová-Palacká, „*Francouzi v geografii příliš nevynikají.*“⁴⁷ Pokud by tedy paní Pape nezaujala žádost Marie Riegrové-Palacké, navíc zřejmě díky paní Cornu tušila, že jí jistá dáma z Čech bude psát, musel ji dojmout osud slovanské země bojující za svá národní práva a proč nezačít třeba českou mateřskou školou. Paní Pape také kromě svých dvou dcer vychovávala i tři děti svého zesnulého bratra a dceru své bohužel zemřelé přítelkyně. Nyní pod svá ochranná křídla přibrála i zápas o českou mateřskou školu. Dne 14. prosince 1867 odeslala Marii Riegrové-Palacké tuto odpověď.

Madame,

Váš dopis mne nanejvýše zaujal. Blahopřeji Vašemu úsilí o dobro pro malé děti ve Vaší zemi a jsem přesvědčena, že překonáte veškeré překážky, které stojí v cestě

⁴⁶ Joseph Redlich, Une lettre de Mme Ladislav Rieger à une Française, Le monde slave IV, Paříž 1924, s. 141.

⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 140.

Vašemu dobročinnému podniku. Z mé strany, Madame, jsem Vám cele k dispozici a doufám, že i tento dopis pomůže rozptýlit Vaše obavy. V tuto dobu jsme právě uprostřed zimního kurzu. Následující kurz začíná 15. března a doporučuji Vám, zažádat o tento termín. Nabízím Vám následující. Vámi vybrané kandidátky do kurzu by mohly přijet do Paříže již kolem poloviny února, asi měsíc před začátkem kurzu a zde by se každý den účastnily, pod vedením našich skvělých učitelek, výuky v našich salle d'asilech. V březnu by se zařadily mezi ostatní žákyně kurzu, který neskončí před 15. červencem. Pokud se Vám tento termín zdá příliš dlouhý, je možné, aby kandidátky kurz opustily dříve, ale co nejvříve doporučuji jeho celé dokončení. Ceny v penzionátu jsou, myslím, více než přijatelné – 60 franků za měsíc. Jsou v tom zahrnuty veškeré náklady. Nejdříve Vám, Madame, doporučuji obrátit se na pana ministra veřejného vyučování a mohu Vás ujistit, že jeho odpověď bude příznivá. V minulém roce u nás absolvovala kurz dívka z Řecka, z Athén a nyní s velkým úspěchem řídí opatrovnu ve svém rodném městě. Je samozřejmé, že vybrané uchazečky by měly mít dostatečnou znalost francouzského jazyka, aby mohly docházet do všech přednášek.“⁴⁸

Opravdu jako nejjednodušší způsob vstřebání francouzské metody v předškolních zařízeních se jevílo vyslání jedné nebo více kandidátek do francouzského kurzu k paní Pape. Vyslání kandidátek do Paříže, hlavní podíl francouzské metody v nové české opatrovně a svěření řízení tohoto podniku pouze ženám byly hlavní cíle Marie Riegrové-Palacké. V této chvíli měla vyhráno na francouzské straně, strana domácí se však jen neochotně přizpůsobovala nenadálé situaci a kladla mnohé překážky. Městská rada 19. listopadu 1867 sice souhlasila s novou metodou i ženským řízením opatrovny, ale zamítla vyslání kandidátek do Paříže kvůli přílišným výlohám. Tento bod byl ale pro Marii Riegrovou-Palackou klíčový. Jen těžko by se v nové opatrovně zaváděla metoda, které by nikdo nerozuměl. A tak podala Marie Riegrová 23. prosince 1867 žádost k městské radě, ve které dokazovala nutnost kvalifikovaného vzdělání budoucích „pěstounek“. Uvádí též, že přijetí kandidátek do francouzského kurzu spojeného s internátem je již zaručeno díky laskavosti Marie Pape-Carpantier. Při této příležitosti mohla Marie Riegrová-Palacká jen děkovat svému jménu a původu, neboť její žádost, s velkou podporou Františka Ladislava Riegra, byla kladně vyřízena.

⁴⁸ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Pape-Carpentier Marie – Marii Riegrové roz. Palacké 1867-1884 (13 kusů) kart. č. 6, inv. č. 268, Paříž 14. 12. 1867.

Paní Pape se do situace vložila dopisem z 13. ledna 1868 a ujišťuje v něm Riegrovou, že ministr ve své laskavosti a jak se dalo očekávat, schválil přijetí dvou českých kandidátek. „*Dnešním dnem počínaje, Madame, můžete konat přípravy k jejich odjezdu k 15. únoru, a to i bez obdržení oficiálního přijetí. Považuji Váš čin, vyslání dívek do našeho kurzu tak z daleka, za nesmírně obdivuhodný a buďte ujištěna, že u nás naleznou péči a zájem, který si právem zaslouží.*“⁴⁹ O měsíc později se paní Pape připomíná dalším dopisem, který Marie Riegrová-Palacká později odevzdá do spisů městských. „*Znovu Vás ujišťuji, že přijetí dívek do kurzu je zařízeno. Prosím nezapomeňte však, že je k tomu potřeba zvláštní žádost, kterou by měla vystavit buď městská rada, nebo Vy Madame, nebo samotné kandidátky.*“⁵⁰

Během února a března si vyměnily obě dámy několik dopisů. V prvním ohlašuje Marie Riegrová příjezd kandidátek do Paříže 18. února a prosí paní Pape o jejich přijetí.⁵¹ Následuje dopis v konceptu datovaný k 14. únoru, který poslala po dvou kandidátkách Marii Müllerové a Barboře Ledvinkové, kde Riegrová opět vysvětluje nesnadnou situaci v oblasti přístupu k dobročinnosti v Praze. Zdá se, že žádá spíše o potvrzení svých názorů a snad i morální podporu ve své snaze o prosazení francouzských přístupů k filantropii a k vzdělávání.⁵² Marie Riegrová-Palacká zřejmě nešlo tolik o samu francouzskou metodu, uznávala, že i německá Fröblova metoda má své pozitivní stránky, ale jednalo se jí nové přístupy k národnímu vzdělávání, o metodu lépe vyhovující českému prostředí. Přijetím francouzských postupů by získala osobní dohled nad výukou a řízením mateřské školy v národním duchu a v českém jazyce. Byla zde možnost převzít vhodnou teoretickou základnu předškolního vzdělávání bez nároků na jazyk, jako se tomu dělo v dětských fröblových zahrádkách, kde docházka dětí byla podmíněna německým jazykem. V dopise Riegrová seznamuje paní Pape s novým projektem soukromé charitativní činnosti v Praze pod patronací pražského arcibiskupa. „*Jsou mezi nimi tací, kteří dávají přednost formách německé a anglické charity. Zatímco principy francouzské dobročinnosti jsou u nás téměř neznámé. Nikdo podrobněji nestuduje francouzské dobročinné ústavy.*“ Navíc zdůrazňuje nechuť Němců ke všemu slovanskému. „*Já si, Madame, myslím, že naopak dobročinnost francouzská je mimořádně vhodná pro naši zemi, ne jako studená protestantská charita anglická*

⁴⁹ TAMTÉŽ, Paříž 13.1. 1868.

⁵⁰ TAMTÉŽ, Paříž 8. 2. 1868.

⁵¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Riegrová Pape-Carpentierové, b.d.

⁵² TAMTÉŽ, Praha 14.2. 1868.

a americká, nebo snad napodobování německých zařízení.“⁵³ Marie Riegrová-Palacká vysvětluje své motivy a zároveň přibližuje Marii Pape-Carpantier politickou situaci českého národa v Rakousku-Uhersku a tedy i důvodu upřednostňování francouzského lidumilství. Zde je na místě zmínit, že podobný dopis s politickým nástinem, jehož nitky vedou k pracovnímu stolu Františka Ladislava Riegra, který nikdy neopominul prezentovat aktuální stav českého národa v očích Francouzů, zaslala Marie Riegrová-Palacká o rok dříve paní Hortense Cornu. „*Je nezbytné, aby český národ, staletí trpící pod německým útlakem, hledal své vzory v zemích nesousedících přímo s našimi. V zemích jejichž kulturní a civilizační úroveň je nadmíru vyspělá a které budou mít vnitřní zájem, abychom neztratili naši svébytnost ve prospěch rozpínavosti Německa, jež se stala nebezpečnou. Obzvláště však, Madame, jsem spjata s francouzským prostředím osobními sympatiemi. Prožila jsem se svou matkou nejhezčí léta v příjemném klimatu města Nice. Obklopena francouzskými vlivy, měla jsem tu nejlepší příležitost poznat a obdivovat uzpůsobení francouzské charity a dobročinnosti. Proto bych si z celého srdce přála, aby i naše země mohla poznat blahodárnost francouzské dobročinnosti.*“⁵⁴

Dnem 16. března 1868 je datován koncept Marie Riegrové-Palacké, ve kterém vyřešené otázky nové opatrovny ustoupily do pozadí, aby je nahradil zájem Riegrové o další pedagogické metody o kterých četla nebo slyšela, ale nebyla si jistá jak jim rozumět. Z textu je zřetelné, že Riegrová vnímá paní Pape jako osobu nejvýše povolanou k zodpovězení nejasností na něž narazila při vlastním studiu pedagogických otázek podnícených i svým manželem. Trápila ji tehdy vhodná metoda pro neslyšící děti. Píše, že jí manžel už v roce 1866 doporučil studovat metodu jistého Angličana Blancheta, ale není si jista, zda tento muž již nezemřel a navíc slyšela o podobné metodě, ale francouzské, kterou vytvořil a vyučoval jistý pan Grosselin. „*Četla jsem o této metodě v Journal des Instituteurs, což mi poskytlo jisté povědomí o jeho práci a sám zde uvádí úspěchy jaké jeho metoda získala v salle d'asilech nacházejících se pod Vaším řízením.*“⁵⁵ Zároveň se z gratulací Riegrové dozvídáme, že paní Pape obdržela cenu francouzské Akademie věd, která se uděluje každé tři roky za zásluhy ve vzdělávání. Paní Pape odpověděla ještě téhož měsíce – tedy v březnu 1868. „*Madame, Vaše dopisy mi dávají možnost nahlédnout do složité práce, kterou vykonáváte Vy i Váš manžel pro obecné dobro. Nesmírně ráda bych*

⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁴ J. Redlich, Une lettre de Mme Ladislav Rieger, Paříž 1924, s. 140.

⁵⁵ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Riegrová Pape-Carpentierové, Praha 16. 3. 1868.

Vás poznala při některé z Vašich cest do Paříže. Nejvhodnější odpovědí na otázku týkající se Grosselinovy metody bude zpráva vyžádaná nadřízenou instancí, kde uvádím svůj náhled na výbornou práci pana Grosselina při práci s hluchoněnými dětmi. Myslím si, že metoda Vámi zmíněného Blancheta, nežila než s ním. Troufám si tvrdit, že metoda pana Grosselina má trvalejších hodnot. Postrádám dostatek času, abych Vám vypověděla jak velice souhlasím se všemi názory obsaženými ve Vašich dopisech. Odvahu, chère Madame, odvahu, celý svět je vinicí páně a my jsme všude jeho dělníky.⁵⁶

Po tomto dopise nastala mezi oběma ženami delší odmlka, trvající do srpna 1868. Bohužel v tomto případě postrádáme koncept Marie Riegrové, zjevně se ale jednalo o dotázání na pobyt Marie Müllerové a Barbory Ledvinkové. Marie Pape-Carpantier se omlouvá za pozdní odpověď, poukazujíc na blíže neurčené těžkosti. Znovu potvrzuje zvláštní způsobilost vybraných dívek k práci učitelek v opatrovnách a nepochybuje o jejich nadání k vedení nově zřizované opatrovny v Praze. Dokonce lze potvrdit, že obě dívky a zvláště Barbora Ledvinková se pro ni staly více přítelkyněmi než žačkami. „Byla bych nesmírně šťastná, Madame, kdybych Vám mohla i nadále zůstat prospěšnou, a to v jakémkoli ohledu.“⁵⁷

Je nepochybné, že po návratu kandidátek do Prahy bylo vše připraveno k otevření nové opatrovny, jež měla jako první nést název škola mateřská. Přesto k otevření došlo až 1. ledna 1869 a také až tehdy navázala Marie Riegrová opětý kontakt s paní Pape. „Různé příčiny zavinily tento odklad... Pomalé vyřizování v městské radě, rozličné intriky a konečně zákaz vlády otevřít opatrovnu. Vláda shledala, že obvyklý program opatroven je rozšířen a nechtěli dovolit, aby se tato opatrovna vydávala za vzornou. Je snadné zjistit toho příčinu. Odeslání našich dvou kandidátek dotklo se strany německé, která v obdivu k dětským zahrádkám Fröblovým jde až do krajnosti a prohlašuje národní vyučování ve Francii za inferiorní. Vláda dala vědět městské radě, že tato větev vyučování národního je právě předmětem studia ve Vídni, a že je potřeba počkat na jejich vyjádření, než by se přistoupilo ke zlepšování a novotám. A považte, Madame, že jde o ústav dobročinný, na který stát nepřispívá ani oboli! Městský úřad byl nucen ustoupiti v některých bodech programu a znovu ho zaslat ke schválení vládě, jež bylo uděleno až v prosinci. Abych Vám podala příklad starostlivosti vlády, stačí, sdělím-li Vám, že

⁵⁶ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Pape-Carpentier Marie Marii Riegrové roz. Palacké, kart. č. 6, inv. č. 268, Paříž 20.3. 1868.

⁵⁷ TAMTÉŽ, St. Mälo 4. 8. 1868.

bylo uznáno za vhodné udělit našemu starostovi důtku za to, že poslal kandidátky přímo do Vašeho ústavu a žádost k ministerstvu vyučování, aniž by byl podal žádost prostřednictvím rakouského vyslanectví. To je, Madame ta svoboda, jaké požíváme a již Němci tak rádi vychvalují.⁵⁸ Zbytek dopisu dokládá postup při otevření nové školky včetně slavnostního vysvěcení ze dne 8. ledna 1869. Marie Riegrová se také omlouvá svou nemocí, která u ní v zimních měsících, stejně jako u její matky nebyla řídkým jevem. S potěšením popisuje založení komitétu dam, jehož funkcí bylo dozírat na správný chod školky včetně výběru nejchudších dětí majících nárok na bezplatný pobyt ve školce i stravu. S lehkou pýchou uvádí, že všechny národní časopisy pějí chválu na nově otevřenou mateřskou školu. Obává se však zároveň negativní reakce, a to ze dvou stran. Přestože se tolik zasazovala o prosazení ženských učitelek, v dopise paní Pape se otevřeně přiznává k obavám z reakcí učitelů, jež se mohou cítit ochuzeni o zaměstnání, které jim až dosud výhradně patřilo. Jiná obava pramení z německé veřejnosti nepřilíš uchlácholené několika Fröblovými prvky v nové výuce. Potvrzuje, že nejhorší úskalí a nejvyšší nároky budou čekat navrátilivší se kandidátky z Paříže – Barboru Ledvinkovou a Marii Müllerovou. Navíc k otevření došlo v městské čtvrti, nemající dosud s opatrnou žádnou zkušenost. Nebyla si jistá, do jakých podrobností by měla zajít ve věci otevření nové školky, a proto paní Pape informuje, že její muž se s ní může setkat příští měsíc v Paříži a dopodrobna vše vyložit, pokud si to paní Pape bude přát.

Bylo by zajisté mimořádně zajímavé zjistit, jak probíhala setkání Františka Ladislava Riegra s paní Pape, bohužel k nim nelze dohledat bližší informace, kromě dopisů, jež zasílal své ženě do Prahy a kde psal o schůzkách s Pape-Carpantier jen velmi stručně. Takto s největší pravděpodobností proudily k Marii Riegrové-Palacké z Paříže cenné nejnovější pedagogické spisy, články a brožury posílané paní Pape přes Riegra. Riegrová tak zůstala alespoň prostřednictvím manžela ve styku s paní Pape, též s paní Hortense Cornu a tím pádem s podnětným intelektuálním prostředím pařížské ženské inteligence.

K další výměně dopisů mezi oběma ženami došlo až v červnu 1869. Riegrová v nedatovaném dopisu z června děkuje paní Pape za knihy, jež jí poslala po Riegrovi, což rovněž potvrzuje základní zdroj vědomostí Riegrové v oblasti filantropické literatury. Znovu si Marie Riegrová stěžuje, že jí blíže nespecifikovaná útrapa opět na delší dobu vyloučila z těžší duševní práce, čímž měla na mysli pročítání odborné

⁵⁸ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Riegrová Pape-Carpentierové, Praha leden 1869.

literatury a všeho zaměstnání, kde se to mohlo především dotknout i nově otevřené mateřské školy. Na úkor její nemoci se rodina Riegrových chystala na zimu opustit Prahu, a to Marii Riegrové nebylo vůbec po chuti. Tento dopis, dokládá velmi podrobně stav mateřské školy u sv. Jakuba, počínání dvou nově vyškolených učitelek a práci komitétu dam. „*Madame, pokud se týká naší nové mateřské školy, mohu Vás ujistit, že veřejnost nevyjádřila k našemu podniku jediný kritický hlas. Obě učitelky dokazují své mimořádné nadání v práci s dětmi. Dobře se daří i komitétu dam. Rozhodly jsme se nejchudší děti zdarma dvakrát ročně ošatit, na jaře a se začátkem zimy. Stravu nyní dostává asi 50 dětí. V komitétu je 15 dam, jež se každý den střídají při práci v kuchyni a roznáší dětem obědy. Jedná se o hovězí polévku, rýžovou kaši nebo jídlo připravené z mouky. Městské radě se náš způsob patronace nad školkou zamlouvá a rozhodla se jí rozšířit i na další pražské opatrovny, což bezesporu povede i k šíření Vaší metody, Madame.*“⁵⁹ Mimo jiné se Riegrová zmiňuje i o pobytu své dcery ve Frankfurtu. Rieger ji měl na své cestě z Paříže vyzvednout a při té příležitosti opět kontaktovat paní Hortense Cornu, jejíž přesnou adresu však Riegrová neznala, a tak prosí paní Pape o radu i v této záležitosti. V odpovědi z 1. července 1869 opravdu paní Pape Riegrové radí, kde její muž pravděpodobně zastihne Hortense Cornu a citlivě reaguje na zdravotní potíže, jež Riegrovou neustále provázely. Paní Pape byla téměř o 18 let starší než Riegrová a po právu to mohla být ona, kdo by si stěžoval na zdravotní neduhy a je jisté, že se jim nevyhnula, přesto její znatelně optimističtější charakter uděluje osvědčené rady a je přesvědčena o nutnosti zlepšení zdravotního stavu Riegrové. *Madame, Vaše zdraví je zájmem všech, kteří Vás milují. Je naprosto bezpodmínečné, aby došlo k Vašemu uzdravení. Já Vám vřele doporučuji vyzkoušet homeopatii, která se tolik osvědčuje mně i mé rodině, a to už 14 let.* Paní Pape neopomněla ani komentář k nové pražské školce. „*Jsem velice potěšena nejen úspěchem Vaší nové mateřské školy, ale i výběrem oněch dvou nadaných slečen Barbory Ledvinkové a Marie Müllerové. Často na obě své oblíbené žáčky myslím. Mám zde nyní jejich dopisy, jež čekají na mou odpověď.*“ Je patrné, že ani s oběma pražskými kandidátkami paní Pape neztratila ještě dlouho kontakt. Následující dopis paní Pape uvádí datum 29. června 1870. Na jaře tohoto roku jí psala Riegrová ze svého pobytu v Nice, ale když nedostala odpověď měla strach o osud dopisu putujícího po francouzském území. Prodlení paní Pape po obdržení dalšího dopisu, jehož koncept se též nedochoval, vysvětlila. „*Madame, žádáte mne,*

⁵⁹ TAMTÉŽ, Praha nebo Maleč červen 1869.

zda jsem obdržela Váš dopis z Nice. Copak jsem neposílala odpověď? Nebo Vás můj dopis nedošel? Ujišťuji Vás, že dopis z Nice mne velmi potěšil. Jsem si jistá, že jsem na něj odpovídala, ale pokud se tak nestalo, odpusťte nebohé zaneprázdněné ženě. Ono „konat dobro“ je obtížná záležitost, stejně v Praze, jako v Paříži, ale těm, kteří vytrvají, bude vše nahrazeno. Často lidé konající dobro, krácejí nejen po trnitě, ale kamenité cestě.“⁶⁰ Poukazuje zde paní Pape na protesty, které se ozývaly vůči ní i její metodě a které vyvrcholily v roce 1874 jejím odvoláním ze všech funkcí a především z pozice ředitelky normální školy pro budoucí učitelky? Ani tehdy netrvalo dlouho, aby byla očištěna od všech nařknutí, ale kritické hlasy se zřejmě ozývaly po celou dobu jejího působení, jak už jsem zmiňovala v úvodu kapitoly. Možná i s jistým povzdechem reaguje na zimní pobyt Riegrové na jihu Francie. „Tentokrát ve svém dopise nezmiňujete zdraví. Ráda si proto představím, že pobyt na jihu Vašemu zdraví jenom prospěl. Jaká škoda, že jsme se nemohly setkat v Paříži při Vašem návratu! Jste pro mne jednou z řídkých osob, která nehledí na sebe a své zájmy, ale žádá dobro pro je samé.“⁶¹ Z těchto řádků číší vřelá náklonnost paní Pape k nezištnému konání Marie Riegrové. Ať se mohla Marie Riegrová zdát paní Pape třeba naivní v jistých otázkách, bezesporu si jí vážila jako člověka. Z tohoto dopisu paní Pape je cítit velká únava tvrdě pracující ženy, jež navíc musela řešit řadu antipatií vyvolaných jejím počínáním v některých řadách pařížské společnosti. O těchto problémech se Riegrové ani slovem nezmiňuje. Jen se omlouvá, že již delší dobu neodepsala Barboře Ledvinkové ani Marii Müllerové. Také žádá od Riegrové krátké shrnutí činnosti nové mateřské školy u sv. Jakuba ve francouzštině pro francouzský tisk. S největší pravděpodobností se jednalo o časopis L'Ami de l'enfance (ve volném překladu Přátelé dětského věku) oficiální časopis mateřských škol a opatroven ve Francii, v jehož čele nestál nikdo jiný, než paní Pape. V závěru dopisu ještě uvádí novou adresu paní Hortense Cornu a zpravuje Riegrovou o jejím zdravotním stavu.

V nedatovaném dopise, jež lze přesto zařadit do průběhu podzimu 1870, se Riegrová vyjadřuje k válečným událostem ve Francii po konfliktu s Pruskem. Vyjadřuje své sympatie k zemi, se kterou mají společného nepřítele v podobě Němců. Dokonce se obává o osud mateřské školy, která je nyní víceméně pouze trpěna. Obava z „poněmčování“ dětí nyní leží Riegrové nejvíce na srdci. S touto

⁶⁰ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Pape-Carpentier Marii Riegrové roz. Palacké, kart. č. 6, inv. č. 268, Paříž 29. 6. 1870.

⁶¹ TAMTÉŽ.

úzkostí na srdci směřuje Riegrová na paní Pape další prosbu. „*Madame, nyní se přímo Vám nabízí možnost, jak některé děti vytrhnout této germanizaci. Je tomu několik let co jeden bohatý bankéř Lämel zemřel a ustavil ve své závěti jistý obnos pro pražské jesle. Z této subvence byly založeny jesle a nová opatrovna bez toho, že by zde záleželo na národnosti či náboženství. Tedy jsou zde české děti opět vystaveny „germanizaci.“*“⁶² A jak měla být paní Pape prospěšná při ochraně českých dětí proti německému živlu? Situaci v opatrovně a jeslích založených z podpory Lämelovy měla přijet prošetřit jistá paní Laval z Leipzigu, provdaná v Paříži a Riegrová prosila paní Pape, zda by se nemohla přimluvit ve prospěch národních ústavů. Tento postoj vyjadřuje určitou naivitu Marie Riegrové. Odpověď paní Pape na tento dopis není k dispozici a myslím, že lze právem pochybovat o možnosti intervence paní Pape u neznámé paní Laval. Pokud byla Riegrová navyklá na nepřliš široké prostředí pražské inteligence a paní zabývajících se dobročinností, které se většinou znaly, úplně jiná situace mohla panovat v mnohem větší Paříži. Paříž měla již okolo roku 1850 asi 1 053 000 obyvatel zatímco pražské území v té samé době asi 157 000 obyvatel.

Jeden z posledních dopisů paní Pape je datován 11. červencem 1874. Dopis sice určený Marii Riegrové-Palacké zaslala paní Pape nevědouc, kde přesně se Riegrová střídající pobyt v Praze s Malčí nachází, slečně Ledvinkové či Müllerové. Obsah dopisu je stručný a pouze informuje o kladném vyřízení žádosti Riegrové. Bohužel nelze dohledat, čeho se toto kladné vyřízení týkalo.

Dopis Riegrové z roku 1876 není součástí její pozůstalosti, je o něm však zmínka v *Revue Française de Prague*. V několika řádcích zpřístupněných F. Lannesem prosí Riegrová o přijetí své dcery Marie Červinkové v Paříži. Žádá paní Pape, aby zprostředkovala její dceři poznání pařížského spolku *l'Oeuvre des dames patronesses des salles d'asile de Paris*, tedy obdoby českého komitétu dam a jedné vzorové opatrovny.⁶³

Poslední dopis paní Pape nese datum 25. října 1877 a hodnotí práci pražského komitétu dam o němž ji Riegrová informovala v opět nedochovaném dopise. „*Vynikající práce komitétu ve Vašem městě pro mne není žádným překvapením, když v jeho čele stojí žena Vašeho srdce a Vaší inteligence. Já sama jsem členkou mnoha komitétu dam i mužů a mohu jen potvrdit jejich rovnocennost. Ženy jsou jemnější,*

⁶² ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Riegrová Pape-Carpentierové, b.d. 1870.

⁶³ F. Lannes, *La correspondance de deux femmes de coeur: Mme Rieger et Mme Pape-Carpantier*, *Revue Française de Prague* XV, č. 73, 1936, s. 204/205.

*řídí lépe záležitosti a ztrácejí méně času prázdnými diskuzemi a spory.*⁶⁴ V této otázce si musely ženy opravdu rozumět, přestože téměř nebyla námětem jejich společné korespondence. Cesty obou žen se od narození ubíraly různými směry a v jiných zemích, přesto se dokázaly najít a jedna druhou ovlivnit po mnoho let. Tato korespondence neobsahuje pouze formální výměny názorů na vedení mateřských škol, ale je i příkladem přátelství, které přestože nenabývalo kvality osobního setkání mělo trvalé důsledky na život obou žen. Nedošlo jen k obohacení české předškolní metody jak by se mohlo zdát, ani francouzská strana nepřišla zkrátka. Rozšíření obzorů vždy prospěje každému oboru. Zpočátku možná Riegrovu hnaly do francouzského prostředí politické ambice manžela a nechuť k německým vzorům, ale nakonec se stala francouzská metoda ve školkách podkladem nejen intelektuálního přátelství mezi předními osobnostmi českého a francouzského veřejného života. Marie Pape-Carpantier i Marie Riegrová-Palacká dokázaly vyvolat mezi oběma zeměmi dlouhotrvající a dodnes oceňovanou spolupráci v oblasti předškolního vzdělávání.

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 205.

4. Madame Marie Pape-Carpantier

4.1. Základní údaje

Pohled na život Marie Pape-Carpantier se v této kapitole musí nutně omezit na postihnutí klíčových událostí v přibližném horizontu od jejího narození k roku 1870, kdy též ustává do té doby čilá korespondence s Marií Riegrovou-Palackou. Tuto prodlevu trvající do roku 1873 lze snadno vysvětlit pracovní vytížeností obou žen a samozřejmě hladkostí s jakou se nová česká mateřská škola v Praze etablovala. Dosud probírané téma, tvořící převážný obsah vyměněných dopisů bylo vyčerpáno a Marie Reigrová nejednou poznamenala, že neví co paní Pape psát. Zdálo se jí nezdvořilé nepsat vůbec, ale co popisovat? Život protkaný především péčí o děti, chod domácnosti střídající pravidelně pobyt v Praze, Malči nebo Nice? Ne, natolik dobře Riegrová paní Pape neznala, aby se jí do dopisu svěřovala s osobním životem, to činívala jen v dopisech Riegrovi nebo vlastním dětem. Našly by obě ženy společné téma, vyloučíme-li mateřské školy? Kdo byla paní Pape-Carpantier a co o ní věděla tehdy Riegrová a co se o ní lze dozvědět dnes?

Nejprve je třeba zdůraznit, že české práce zmiňující Marii Pape-Carpantier se důsledně drží nesprávného tvaru příjmení Carpentier, majícího pravděpodobně svůj původ již v prvních překladech absolventky pařížského kurzu Barbory Ledvinkové. Na druhou stranu, Marie Riegrová-Palacká užívá v korespondenci vždy správný tvar Carpentier. Na tuto „drobnou“ nejasnost tvaru příjmení upozornila i autorka biografie Marie Pape-Carpantier, Colette Cosnier, což vede k úsudku, že ani francouzské prostředí nebylo v této věci jednotné. Až v roce 1887 vyšel nákladem Urbánkovy bibliotéky pedagogické *Nástin vývoje opatroven, školek a mateřských škol*⁶⁵ od Barbory Ledvinkové, jehož součástí je pohled na životní osudy paní Pape. Stěžejní informace získala Barbora Ledvinková velice snadno. Napsala si o ně přímo paní Pape se kterou se dobře znala. Jedná se tedy téměř o autobiografii. O životě paní Pape, jež je zkrácenou verzí životopisu podaného Ledvinkovou, se lze dočíst i v Památníku vydaného na oslavu 40 letého trvání stavu učitelek českých škol mateřských z roku 1909. V pozdější literatuře se už jenom zmiňuje vliv

⁶⁵ Barbora Ledvinková, *Nástin vývoje opatroven, školek a mateřských škol*, Praha 1887.

francouzského prostředí a zvláště Marie Pape-„Carpentier“ na vznik a vývoj českých mateřských škol.

V pozůstalosti Marie Riegrové-Palacké leží mezi různorodými poznámkami z filantropické literatury z rozmezí let 1867-1881 psaných napůl česky a napůl francouzsky dvoustrana obsahující osobní poznámky Marie Riegrové-Palacké k paní Pape. Vyplývá z nich opět jenom znalost základních biografických dat paní Pape-Carpantier. Riegrová si zapsala, že v roce 1835 byla paní Pape jmenována učitelkou salle d'asilu v La Flèche, roku 1842 pověřena městskou radou Le Mansu vytvořit zde modelovou opatrovnu a nejen městskou radou, ale i „inspektory národního i univerzitního vyučování náramně chválena.“ Po dosazení na post ředitelky normální školy ministrem Salvandym vychovala přes 900 žákyň roztroušených po celé Francii. Novou skutečností je, že se paní Pape neúčastnila jen konferencí v Paříži roku 1867, ale už dříve v roce 1850 v Metách. Riegrová též zdůraznila, které její spisy nevlastní. Doslova si zapsala: „Z jejích spisů nemám: *Nouveau syllabaire* (Nový slabikář), *Petite lectures sériees* (Výbor z článků) a *Le secret des grains de sable* (Tajemství zrněk písku).“⁶⁶ A Riegrová pokračuje: „Papež i arcibiskup schvalují její spisy a počínání. Asi 120-130 jeptišek se u ní vyučilo.“⁶⁷ K Riegrové se tehdy zřejmě vůbec nedonesly odmítavé hlasy z řad francouzské katolické církve právě vůči metodám Marie Pape-Carpantier.

V samotné Francii se paní Pape zdá být stejně pozapomenuta jako to platí pro české prostředí. Až literátka a historička Colette Cosnier, která velkou část své tvorby věnovala postavení žen v 19. století, se začala vážně zajímat o osudy této „neznámé paní Pape.“ Z její soustavné práce v řadě archivů po celé Francii a probádání dostupné literatury vznikla nejdříve kniha věnující se zásadní účasti paní Pape při vzniku mateřských škol ve Francii, aby později téma rozvinula v biografii věnovanou Marii Pape-Carpantier. Častěji bývá vznik francouzských mateřských škol spojován s Pauline Kergomard, která definitivně prosadila pojmenování école maternelle (škola mateřská) namísto salle d'asilu, ale ve své činnosti již navazovala na práci vykonanou v oblasti předškolní výchovy paní Pape.

⁶⁶ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Rukopisy, Koncepty neuveřejněné (o dobročinných zaopatřovacích ústavech ve Francii – maisons de secours) b.d., kart. č. 8, inv. č. 434.

⁶⁷ TAMTÉŽ.

4. 2. Mademoiselle Marie Carpentier

Uvědomíme-li si znovu z jakého prostředí vyšla Marie Riegrová-Palacká, tedy z rodiny stojící na špici české vzdělanecké společnosti a žijící bez obav z materiálního nedostatku, o to více vyniká v roce 1815 nadmíru nejistá budoucnost Marie Carpentier narozené ovdovělé matce ve městě La Flèche v provincii Anjou departmentu Sarthe. Neúplná rodina bez sebemenší prestiže, jakou mohl zajistit pouze Mariin otec, důstojník, kdyby nestál téhož roku na špatné straně a nebyl nešťastně zastřelen Chouany na konci stodenního Napoleonova císařství. Po návratu Ludvíka XVIII. na trůn nemohla matka ještě nenarozené Marie Carpentier počítat s pomocí státu poskytovanou ženám jejichž muž padla při obraně vlasti. Byla donucena opustit s dcerou Josephinou a synem Bernardem kasárna, kde byla dosud ubytována a nalézt nuzné bydlení v domě stojícím v jedné ze slepých uliček La Flèche. Zde se dne 10. září 1815 narodila Marie Carpentier. Přitom jejímu narození předcházela další rodinná tragédie v podobě nenadálého úmrtí malé Josephiny, jež si neopatrně hrála s otcovou zbraní, a ta vystřelila. Vskutku si neumíme představit odlišnějšího prostředí od rodinného poklidu, který vládl v Praze v Pasířské ulici, kde se měla narodit Marie Palacká.

Život malé Marie Carpentier nebyl nikterak jednoduchý. Její vlastní popis dětství, jak ho popsala ve své značně zkrácené autobiografii zaslané Barboře Ledvinkové, vykazuje převahu neradostných událostí. „*Matka má mne porodila dne 10. září a protože mne kojila sama , ujišťovala mne nejednou, že jsem pila více slz nežli mléka. Měla mimo mne ještě jedno dítě, pětiletého hochu, ale tento nestal se nikdy podporou její. Nemajíc žádného jmění, živila se prací ruční, při kteréž, ačkoli ještě děcko, jsem jí pomáhala. Chodila jsem do ústavu k jisté paní, která mne učila čísti. Mimo to jsem chodila ještě k jedné učitelce, u které jsem se naučila jen špatně psáti. Byla pobožnůstkářka a zlá. Musily jsme u ní po celý den tiše seděti, poslouchajíce čtení katechismu, velké to knihy zaobalené v papíře barvy pomerančové, kterou vidím dosud. Bože měžž slitování s duší té staré panny, která dětem nikdy nebyla nakloněna, nýbrž je přčasto bila.*“⁶⁸ V 11 letech dala Marii Carpentier její matka do učení, kde konala nejrůznější ruční práce až do svých 19 let. Jak sama vzpomínala, nezbýval čas na učení ani čtení knih, neboť šila, látala

⁶⁸ B. Ledvinková, Nástin, Praha 1887, s. 24.

a žehlila až dvanáct hodin denně. V jedné ze svých prvních básní vyjádřila hluboký dětský žal z nedostatku mateřské lásky a přemíry namáhavé práce.

*Matko! den končí a tvé ruce mozoly znavené,
nech mě tě obejmout a zanech té práce bolestné.
Přijď, bojím se žít! Ó matko, musíš tu být.⁶⁹*

Marie Carpentier se začala věnovat poezii asi od roku 1830. Sama Carpentier ke své básnické tvorbě uvedla: „Dovedla jsem o věcech mluvit tak, že ti, kdo mě znali, pokládali mě za osobu vzdělanou. Neměla jsem ani nejmenšího přání za takovou se vydávat. Když jsem přečetla Voltairovu epickou báseň „Henriadu“, psala jsem i verše, ale schovávala je obezřetně z bázně, abych nezdála býti výstřední.“⁷⁰

*Od svých šestnácti let cítím v duši něco nového,
jemnou vášeň, nejasnou touhu, nic známého.
Vedoucí ke snění i zamyšlení při měsíčním svitu
oblaka černá, když má matka spí. V skrytu
duše neznámé vzdechy stísněné,
šlépěje v lese čarovném, v myšlenkách zasněné.
S divokou výmluvností vítr šeptající,
vírou a nadějí duši spalující.⁷¹*

Básnická tvorba Marie Carpentier se stala tvrdým oříškem pro všechny pozdější autory zabývající se jejím životem. Kde se mohla mladá dívka s pouhými základy čtení a psaní seznámit s poezií a stát se všemi v La Flèche obdivovanou „Múzou?“ Veškeré dostupné práce o Marii Carpentier se shodují, že musela mít učitele, který jí poskytl hlubší vzdělání v oblasti literatury i dalších předmětů. Tato věc zřejmě zůstane v jejím životě nevyřešenou záhadou a s velkou pravděpodobností role neznámého učitele podnítila řadu přehnaných úsudků o jejím spojení s fourieristy a svobodnými zednáři. Nakolik jsou tyto úsudky přehnané se pokusila

⁶⁹ C. Cosnier, Marie Pape-Carpantier. Fondatrice de l'école maternelle, Fayard 2003, s. 21.

⁷⁰ B. Ledvinková, Nástin, Praha 1887, s. 25.

⁷¹ C. Cosnier, Marie Pape-Carpantier. Fondatrice de l'école maternelle, Fayard 2003, s. 23.

jako jedna z prvních nalézt odpověď Colette Cosnier, která se nespokojila s konstatováním, považujícím Marii Carpentier za samouka.

Rodné město Marie Carpentier La Flèche se v 1. polovině 19. století vymykalo řadě podobných menších francouzských měst. Nacházela se zde vojenská akademie, v níž vyučovala řada významných a vzdělaných profesorů setkávajících se v salonech, kde se debatovalo především o literatuře a politice. Mezi nimi vyniká například Casimir Bonjour, pozdější rival Victora Huga. V těchto vzdělaných kruzích je třeba hledat potencionální učitele mladé velice nadané dívky. Podle jednoho z prvních z biografů Marie Carpentier, Émila Gossota jednou Marie Carpentier řekla: „*Stejně jako dlužím své matce za její lásku, dlužím panu Philippu de Neufbourg ze jeho vedení v oblasti ducha.*“⁷²

Rodina Jeana François Philippa de Neufbourg pocházela z Normandie a během francouzské revoluce přišla o veškeré jmění a statky. Jeho otec se stal velkoobchodníkem a Jean Phillipe se uplatnil jako profesor na Vojenské akademii v La Flèche. Bezpochyby měl Jean Phillipe de Neufbourg výrazné pedagogické nadání. V roce 1833 se kvůli zdravotním obtížím stáhl do ústraní, avšak nevzdal se řady aktivit, jako byla účast v literární a filantropické společnosti nebo práce na pedagogických spisech. Mezi lety 1837 až 1868 sepsal několik zásadních pedagogických děl vycházejících z jeho osobní zkušenosti, v nichž lze nalézt zdroj inspirace pro pozdější pedagogické práce Marie Pape-Carpentier. Ozvěnu jeho rad obsažených v prvním spise z roku 1848 *Le Guide du professeur, ou Observations critiques sur la manière d'enseigner les humanités*⁷³ nacházíme později v „názorném vyučování“ paní Pape. Neufbeurg mezi jiným doporučuje: „*Vždy bychom měli dbát na praktické uplatnění teoretických poznatků. Sama o sobě, slova jako husa, člověk, halapartna mi nikdy nebudou schopna sdělit pravý obsah těchto idejí, bez toho, že bych je spatřil.*“⁷⁴ A pokud Phillipe de Neufbourg píše o Bohu je to vždy Architekt Vesmíru, Bůh všech osvícenských filozofů a také svobodných zednářů. Ještě jedna indicie vede ke svobodnému zednářství. Je jí velice časté používání výrazu „zasvěcení“, například když de Neufbourg uvádí, že vyučování je zvláštním oborem, který vyžaduje vzdělávání od raného věku, vhodné použití metod a pro žádoucí úspěšnost i „zasvěcení.“⁷⁵ Žádný dosud známý dokument však nedokazuje, že by de

⁷² TAMTÉŽ, s. 25.

⁷³ Profesorův průvodce, čili Kritické zkoumání výuky lidstva

⁷⁴ C. Cosnier, Marie Pape-Carpentier. Fondatrice de l'école maternelle, Fayard 2003, s. 26.

⁷⁵ Tamtéž, s. 27.

Neufbourg zednářem opravdu byl. Co je naopak jisté v poměru k zednářství a k Marii Carpentier, je její dědeček z otcovy strany Jean Carpentier. Profesor a malíř na Výtvarné akademii v Poitiers, jeden ze zakladatelů zednářské lóže „des Amis.“ Hmotný důkaz potvrzující spojení Marie Carpentier se svobodným zednářstvím neexistuje, avšak inspirace fourierismem a svobodným zednářstvím objevující se v jejích dílech i myšlení je nepopíratelná. První ženou ve Francii, která se oficiálně stala členkou svobodných zednářů byla v roce 1882 Maria Deraismes.

4.3 Carrière sans joie personnelle – S nechutí do nové kariéry

„Když mi bylo 19 let, má matka žádala o udělení úřadu ředitelky v asilu, který měl být toho času zřízen v městě našem společností literární a filantropickou.“⁷⁶

Uvádí v přepisu životopisu Marie Pape-Carpantier Barbora Ledvinková.

Počátky předškolní výchovy ve Francii jsou spojeny se jménem protestantského kněze Fréderica Oberlina a později Jeana-Denyse Cochina. V roce 1837 již ve Francii existovalo 800 mateřských školek a staraly se o přibližně 23 000 dětí⁷⁷. Nařízením z 22. prosince toho samého roku přešly školky pod správu Ministerstva vyučování.

Přesto netrvalo dlouho a francouzské školky se staly předmětem kritiky. Byla jim vytýkána nedostatečná hygiena i nekvalitní výuka zapříčiněná především velkým počtem dětí ve školkách - na jednu školku připadalo 250-400 dětí. Děti měly v přeplněných místnostech jen omezenou možnost pohybu, stejně jako možnost jakékoli tvořivosti, o čemž vypovídají i osobní zkušenosti z dětství Marie Pape-Carpantier s podobnými ústavami.

Vzniku salle d'asilu v La Flèche předcházela Guizotův zákon z 28. června 1833, který inicioval vznik elementárních škol v každém z francouzských měst. Zároveň ministr vyučování doporučoval zakládat co nejvyšší počet salle d'asilů, přičemž tato aktivita byla ponechána na úsudku jednotlivých městských rad. Skutečnost byla taková, že ministr zakládání salle d'asilů jako sociální pomoci chudým vřele doporučoval, prefekt nařídil jejich zřízení, ale tyto doporučení a nařízení

⁷⁶ B. Ledvinková, Nástin, Praha 1887, s. 25

⁷⁷ Tato čísla uvádí Helena Volet-Jeanerret ve své knize *La femme bourgeoise à Prague*. V kapitole věnované vzniku školek ve Francii odkazuje na dílo Antoina Prosta „*Histoire de l'enseignement en France 1800-1967*“, s. 123.

nedoprovázela žádná finanční pomoc. Zřízení salle d'asílů tak záviselo na ochotě městské rady uvolnit k tomu potřebné prostředky a ještě lépe na financích filantropických společností.

Když se konečně 27. února 1834 La Flèche rozhodlo salle d'asile čili opatrovnu zřídit na rohu ulic du Loir a de l'Aubrevoir nebylo vůbec jasné, komu bude svěřeno její řízení. Nejdříve se uvažovalo o sestřích de la Providence pařících k ženskému řeholnímu řádu Kongregace sester těšitelek Božského srdce Panny Marie⁷⁸. Na vložení opatrovny do rukou církevního řádu se ale městská rada neshodla, a tak 20. prosince 1834 odsouhlasila zvolení Marie Carpentier spolu s její matkou, která už dříve o toto místo žádala. Jak dokládá Marie Carpentier, v tuto chvíli jim pomohla i vzpomínka na hrdinně zahynuvšího otce. „*Památka otce mého, který padl na bojišti jako rek, podporovala podnik náš a škola nám byla svěřena.*“⁷⁹ Záhy byly obě ženy vyslány na zkušenou do Le Mansu k panu Claude Pape, pozdějšímu tchánu Marie Carpentier, který vyučoval podle nových metod v jemu k řízení svěřené opatrovně. Odjezd se konal hned dne 1. ledna 1835. Nové poznatky, jež zde Marie načerpala měly zásadní vliv na její vlastní vyučovací metody a též zformování nabytých zkušeností do písemné podoby úspěšných pedagogických spisů.

V době, kdy Marie Carpentier nastupovala do zpočátku neznámého území vyučování dětí patřících k nejhudším ve městě, měly opatrovny opravdu ryze charitativní účel. S výukou podloženou novými poznatky v pedagogice si mnohdy učitelé a pěstounky nelámaly příliš hlavu. Marie Carpentier měla jen málo chuti do práce s níž neměla nejmenší zkušenost a svou roli hrály i neveselé vzpomínky z dětství na učitelky neznající často jiného nástroje usměrňování dětského temperamentu než bití nebo nudné předčítání katechismu. Nesmíme si však představovat, přestože se o roli pěstounky mluví jako o nové pracovní pozici vyhrazené ženám, což ale například ještě neplatilo v té době pro rakouské země, že se jedná o práci prestižní nebo uznávanou. Výše platů pěstounek záležela pouze na ochotě té které městské rady a pokud pěstounky převyšovaly počet mužů v tomto povolání, rozpočet městské rady příliš neutrpěl, neboť ženám byla vyplácena značně nižší mzda než mužům, samozřejmě za stejnou práci. Pokud řídil opatrovnu muž, byla mu vyplácena mzda kolem 1200 franků, zatímco pokud řídila opatrovnu žena, měla se spokojit s 600 franky. Povolání pěstounky nevyžadovalo tehdy žádnou

⁷⁸ Filles du Saint-Coeur de Marie

⁷⁹ B. Ledvinková, Nástin, Praha 1887, s. 25

zkoušku ani osvědčení. V naprosté většině francouzských departementů převyšoval počet žen – pěstounek, počet mužů – učitelů. V upřednostňování pěstounek oproti učitelům se zdůrazňoval především mateřský cit vůči malým dětem, vlastní pouze ženám.

V těchto poměrech se Marie Carpentier ujala vedení opatrovny v La Flèche. Pomalu si zvykala na novou úlohu, přičemž se zdejší opatrovna stala postupně běžnou součástí všedního života. Marie Carpentier musela být po celé čtyři roky, kdy působila v místní opatrovně, připravena přijímat každé ráno děti, a to od 7 hodin v zimě, v létě od 9 hodin. Kontrolovala zda jsou děti učesané, umyté, v čistém oděvu a zda si přinesly oběd. Opatrovna byla otevřena každý den s výjimkou hlavních církevních svátků jako byly Velikonoce, Vánoce a dalších. Neděle rozhodně nebyla dnem odpočinku. Byla vyhrazena k návštěvám nemocných dětí a rozhovorům s rodiči. Pěstounce náležel i úkol vybírání dobrovolných darů pro salle d'asile. Zcela na pěstounčiných bedrech ležela výuka, která se skládala ze základů náboženství, psaní, počítání, ručních prací a hodiny zpěvu. Byla to vyčerpávající práce, neoponechávající příliš času na osobní záležitosti. I tak si obyvatelé La Flèche Marii Carpentier nespojovali pouze s pěstounstvím v opatrovně. Stala známou i díky své básnické sbírce *Préludes*. Sbíрка oficiálně vyšla v roce 1841, ale dle jejích osobních vzpomínek byly básně oblíbené dávno před jejich vydáním. Marie Carpentier se ve svém rodném městě stala díky postu ředitelky salle d'asilu, příkladným vedením opatrovny a samozřejmě díky přístupu k malým žákům, velice oblíbenou. Až na naprosté výjimky děti nikdy fyzicky netrestala a ty se tak dle jejích slov stávaly lepšími, nerozpakujíc se svou učitelku vřele obejmout nebo jí políbit ruce. V těchto prvních letech se stávalo, že se její básně veřejně předčítaly a byly uveřejňovány v místních novinách. „*Básně mé byly čteny a naklonily mi srdce všech těch, kdo je poznaly. Byly uveřejněny v listech a já se stala miláčkem společnosti. Nazývali mě Můzou – oslavou otčiny. Nenechala jsem se opojiti. Cítila jsem se býti povinnou vykonati úlohu svou, které jsem sama ještě jasně nerozeznávala a která záležela v tom, abych zavedla do škol lásku a přirozenou metodu vyučovací na základě vychovávacím.*“⁸⁰ Hodnotí paní Pape ze zpětného pohledu své začátky v roli řídicí pěstounky.

Do čtyřletého období v La Flèche spadá také seznámení s budoucím manželem, Leonem Pape. Leon Pape, syn Clauda Pape u něhož načerpala Marie Carpentier

⁸⁰ B. Ledvinková, Nástin, Praha 1887, s. 25

první poznatky o vedení opatrovny, byl z povolání voják. V roce 1832 byl odvelen do Alžíru, kde zůstal sedm let. Po svém návratu působil v La Flèche na vojenské akademii. Někdy okolo roku 1839 se určitě musel seznámit s mladou a duchaplnou Marií Carpantier. Oba měli stejný vztah k literatuře, umění i podobný náhled na život. Podle Marie Carpantier se mezi nimi okamžitě vyvinula jistá harmonie podložená Moudrostí. Co přesně měla Marie „Moudrostí“ na mysli, nikdy přesně nevysvětlila. Bohužel mladí lidé nemohli ještě dlouho na sňatek kvůli oboustranné nepříznivé finanční situaci ani pomýšlet.

V roce 1837 také došlo k události, která v té době měla jen zdánlivý dopad na Marii Carpantier. Dne 22. prosince vydal nový ministr vyučování Narcisse-Achille Salvandy nařízení upravující fungování salle d'asilů. Toto nařízení už předpokládalo odborné zkoušky pro budoucí ředitelky opatroven. Též věk pro řízení opatrovny byl stanoven na minimálně 24 let. Opatrovny byly jednoznačně charakterizovány jako charitativní zařízení, přijímající děti obou pohlaví do 6 let, aby získaly vzdělání odpovídající věku pod dohledem ženských pěstounek. Zde se poprvé objevuje jméno Julie Malletové, tety ministra Salvandy, jež si u něj prosadila svěřením značných pravomocí v oblasti opatroven pařížskému komitétu dam a měla se stát nadmíru důležitou osobou v uvedení Marie Carpantier do pařížské společnosti.

4.4. Z Le Mansu do Paříže

Čtyři roky strávené neustálou prací bez oddechu si u Marie Carpantier vybraly svou daň v podobě těžkého zánětu hrtanu. Dosavadní zásoby energie byly vyčerpány a nemoc Marii znemožnila nadále vykonávat pozici řídící pěstounky v opatrovně. Neutěšená finanční situace Marie Carpantier i její matky si však žádala, alespoň skrovného výdělků. Marie se tak stala na několik let společnicí a opatrovnici postarší zamožné vdovy paní Pion-Noirie, s níž procestovala značnou část departementu Sarthe.

Klidnější situace nahrávala i jejímu vztahu s Leonem Pape, s nímž plánovala sňatek. V roce 1842 ji však zcela nové okolnosti opět vrhly do světa opatroven a pedagogické činnosti. Zemřel už delší dobu ovdovělý Claude Pape, který do té doby řídil zmiňovanou opatrovnu v Le Mansu. Uvolněná pozice ředitelky salle

d'asilu v Le Mansu byla nabídnuta Marii Carpantier, jež se zde před několika lety u pana Pape seznamovala s prací pěstounky a vychováním dětí pocházejících z nejnuznějších poměrů.

Nezbylo než opět odložit plánovaný sňatek a dne 4. července 1842 nabízený post přijala, aby zde působila až do roku 1847. Znovu pracovala od 7 ráno do 7 hodin večer. Na starost měla 58 chlapců a 50 dívek. Denní program rozdělila dětem do kratších časových úseků, kde vyučování střídala hra, tu zase vycházka nebo tělocvik, a tak se jí dařilo udržovat liknavou dětskou pozornost. Ambiciózní program bohužel často narážel na hrubé nedostatky ve vybavení opatroven. Scházely pomůcky potřebné k názornému vyučování, stávalo se, že některé děti neměly kde spát, neboť chyběly postýlky. Velký problém představoval i příliš starý nábytek.

Ve stejné době se dostala k Benjaminu Delessertovi⁸¹ zpráva o stavu francouzských salle d'asilů. V roce 1843 byla na území Francie 1489 opatroven, z nichž pouze v šesti set se vyučovalo dle vyhovujících metod, výuka ve čtyři sta dvaceti byla přiměřená a ve tři sta šedesáti řízení vyloženě špatné. Dvě třetiny opatroven se nacházely ve zcela nevyhovujících prostorách. Pouze tři sta osmdesát pět opatroven vedly učitelky s jistým osvědčením o vzdělání. Z těchto neblahých výsledků Delessert vyvodil dva návrhy. První se týkal vytvoření modelové opatrovny, sloužící jako vzor dosavadním i příštím učitelkám a druhý návrh již počítal se zřízením normální školy pro budoucí učitelky.

Prostředí ve kterém se Marie Carpantier pohybovala, vzdělání lidé se kterými se setkávala a snad i dílo profesora jí nejbližšího *Profesorův průvodce* Philippa de Neufbourga jí napříště vedlo už ne jenom k poezii v níž mohla vyjádřit svůj náhled na svět, ale k odbornému spisu, jež vyšel z její osobní zkušenosti v práci s malými dětmi v opatrovnách, v němž mohla svůj životní pohled doplnit praktickými radami. Podobně svůj spis také nazvala: *Rady řídícím pěstounkám v opatrovnách – Conseils sur la direction des salles d'asile*.

Vydání *Conseils* v roce 1846 zaznamenalo nebývalý úspěch v kruzích pedagogické literatury. V čem tkvěl úspěch pouhých 180 stran a 13 kapitol *Rad řídícím pěstounkám*, které vyšly v roce 1884 i česky?

Kdo by hned v první kapitole čekal konkrétní rady k řízení opatrovny, nalezne toto pojednání až jako předposlední. Marie Carpantier považovala za podstatnější místo konkrétního popisu opatroven a jejich činnosti, jež je v úvodu pouze nastíněn,

⁸¹ Benjamin Delessert (1773-1847) Filantrop, politik a poslanec za město Paříž.

vysvětlit podstatu povolání, lišícího se od ostatních právě zvýšenými nároky na osobní angažovanost a pravou oddanost věci. „*Bylo sice mnoho drobných spisů o výchování dětí, již vydáno, avšak výchování jen toho způsobu, který nehodí se dětem chudým, dětem z lidu, nýbrž toliko dítkám rodičů zámožnějších, kteří dítky své záhy již k slušným způsobům vedou pečlivě je vychovávají.*“⁸²

Rady řídicím pěstounkám jsou především určeny jako pomoc při práci v *salle d'asilech*, kam docházeli ti nejchudší z nejchudších. Děti poznamenané těžkým životem, bídou, nezájmem ze strany rodičů, děti hrubé, nevychované nebo příliš ustrašené. Dvě věci jsou při takové práci nepostradatelné. Individuální přístup k dítěti a nepřeborné zásoby lásky věnované každému z dětí. Marie Carpentier později známa právě díky „metodě“ naopak nabádá před vychovateli, řídicí se pouhou metodou a uvažující v teoretických pojmech. „*Mám za to, že se mýlí, já zajisté nikdy nenalezla jsem mocnějších pomůcek, abych přesvědčila dítky své, nad ty, jež jsem čerpala sama ze sebe.*“⁸³ Nejprve musí pěstounka zdokonalit sama sebe a pak žádat o totéž u dětí. „*Není dítko na světě, byť by bylo sebetvrdošijnější, jehož by nebylo možná získat láskou.*“⁸⁴

Conseils – Rady Marie Carpentier jsou velice prosté, ale nesou v sobě pravdu platnou v každé době a u každého dítěte a zřejmě v této jednoduchosti a přístupnosti tkvěl jejich ohromný úspěch nejen mezi učitelkami, ale i u rodičů. „*Na chudé děti se nesmí hledět jako na objekt filantropického zájmu, ale opravdově mít děti rád, pokud ne všechny, alespoň ty svěřené do péče, snížit se na dětskou úroveň, pochopit jejich smýšlení a mluvu. Větším dílem nakládá se s dítkami nevládně; nebere se na ně zvláštního ohledu. Mluví se s nimi despoticky jako s otroky, neb nezdořile, jakoby s mrzkými tvory. Přirozený následek našeho pohrdání mládeží je, že v srdcích dětí mizí cit úcty k sobě samým.*“⁸⁵

Ideál dítěte podle Marie Carpentier není víc než dítě sice poslušné, ale hlavně dobré uvědomující si vlastní důstojnost. Opaky takového ideálu bylo začasté vidět v opatrovnách. Děti despotické, vychované bez jakékoli rodičovské lásky, bez něžností, k čemuž se přidávala žárlivost a sobectví. Marie Carpentier dokazuje, že pro ideál není nutné dalekosáhlých činů, postačí trochou lásky, opravdový zájem a úcta k budoucím generacím. Ve svém spisu se věnuje i soudobému nelichotivému

⁸² Marie Pape-Carpantier, Rady řídicím pěstounkám, Praha 1877, s. 5.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 7.

⁸⁴ TAMTÉŽ.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 9.

názoru na děti. „*Pomlouvají se dívky, a protože není možno (Bohu díky) opanovati už i jejich vzlet myšlenky a přání, tvrdí se o nich, že nejsou schopny k ničemu. Táhne se to ještě starodávným zvykem, kdy neměli k dítkám úcty.*“⁸⁶ Marie Carpentier žádá celkovou změnu systému v němž děti stojí na posledních příčkách, neboť s podobnými názory by celé učitelské povolání bylo jen nazmar.

Středobodem jejího spisu je přeměna pouhé pěstounky-dohlížitelky v učitelky s určitými znalosti psychologie dítěte, zvláště důležité při práci s dětmi vystavenými vlivu ulice, nevychovaných, bitých, svěhlavých nebo bojácných. Snaha o změnu celého systému – společenského smýšlení o dětech. Náprava nevyžaduje stovky stran popsaných utopickým textem. Úcta a láska mnoho nestojí.

Spis Marie Carpentier měl nečekaný úspěch. Francouzský tisk oslavoval Marii Carpentier a její dílko s neobvyklou jednotou. *Conseils* byly doporučovány všem matkám malých dětí, což vede k otázce zda bylo nutné přesvědčovat matky v 19. století o nutnosti mateřské lásky k dětem. Jistě to nebylo na škodu zvláště ve Francii, kde bylo zvykem i v nižších vrstvách svěřovat dítě kojné, u níž trávil první roky života, dnes považované za naprosto zásadní při rozvíjení vztahu mezi matkou a dítětem i okolním světem. Namísto rodičovské lásky se mnoha dětem dostalo pouze mléka od kojné bez dalšího zájmu o osudy dítěte. Dnes je to matka, která předává a ukazuje dítěti základní hodnoty, pomáhá mu navazovat vztah se světem. Tyto věci však byly v 19. stol. byly natolik opomíjeny, že právě opatrovna, později trefněji nazvaná škola mateřská, měla přebrat tyto „mateřské“ povinnosti. Důvody k opomíjení vlastního dítěte byly různé, ale jmenujme alespoň základní z nich, neboť právě na tyto poměry reagoval spis Marie Carpentier. V první řadě to byl již zmiňovaný zvyk svěřit dítě kojné, čímž došlo k přetrhání vazeb matky a dítěte. Po návratu do rodiny bylo zvykem zapojit dítě do rodinného výdělků, v lepším případě se stalo roztomilou žvatlající „hračkou“ bavící dospělé. Nejčastěji však byl přítomen jen „nezájem“ o dítě. Až do konce 18. století se matkám nepřiznávaly zvláštní pocty za pouhé bytí „matkou.“ I když 19. století přichází s novým konceptem mateřské lásky vyjádřeným také prostřednictvím mateřských škol, trvalo ještě dlouho než se podařilo vštípit lidem věc natolik prostou, jako byla láskyplná péče o dítě a jeho výchova jako rovnocenné bytosti.

Vřelé přijetí *Conseils* nedokázalo zakrýt nevraživost bující mezi laiky a katolíky. Bojovné klima ovládlo i pole školství. Došlo k ustavení Komitétu na

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 11.

obranu svobody vyznání, jež podpořil myšlenku ministra vyučování Salvandyho žádajícího po všech učitelích univerzitní osvědčení. Nebyl to požadavek přehnaný, spíše chvályhodný, ale vedl katolíky k obavě před přílišným dohledem státu nad vyučováním. Univerzita se jim stala citadelou bezvěrectví. Požadavek univerzitního osvědčení se díky přípravným plánům na vznik Normální školy pro budoucí učitelky dotýkal i výchování mládeže od nejujtějšího věku. Komu předat starost o budoucí generace? Na vzniklou situaci zareagoval nedlouho před Adventem roku 1846 arcibiskup z Cambrai, pastýřským listem. Uznal zde, byť nerad ženskou práci, jako nutné zlo vážící se na vznikající průmyslovou společnost a potřebu zakládání, co největšího počtu opatroven. K jejich řízení doporučoval jeptišky. „*Lid je uvyklý černým hábitům sester, má v ně důvěru.*“⁸⁷

V plné školní krizi založil ministr Salvandy již dlouho diskutovanou Normální školu pro budoucí učitelky v *salle d'asilech*. Mezi budoucími učitelkami bude mnoho těch, které zasvětily život Bohu (Marie Carpentier jich vychovala 380), ale převažoval počet laických učitelek.

Ve stejnou dobu obdržela Marie Carpentier dopis od paní Malletové, jež byl popudem k odjezdu Marie Carpentier do Paříže, aby se ujala řízení nové školy. Její dosazení na tento mimořádně důležitý post zůstává tak trochu záhadou, podobně jako její styky se svobodnými zednáři. Z dopisu paní Julie Malletové, je zřejmé, že Marii Carpentier neoslovuje poprvé. Přestože nesporně mohla Carpentier děkovat za dosazení do funkce ředitelky svému rozšířenému spisu *Conseils*, musela navázat styky s pařížskou společností už dříve. Marie Carpentier nebyla známá jenom paní Malletové, ale díky básním i společnosti kolem básničky Valmore a její dcery Ondine. Do hlubšího povědomí pařížské inteligence se snad dostala nejen spisem věnujícím se zlepšení podmínek ve vyučování a filantropii, ale i díky vlivným přátelům z La Flèche.

Marie Carpentier se do Paříže vydala spolu s matkou nepohodlnými diligencemi, aby se v srpnu 1847 ujala místa ředitelky Normální školy. Odjezd měla ulehčený o nepřítomnost Leona Pape, který byl opět převelen do Alžíru, což na druhou stranu znovu znamenalo odložení sňatku.

Dne 20. srpna 1847 zaslal ministr Salvandy všem prefektům oběžník, oznamující otevření školy, zatím v provizorní budově v ulice Neuve-Saint-Paule 12. Až v lednu 1851 se škola přesunula do nových prostor ve Voršilské ulici 10, kam

⁸⁷ C. Cosnier, Marie Pape-Carpantier de l'école maternelle a l'école des filles, Editions L'harmattan 1993, s. 80.

také přijely české kandidátky a kam též docházel na návštěvy k paní Pape František Ladislav Rieger. Marie Pape-Carpantier, jež se za Leona Pape provdala až v roce 1849 působila jako ředitelka Ústavu pro učitelky do roku 1874.

4.5. O metodě

Od roku 1848 figurovala Marie Carpentier (ještě stále ne, paní Pape) na seznamu příspěvatelů do *Revue de l'éducation nouvelle*, založené Julesem Delbrückem. Protestant a žák Fouriera si přál „*vnést trochu štěstí do života dětí všech společenských vrstev.*“⁸⁸ Prostředkem mu měly být nové instituce určené chudým dětem – jesle, opatrovny, odborné školy, zemědělské kolonie, v nichž by se učivo podávalo poutavě a bylo by prakticky zaměřeno. Delbrück jen v přístupnějším jazyce přetvářel ideu Charlese Fouriera a jeho Falansteru. Mnohé jeho články jsou věnovány ženskému právu na vzdělávání a přebíral řadu článků z časopisu *Le Franc-Maçon* (Svobodné zednářství). K těmto ideovým vlivům se přidala i Marie Carpentier. V roce 1849 zde vyšly dva její články věnující se „názorné metodě“, kterou dotvořila v dalším svém spisu *Praktické vyučování ve školách mateřských*. Názorná metoda se stala úhelným kamenem pedagogického působení mezi chudými dětmi. Přitom nešlo o nijak novou myšlenku. Obliba názorné metody spíše spočívala v praktickém uskutečňování věcí teoreticky popsaných už Janem Amosem Komenským. Je obvyklé, že se malé dítě nespočetněkrát za den zeptá zálužným slůvkem „proč?“. Při použité názorné metody to není dítě, které se ptá „proč“, nýbrž učitel či učitelka. Klade dítěti otázky, na něž ono pomaličku, vlastními myšlenkovými pochody hledá odpověď. Takový styl vyučování má daleko k neurčité odpovědi dospělých na dětské „proč,“ neboť sám provokuje otázky další.

Našly se samozřejmě i hlasy odporující dětskému vzdělávání do 6 let. K tomu Marie Carpentier dodává: „*žití a učení jsou totožné věci, protože žít znamená vidět a slyšet, objevovat nové věci a to nelze bez přirovnání, představování si a vzpomínání, krátce řečeno bez učení.*“⁸⁹

Podobné myšlenky dětské výchovy lze jistě uplatnit ve všech společenských vrstvách. U prvních opatroven, jak bylo řečeno, převažoval podnět filantropický.

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 93.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 102.

Opatrovny byly určeny dětem nemajetných rodičů. Svou roli hrála i otázka prestiže. Pro bohatší rodiny bylo nemyslitelné posílat děti do veřejných opatroven a zakládaly si na možnosti využití soukromých učitelů.

Marie Carpentier velice dobře znala děti, jež opatrovnu navštěvovaly. Děti, které nechápaly základní věci ve fungování světa, natož práci se štětcem a barvami. Dokonce jeden z žáčků Marie Carpentier věřil, že moře je obrovská studna vedoucí do pekla a v tom moři plavou krokodýli připraveni kdykoli zhltnout malé děti. V metodě Marie Carpentier bylo podstatné rozvíjet dětskou zvědavost, umět na ni popravdě odpovědět, naplnit děti zájmem o okolní svět a to vše činit jakoby to dělala matka dítěte.

S názory a metodami Marie Carpentier souvisí i její náhled na náboženství. Spory Marie Carpentier s katolickou církví pramenily údajně z nedostatku náboženského přesvědčení, byla ale taková obvinění opodstatněná?

Marie Carpentier odmítala Boha hněvivého, trestajícího hříchy neposlušných dětí a vyžadující pravidelné modlitby a pokání. Již roku 1846 měla dobře zformovaný vlastní názor na seznámení malých dětí s náboženstvím. Bůh, jak ho Marie Carpentier představuje dětem v opatrovnách je otcovsky laskavý, je to přítel, na kterého se lze kdykoli obrátit. „*Nikdy nesmíme dítě k modlitbě nutit. Jistě chápete dobře, že láskyplná modlitba se zrodí pouze ze svobodné vůle. Dítě je znechuceno a nedokáže postihnout podstatu věci, pokud je mu pravidelná modlitba vnucována silou.*“⁹⁰ Zajisté je také účelnější, pokud dítě k modlitbě používá své mateřské řeči. Za tyto a podobné názory byly díla Marie Carpentier v opovržení u katolické církve. Byla jí vytýkána přílišná svázanost s protestantským prostředím. Nepochybně se však našla řada lidí a vzhledem k jejímu postu ředitelky normální školy jich byla většina, kteří její pedagogická díla obdivovaly a její myšlenky se díky překladům šířily daleko za francouzské hranice. „*Vštěpujme dětem soucit k nešťastníkům, bratrům jejich. Učme tyto dívky chudiny a lopoty, že Ježíš Kristus byl též pracovitým, trpělivým a poddaným, aby nám dal naučení, že tyto ctnosti jsou pramenem pravého štěstí, každé pravé hodnoty.*“⁹¹ Trpělivost, laskavost, statečnost, velkomyslnost, spravedlnost a láska k bližnímu se musely stát podstatou náboženské výchovy i v první české mateřské školy, díky vedení Barbory Ledvinkové, absolventky pařížského kurzu pro učitelky, která Conseils Marie Carpentier o několik let později

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 66.

⁹¹ Marie Pape-Carpentier, Rady řídícím pěstounkám, Praha 1877, s. 21.

přeložila do češtiny. Ve stejném duchu vedla nejen vlastní výuku, ale také vzdělávala budoucí učitelky českých mateřských škol.

5. Dětství, dospívání a sňatek Marie Riegrové-Palacké

Marie Palacká byla druhorozeným dítětem Terezie Palacké rozené Měchurové a Františka Palackého. Narodila se 18. dubna 1833 v domě svého dědečka Jana Měchury, kde rodina žila. Jan Měchura byl jedním z prvních pražských advokátů, muž velice podnikavý a oplývající nezlomnou vůlí s níž nejen hromadil majetek, ale také rozhodoval o dění ve svém domě číslo 719 v tehdejší Pasířské ulici. Dům Jan Měchura získal svatbou se svou první manželkou z rodu Lankišů z Hornic s níž měl dvě dcery a dva syny. V domě panoval odvěký starobylý řád, dcery byly vedeny k tomu, aby se staly vzornými hospodyňkami, ale zároveň Měchura dbal, aby se vzdělaly v literatuře, výtvarném umění a zvláště hudbě.

Jan Měchura se díky nabytému jmění a příbuzenství s některými šlechtickými rodinami těšil všeobecné vážnosti a jeho dům se stal jedním z předních středisek tehdejšího společenského života. V dubnu 1825 obdržel pozvání do domu mladý archivní badatel František Palacký a o dva roky později se již slavila svatba mezi ním a starší dcerou Jana Měchury Terezií. Jan Měchura svolil k sňatku své dcery s tehdy ještě nepříliš známým Františkem Palackým především proto, že Palacký se jevil jako dobrý muž jenž bude schopen se postarat o jeho nemocnou dceru a také předpokládal, že Palacký, který byl již od roku 1826 redaktorem *Musejníku* a stal se oblíbeným u šlechty, má před sebou slibnou budoucnost.

Mladí novomanželé obývali přední byt domu v Pasířské ulici zatímco Jan Měchura přesídlil do zadního křídla. V létě pobývala rodina Palackých zpravidla v Lobkovicích, které Měchura koupil roku 1829 pro dceru Terezii a odkud se zásobila kuchyně domu v Pasířské ulici.

Narození prvního dítěte Jana, oslavil německý básník a rodinný přítel Egon Ebert básní a druhorozené Marii byl kmotrem starý Jan Jeník z Bratřic. Marie se stala brzy miláčkem celé rodiny. Její matka ji vychovávala ve staré tradici neustálé pracovitosti a zejména se snažila vštípit jí pravidlo, že „*jest povinností ženskou ušítí veškeré prádlo domácí.*“⁹² František Palacký podepsal při svatbě revers, jímž přislíbil vychování dětí v katolické víře.⁹³ Terezie Palacká mu svým přesvědčením

⁹² Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, rodem Palacká, Praha 1892, s. 9.

⁹³ Sám František Palacký byl evangelického vyznání.

a svými zásadami toto rozhodnutí velmi ulehčila. Vyrostla v době, kdy inteligence i kněžstvo byly ovlivněny duchovními a mravními idejemi Bernarda Bolzana, takže náboženství, které vyznávala a chtěla předat svým dětem, bylo založeno na ušlechtilé, křesťanské lásce k bližnímu, plně schvalované Palackým.

Na utváření výjimečné osobnosti Marie Palacké a její pozdější snahy v oblasti dobročinnosti se velkou částí podílelo její vychování a zděděné vlastnosti. Palacký sice přenechal výchovu dětí manželce, ale důsledně dohlížel na to, aby výuka probíhala v češtině a byl přítomen při zkouškách dětí. Otec i matka dbali, aby se jejich dětem dostalo všestranného a kvalitního vzdělání. Domácími učiteli Márinky byli Wáclav Wladivoj Tomek, tehdy ještě student filozofie, za učitele náboženství vybrala Terezie Palacká dceři jednoho z nejhörlivějších stoupenců Bolzana, Františka Schneidra. V hudebním oboru to byl Bedřich Smetana. Márinka se mimo zpěvu a pravidelných hodin klavíru učila též hře na harfu. Všichni učitelé chválili rychlé pokroky a svědomitost své žákyně.

Márinka nezdědila příliš z veselého, živého temperamentu Terezie Palacké ani její společenské nadání. Svou vážnou povahou se spíše podobala otci, nedokázala nikdy život brát lehce a měla sklon k melancholii. Terezie Palacká byla velmi často nemocná a Márinka tak přebírala od útlého dětství nejen péči o matku, ale i domácnost. Později Marie Riegrová-Palacká vzpomíná v dopise dceři Marii na své dětství: *„Vzpomínám si na svoje mládí a právě na věk svůj, který se tvému nynějšímu rovná. Tenkrátě bývala má matka mnoho churava a nemocna. Pravívalo se mi, že nebude dlouho živa. Péče o ni vyžadovala, aby se neobírala nijak hospodářstvím. Bylo mi zastávati matku v celé domácnosti, často na měsíce výhradně, často pod jejím návodem, který ale byl velmi nedokonalý, protože nemohla vycházet a dohlížet, a protože mi to již i přenechávat si byla uvykla. Činíc to z povinnosti, činila jsem to i ráda a pokud vím jak mi to bylo a jest dosud užitečné.“*⁹⁴

Vzdělávání dětí v šlechtických rodinách bývalo zpravidla zakončeno cestou po Evropě, která se obvykle týkala synů, pro dcery se spíše počítalo s pobytem v penzionátu. Od šlechty postupně začaly tento zvyk přejímat majetné měšťanské rodiny. Márinky Palacké se pobyt v penzionátu netýkal, ale již jako pětileté děvčátko vstoupila do věčného města Říma a později jako dospívající dívka strávila s matkou čtyři zimy na francouzské Riviéře v Nice. František Palacký vždy, jakmile to bylo

⁹⁴ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 11.

možné, posílal svou manželku, která špatně snášela chladná období v Čechách na jih Francie.

Cesta z Prahy do Nice „poštami, diligencemi a vetturiny“ tehdy trvala měsíc a cestovatelé museli přejet přes Alpy, nocovat ve vesnických hospodách a postoupit další nejrůznější obtíže. Ani tak nelze takové cestě ubrat zvláštní půvab. Marie Palacká si na cestování rychle zvykla a v Nice dokonce chodila do francouzské školy přičemž se jí francouzština stala druhým mateřským jazykem.

V pozůstalosti Marie Palacké se zachovaly deníčky z jejích cest do Nice, psané tužkou - svázané do malých knížeček.⁹⁵ Nejstarší je z roku 1844, kdy Márince bylo jedenáct let. Ve svých denících popisuje nejen krajiny a umělecké pamětihodnosti, ale i drobné všední příhody. Po vzoru svého otce, který jí byl často průvodcem na cestách, Márinka zaznamenávala pečlivě data. Avšak čím byla Márinka starší tím méně zaznamenávala do deníku své pocity a myšlenky omezujíc se pouze na líčení přírodních krás. V deníku z roku 1853 píše: „*Popsati city, které podívání na nás působí a myšlenky, které duši mou často naplňují, toť nebývá mi zvyk ni vůle svěřiti papíru.*“⁹⁶

Podle popisu z padesátých let a dvou fotografií byla Marie Palacká prostřední výšky, měla světlé vlasy s popelavým odstínem a měla krásné, velké žlutohnědé oči, které vždy hleděly vážně do života. Přestože neměla v oblibě plesy, které skýtal mladým dívkám nejen uvedení do společnosti, ale i možnost pro poznání budoucího životního partnera, neubránila se Marie Palacká zájmu mužů.

Na počátku roku 1851 se v Praze, po svém pobytu ve Francii a Anglii, opět objevil František Ladislav Rieger.⁹⁷ Nikdo ho nepřijal s větší radostí než jeho přítel František Palacký. Na jaře se vrátila z Francie paní Terezie s již osmnáctiletou dcerou Márinkou. Rieger se stal pravidelným hostem salonu u Palackých o to vítanějším, že společnost, která tam dříve chodívala, značně prořídla. Rieger poznal Márinku ještě před svým odjezdem do Francie jako malou dívku, ale při jejich dalším setkání byla již z malé Márinky dospělá žena s vyhraněnou osobností. Rieger se začal se souhlasem Františka Palackého i paní Terezie o Márinku ucházet. Avšak teprve prvního úspěchu u vyvolené dívky dosáhl na podzim roku 1852, kdy Márinka

⁹⁵ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 1, biografický materiál.

⁹⁶ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 13.

⁹⁷ František Ladislav Rieger, rodák z podkrkonošských Semil, organizoval první české společenské podniky, zasloužil se o vydání první české encyklopedie i o postavení Národního divadla. Byl vynikajícím řečníkem a vůdčím konzervativním českým politikem. V roce 1851, kdy se vrátil z Francie a Anglie do Prahy měl za sebou již rozsáhlou politickou činnost, pobyt ve vězení a nedůvěru rakouských úřadů. Osobnosti F. L. Riegra se

opět odjížděla s matkou do Nice a slíbila Riegrovi odpovídat na jeho dopisy. Za více než půl roku si vyměnili řadu dopisů, které jsou dokladem jejich vznikajícího milostného vztahu a také později vedly k vydání této unikátní korespondence v samostatné knize.⁹⁸ Rieger byl bezmála o patnáct let starší, ale díky bohatému plnovousu a přestálém pracovním a duševním vypětí vypadal ještě starší. Z jeho dopisů přímo číší touha po ženě, která Mářinku, jež dosud nepoznala jinou lásku než křesťanskou, děsila. Dopisy Mářince patří mezi to nejlepší, co kdy Rieger napsal a jsou srovnatelné pouze s jeho řečnickými projevy. Dosáhl v nich toho, že plachá, bázlivá dívka se postupně v dopisech uvolňovala a docházelo k vzájemnému sblížení. Po návratu z Riviéry na jaře 1853 mohl Rieger Mářinku přivítat jako svou nevěstu.

František Ladislav Rieger a Marie Palacká byli oddáni 15. srpna roku 1853 v Praze, v kostele u Panny Marie Sněžné na Novém Městě. Oddal je kněz František Schneider, dlouholetý rodinný přítel a vychovatel Mářinky. Po svatbě se ubytovali Riegrovi v zadním traktu domu Palackých, který až do své smrti užíval Jan Měchura.⁹⁹ Každé jaro jezdívali společně do Lobkovic nebo do Riegrova rodného semilského mlýna.

5.1. Bolzanovství v životě Marie Riegrové

Je zcela nemožné porozumět zvláštní osobnosti Marie Palacké, jejím názorům na život a zasvěcení života práci pro druhé bez toho, že bychom znali soubor idejí, který ji od dětství formoval. Bylo již řečeno, že Mářinčiným učitelem náboženství se stal na popud paní Terezie, František Schneider, stoupenec Bernarda Bolzana.

Kdo byl Bernard Bolzano, který v 19. století ovlivnil celé generace křesťanů? Rodiče Bernarda Bolzana žili v Praze. Jeho otec pocházel z Itálie a živil ho obchod s uměleckými předměty, matka byla dcerou pražského obchodníka se železem. Jejich syn, mimo jiné nadaný matematik, se rozhodl stát se knězem. Mateřským jazykem Bernarda Bolzana¹⁰⁰ byla němčina, jmenován profesorem teologie na Filozofické

⁹⁸ Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, ed. Karel Stloukal, Praha 1932.

⁹⁹ Jan Měchura se zpočátku zdál překážkou vztahu Marie Palacké a Františka Ladislava Riegra, protože v Riegrovi viděl „bouřliváka a nepoddajného ducha.“ Měchura zemřel na jaře roku 1852.

¹⁰⁰ Bernard Bolzano (1781 – 1848) Teolog, kazatel, myslitel a matematik, vlivný představitel českého katolického osvícenství v zemi.

fakultě pražské univerzity, dokázal studenty ovlivněné náboženským skepticismem nadchnout úctou a láskou k víře. Marie Červinková-Riegrová píše ve své knize „Bernard Bolzano“, jak studenti nového profesora náboženství přijali: „*S patrnou nevolí přijalo studenstvo zprávu o profesuře náboženství. Nový předmět, jenž přidával jim práce a množil obtíže u zkoušek, byl jim vůbec proti mysli, ale nejvíce přičilo se jim vědomí, že mají ještě poslouchati katechety. Již pouhé slovo náboženství a tak i všechny názvy, kterými se předměty náboženské označují, sluch čtenářů „systému přírody“ a spisů Voltairových urážely. Bylo mezi nimi ustanoveno, že jakmile pronese něco, co by se jim přičilo, počnou dupati a neustanou, dokud profesor katedru neopustí. K výstupu tomu však nejen že nedošlo, ale Bolzano v brzku získal si neobmezenou lásku svých posluchačů.*“¹⁰¹ Zároveň byl Bolzano zatracován konzervativními kněžími a ve Vídni podezříván z hereze. Jeho devisou byl křesťanský zákon lásky: „Šťastným být a jiné blažit, toť úkol člověka.“ Bolzanova definice náboženství je téměř totožná s jeho představou morálky, je synonymem moudrosti života. Sám po celý život zůstal věrný myšlence práce pro obecné blaho.

Podle dovětku jednoho z mála dopisů Bernarda Bolzana Palackému, v němž dává pozdravovat paní Palackou a syna Jana, lze usuzovat, že Bolzano znal osobně jeho rodinu¹⁰², ale nebyl to on sám, kdo do rodiny českého historika přinesl své učení, filosofii a myšlení. Zakladatelem bolzanovské tradice v rodině Palackého a později i u Riegrů se stal František Schneider, dřívější sekretář litoměřického biskupa Hurdálka. Pro Mářinku tento člověk nebyl jen učitelem náboženství, ale i rádcem a zároveň důvěrníkem její matky Terezie Palacké. O vážnosti, kterou měl František Schneider v rodině Palackých vypovídá i to, že v roce 1852 zaopatřoval starého Měchuru, o rok později oddával Marii Palackou s Františkem Ladislavem Riegreem.

¹⁰¹ Marie Červinková-Riegrová, Bernard Bolzano, Malá Vožice 2001, s. 11.

¹⁰² V denících ani korespondenci Františka Palackého před rokem 1826 se Bolzanovo jméno neobjevuje. Lze však s jistotou předpokládat, že Bolzanovo jméno znal a jistě mu neušla událost z počátku roku 1820, která rozrušila Prahu a českou veřejnost. Sesazení Bernarda Bolzana ze stolice náboženské nauky na pražské univerzitě a jeho proces. V Praze se stýkal Palacký s některými Bolzanovými žáky a také jeho žena Terezie Palacká patřila mezi ctitelku Bolzanovu. Přesto uplynuly tři roky od příchodu Palackého do Prahy než si 8. listopadu 1826 poznamenal do svého Každodenníčku, že navštívil profesora Bolzana a přizval ho ke spolupráci na novém vědeckém časopise srov. Marie Pavlíková, Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově, in: Strahovská knihovna, Sborník Památníku národního písemnictví 11, 1978, s. 81. Další spolupráce mezi Palackým a Bolzanem se přenesla na půdu Královské české společnosti nauk a plně se rozvinula až od čtyřicátých let 19. století

Výsledkem Schneiderova výchovného vlivu na Marii Palackou byla podle líčení její dcery¹⁰³ náboženská vroucnost, založená na filosoficky zdůvodněné katolické věrouce a morálce, jak ji vytvořil Bolzano, s praktickým etickým vyústěním v příkazu práce pro obecné blaho. Toto vše ještě doplnil příklad otce Františka Palackého, neúnavně pracujícího ve prospěch českého národa. Marie Palacká si vytvořila vlastní pojem povinnosti, vystupňovaný až k sebeobětování ve službě druhým, v níž viděla jediný smysl a cíl svého života.

Do nepřímého vlivu Bolzana přišel pravděpodobně již v dětském věku také František Ladislav Rieger, a to prostřednictvím svého prvního učitele Karla Huška.¹⁰⁴ S jistotou můžeme říci, že Rieger se osobně setkal s Bolzanem za některého svého prázdninového pobytu na statku Antonína Veitha¹⁰⁵ v Liběchově, kde býval Bolzano hostem.

Děti Marie Riegrové a Františka Ladislava Riegra vyrůstaly ve stejném duchovním ovzduší jako jejich matka. Do domu v Pasířské ulici i na statek v Malči¹⁰⁶ přicházeli a přijížděli staří přátelé domu, mezi nimi i bolzanovsky orientovaní kněží, perucký František Daneš¹⁰⁷ a starokolínský Karel Hušek. Často přicházel i Danešův přítel a velký ctitel Bolzana Vincenc Náhlovský, profesor teologické fakulty.

Pražský kaplan Václav Nykles, který se rovněž hlásil k odkazu Bolzanovu, zaujal v Riegrově rodině postavení, jaké měl dříve František Schneider v rodině Palackého. Stal se učitelem náboženství dětí Marie a Františka Riegrových.

Nejvýrazněji z celé rodiny se vliv Bolzanova učení, předávaný již druhou generací a umocněný oddaností Marie Riegrové Bolzanovým zásadám, projevil u nejstarší dcery Riegrové, Marie. Z pera Marie Červinkové-Riegrové vyšel nakonec roku 1881 první česky sepsaný Bolzanův životopis, jehož cena především tkví v tom, že je v něm Bolzano poprvé viděn z hlediska jeho působení v jazykově českém prostředí.

Nicméně jádrem Bolzanova učení zůstala snaha o věrohodné sdělení evangelia modernímu člověku. Největší odezvu našlo v církevním prostředí a jeho

¹⁰³ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 18, 19.

¹⁰⁴ Karel Hušek byl za filosofických studií v Praze rovněž žákem Bolzanovým, studoval teologii v Litoměřicích pod vedením Bolzanových žáků a zůstal ctitelem Bolzana po celý život.

¹⁰⁵ Antonín Veith (1793 – 1853) velkostatkář v Liběchově, vzdělaný vlastenec, mecenáš mnoha umělců a vědců.

¹⁰⁶ Rieger patřil mezi ty, kteří přepláceli velkostatky, i třeba nevynosné, aby si zajistil velkostatkářský hlas v říšské radě. Roku 1862 koupil od hraběte Xavera Auersperga za 450.000 zlatých jeho velkostatek Maleč v choťebořském kraji.

¹⁰⁷ František Daneš, kněz, vlastenec a pedagog, který byl v 19. století vůdčí osobou kulturního, společenského i politického života v Peruci.

šříteli se stali především venkovšřtř farášři. Uplatňovali Bolzanovy zásady, aniž se dovolávali jeho jména. Kázali o křesřanské lásce, o rovnosti všech lidí před Bohem, o úctě k předkům a probouzeli tak lásku k svobodě. Pečovali o zvelebení škol, přispřivali do časopisů, šířili české knihy, učili děti lásce k národu a jazyku, vybízeli rodiče, aby dali své syny studovat, a doporučovali je pak vůdcům národnřho hnutí. Třmto způsobem se František Ladislav Rieger vyhnul kariěře mlynáře a jeho otec svolil se synovým studiem v Praze. Vše na přimluvu českých duchovních Josefa Kramáře, Karla Huška a Josefa Strnada, kteří studovali v Litoměřicích právě tehdy, když Josef Michal Fesl, ředitel tamního semináře, poprvé na veřejnosti vyložil Bolzanův program a byl za to pronásledován.

Seznámení s Bolzanovým učením mělo pro mnohé zásadní význam. U Riegra se projevilo v podobě nejvyššřho mravnřho zákona, velicřho pracovat pro druhé bez touhy po moci. U Marie Riegrové-Palacké ve filantropických snahách a v obětavě práci pro zmřrnění hmotné i mravnř lidské bídy.

5. 2. „Ale jako tehdy byl v národě jediný Dr. Rieger, tak i také jediná paní Riegrová“

Na rozdřl od Marie Pape-Carpantier, která se od mládř pohybovala v prostředí opatroven co by pěstounka, a to i na úkor několikereho odložení svého sňatku s Leonem Pape, Marie Riegrová-Palacká Źila v podmínkách diametrálně odlišných. Pokud Marie Carpentier vstupovala do nového povolání s obavami a především kvůli potřebě vřdělku, Marie Riegrová-Palacká byla díky rodinnému zázemř nutnosti vřdělčné práce zcela ušetřena. Rodinná finanční situace, i když ne nijak závatná, jí umožnila věnovat nejprve veškerou energii rodině a teprve poté zaměřit své síly na dobročinné aktivity.

Vstup Marie Riegrové-Palacké do oblasti dobročinných aktivit je spojen s jejřm přichodem do Spolku sv. Ludmily koncem roku 1864. Spolek sv. Ludmily existoval od roku 1851 a do první poloviny šedesátých let 19. stoletř byl jediným ženským spolkem nejen v Praze, ale v celých Čechách. Původním poslánřm Spolku sv. Ludmily, v čele s předsedkynř hraběnkou Kristinou Schönbornovou, byla podpora chudých vdov a vyučování chudých děvat pletení a šitř. Cřl, jež si Marie Riegrová-

Palacká vytkla v rámci spolku, byl stejně bohubilý jako mnohými zatracovaný. Průmyslová škola, která měla usnadnit prosazení žen v povolání mimo rodinu narážela nejen na odpor zaměstnavatelů, ale podle vzpomínek Srbové i na obavy vedení spolku ze společné práce mužů a žen. Nejtěžším úkolem se však ukázalo přesvědčení matek dcer, jichž by se práce týkala. Tyto a další rozpory mezi Riegrovou a vedením spolku nakonec vedly k jejímu odstoupení.

Avšak již při práci pro spolek sv. Ludmily, tedy mezi lety 1865-1867 se Riegrová zabývala dalšími myšlenkami souvisejícími s dobročinností. Mezi úkoly Marie Riegrové-Palacké patřilo vyšetřování rodinných poměrů chudých dívek přijímaných do průmyslové školy. Marie Riegrová-Palacká se tímto dostávala do prostředí nejchudších rodin, jejichž otřesné poměry v ní vyvolávaly soucit a snahu po nápravě a pomoci alespoň těm nejmenším, nejvíce trpícím bídou, nedostatkem zdravotní péče, nebo vůbec postrádajícím zájem ze strany rodičů.

Její myšlenky se nejprve ubíraly cestou pomoci dětem právě narozeným a zvýšením jejich šancí na přežití. K těmto otázkám si opatřila vhodnou literaturu a pustila se do studia. Nelze říci přesně o která díla se jednalo, ale podle výpovědi Srbové, šlo o francouzské spisy přivezené Riegerem z Paříže, který se měl údajně sám ve Francii přesvědčit o užitečnosti podobných zařízení. Mohlo jít například o knihu francouzského právníka a filantropa Jeana-Baptiste-François Marbeau *Des crèches ou le moyen de diminuer la misère en augmentant la population*¹⁰⁸, který založil první jesle roku 1844 v Chaillot. V Praze vznikl už roku 1854 spolek zvaný Zentralverein für Errichtung und Erhaltung von Krippen in Prag, jenž spravoval několik jeslí, v nichž se ale na batolata mluvilo německy. To bylo trnem v oku Marii Riegrové-Palacké vždy se zasazující o národní vzdělání na jakémkoliv stupni dětského vývoje.

Otázka vzniku ryze českých jeslí navrhovaných Marií Riegrovou-Palackou, nebyla tehdy v Praze nijak akcentována. K jejich vytvoření došlo o mnoho let později zřízením fondu pro podporu chudých novorozenců a jejich matek a otevřením prvních pražských českých jeslí v březnu 1884. Avšak myšlenka pomoci chudým dětem zde už byla. Náhradní řešení se mělo realizovat v podobě proměny původních opatroven postrádajících hlubšího konceptu v zařízení s celodenní kvalifikovanou péčí o dítě, výukou přiměřenou věku dětí od 4 do 7 let a hlavně v českém jazyce.

¹⁰⁸ Jesle, neboli prostředky ke snížení bídy rostoucí populace.

Již v oblasti jeslí se Marie Riegrová-Palacká nechala inspirovat francouzskými vzory a nejinak tomu mělo být s opatrovnami či budoucími mateřskými školami. Tato skutečnost je nejčastěji vysvětlována častými pobyty Marie Riegrové-Palacké v Nice, perfektním zvládnutím francouzštiny a návštěvou francouzské světové výstavy v roce 1867 spolu se svým manželem Františkem Ladislavem Riegre a otcem Františkem Palackým. Pro přijetí francouzského výchovného systému je však zapotřebí hledat i další pohnutky. Ve stejné době se i politika Františka Ladislava Riegra klonila k Francii s očekáváním pomoci nebo alespoň zastání ve věci národní.

Při většině návštěv Paříže se Rieger mimo politických záležitostí nezapomínal informovat o nových knižních novinkách vystavovaných v pařížském obchodním domě Palais Royal, pětipatrové budově poblíž Louvru obsahující prodejny, kluby, restaurace, hudební salóny, divadlo, „voskové“ muzeum, turecké lázně a dva malé hotely. Dokladem toho je dopis paní Riegrové manželovi do Paříže v březnu roku 1869. „*Půjdeš-li jednou do Palais Royal, zeptej se v knihkupectví na adresy nějakých nových filantropických knih – dostanu-li honorář, mohla bych si pak jednu nebo dvě koupit.*“¹⁰⁹ Ze stejného měsíce je další dopis dokazující, že k Riegrové proudilo z Paříže opravdu značné množství filantropické literatury. „*Chceš-li mi udělat radost nějakou přivez mi sebou 2 časopisy bulletinu Societé de protection des apprentis et des enfants de manufactures z roku 1868. Byla bych ráda, abys mi za roku 1869 udělil příspěvek 10 franků – ale s tím dodáním, aby mi časopis dávali k panu Hůlkovi – který by mi je po známých mohl poslat.*“¹¹⁰ Marie Riegrová se v oblasti dobročinnosti nikdy nespokojila s málem. „*Tato společnost zprostředkuje i výměnu ročních zpráv asi 30 společností, které se dětí ujímají a je ochraňují. O to stará se pan Fouchet, banquier, rue de du Faubourg Poissoniere 63, visible les mardis et vendredis de 10 à 11 heures.*“¹¹¹ Marie Riegrová ráda prokládala své české dopisy francouzskými větami, nejspíše proto, že mnohdy bylo jednodušší psát v zaběhnuté francouzštině než češtině. „*Kdybys věděl o někom, kdo by měl protekci neb mi chtěl udělat tu lásku vydobýt tam nějaké exempláry, udělal bys mi hrozitánskou radost. Než dost o tom, ty bez toho na takové věci nedbáš a nepamatuješ, já bych si dělala nadarmo laskominy a měla lítost, že jsi zapomněl.*“¹¹² Ženská rafinovanost je

¹⁰⁹ ANM, Fond F. L. Rieger, Marie Riegrová Františku Ladislavu Riegrovi), kart. č. 4, Praha 10.3. 1869.

¹¹⁰ TAMTÉŽ, Praha 5.3. 1869.

¹¹¹ TAMTÉŽ.

¹¹² TAMTÉŽ.

nesmrtelná. Paní Riegrová dobře věděla jak od muže vydobýt, čeho si žádala. Je tedy možné, že to byl zpočátku právě František Ladislav Rieger, kdo vnesl vzor francouzské dobročinnosti do domu v Pasířské ulici. Další okolnosti, jako znalost francouzštiny a tedy možnost číst odborné spisy, jejichž obdoba v Čechách neexistovala, v originále, příjemné vzpomínky na pobyt na Azurovém pobřeží působily jako podstatné faktory k pokračujícímu sblížování Marie Riegrové-Palacké s Francií v oblasti kulturní a intelektuální. K této domněnce vede i fakt, že se Riegrová v žádném dopise z Nice nebo Paříže až do návštěvy světové výstavy v roce 1867 nezmiňuje o studiu francouzské dobročinnosti. Například v prosinci 1850 popisovala v dopise rodinnému příteli faráři Františku Danešovi každodenní radosti a strasti pobytu v Nice. Kromě pravidelného vaření, návštěv kostela, procházek, zpěvu a četby některých francouzských knih, se nikde nezmiňuje o tématu filantropie.¹¹³ K francouzským podnětům v oblasti lidumilství se musela dostat až později. V úvahu ještě připadají často zmiňované návštěvy francouzských přátel při zimních pobytech v Nice, ale až do roku 1869 Riegrová nezmiňuje konkrétní osobnosti.

Marie Riegrová-Palacká však nečerpala jenom z francouzských filantropických a pedagogických podnětů. Musela brát v potaz i stávající situaci v českých zemích. Opatrovny s tradicí výchovy Jana Vlastimila Svobody¹¹⁴, která se hodně blížila francouzskému vzoru. Jan Svoboda je autorem díla *Školka*, určeného především pro učitele opatroven. Toto překvapivě moderní pojednání, představuje pomocí srozumitelných příkladů návod výuky a přístupu k dětem v opatrovnách. Přesto však stále prosazoval na místa řídících opatroven muže, zatímco ženám přisoudil místa pouhých pomocnic. Riegrové šlo o pravý opak.

Pak tu byly německé Fröblovy zahrádky. Jejich odmítnutí Riegrovou bývá někdy jednostranně vykládáno právě jejich němectvím. Pravda byla taková, že metoda sama měla vynikající myšlenku, přizpůsobující výuku v opatrovnách věku dítěte na úkor dosavadního školského způsobu¹¹⁵, jež velice oslovila Marii Pape-Carpantier. Ani Riegrové nebyly dětské zahrádky zcela proti mysli, pomineme-li, že

¹¹³ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Riegrová Františku Danešovi, kart. č. 8, inv. č. 390. Nice září až březen 1850/1851.

¹¹⁴ V Německu poznal různé typy předškolních zařízení pro děti od 3 do 6 let. V roce 1832 získal zkušenosti v jedné vídeňské školce, která se zaměřovala na výuku budoucích vychovatelů. Po svém návratu zakoupil dům číslo 432 v ulici Na Hrádku, kde vytvořil mateřskou školu. Svobodův spis *Školka* byl přeložen do polštiny, dánštiny a ruštiny.

¹¹⁵ Školský způsob výuky v opatrovnách byl definitivně vyloučen až ministerským výnosem z 22. června 1872 číslo 4 771. Uvedenému výnosu předcházela „Hasnerův zákon“, který ústavy poskytující předškolní péči zahrnul do školní zákonné normy, aniž je prohlásil za povinné.

by se nikdy nesmířila s jejich německým vyučovacím jazykem. V tomto směru jim více rozuměla paní Pape majíc na zřeteli jejich novost v metodě, zatímco Riegrová v nich viděla především nástroj poněmčování českých dětí. Svým zaměřením na bohatší měšťanstvo se nehodily jako dobročinné zařízení, vyžadovaly nákladnější vybavení a děti zde trávily maximálně čtyři hodiny denně.

První česká Mateřská škola byla určena dětem z nejchudších rodin a zároveň jejich matkám. Pro matky školky přinesly úlevu, když na celý den převzaly odpovědnost za výchovu a stravu jejich dětí. Matkám tak bylo umožněno podílet se na skromném rodinném výdělku, čímž se opět Riegrová vrátila k původnímu záměru samostatných žen pracujících za výdělek. U naprosté většiny žen se ovšem nedá o samostatnosti nebo emancipaci uvažovat. Matky, jež své děti posílaly do první české mateřské školy patřily k nejchudším rodinám Starého Města, žijící v nevyhovujícím prostředí všudypřítomné špíny, nedbalosti, potýkající se s permanentním nedostatkem a nezřídka i násilím a alkoholismem ze strany manželů. A protože poměry chudých dětí se opět vyšetřovaly, přičemž tento úkol mnohdy připadl na Marii Riegrovou, v mateřské školy se opravdu octly jen ti nejpotřebnější a nejubožejší.

5.3. „Budou budoucně i mužské kojné?“

Od chvíle, kdy se Marie Palacká-Riegrová dozvěděla o záměru pražské městské rady zřídit novou opatrovnu u sv. Jakuba podle vzoru německých zahrádek, nedala jí myšlenka na možné nové poněmčování nebohých dětí spát. Její oficiální názory vedoucí k založení první české mateřské školy jsou dobře známy, ale pro úplnost se zmíním o těch nejpodstatnějších.

Za prvé to měla být změna konceptu opatroven, jež Riegrová nazývala pouhými „hlídárnami,“ kde děti byly nuceny sedět víceméně celý den v lavicích bez potřebného množství pohybu, v moderní zařízení podložené pedagogickou metodou, vycházející především ze vzorů francouzských, ale samozřejmě i německých. Dokázala ocenit Fröblovu metodu v oblasti rozvíjení dětské představitosti k čemuž se používalo různé kladení hůlek, mřížkové kreslení a dalších pomůcek. Zajímavé jsou názory Riegrové na národní vzdělávání kvůli nimž právě odmítala Fröblovu

„německou“ metodu a zastávala se myšlenku, že „každý národ má míti svých mužů, svých vzorů a názorů, přiměřené své letoře, svým potřebám,“¹¹⁶ aby se zcela přiklonila k vzorům francouzským, které sice s jejími představami o vychování výborně souzněly, ale přesto česky národní vsutku nebyly. Francouzské inspiraci ovšem lze těžko cokoliv vyčítat, neboť si Riegrová vybrala zemi jež si držela prvenství mezi evropskými zeměmi v kvalitě vzdělávání a to nejen předškolního.

Výhodnost francouzského vzoru dětské výchovy mohla Riegrová městské radě doložit mnoha spisy, jež ve Francii nashromáždila nebo si je nechala zaslat. Větší problém nastal při projednávání vedení nové mateřské školy. Zde se ukázalo, že si Marie Riegrová-Palacká uměla postavit hlavu, pokud se jednalo o dosazení žen do této nové pozice, dosud vyhrazené pouze mužům. Protože v městské radě, která měla v této otázce rozhodnout, zasedal i František Ladislav Rieger, mnohdy své ženě nápomocný v jejích projektech, musela Riegrová nejprve zlomit odpor u muže, jehož názory na ženskou emancipaci byly velice tradiční a který neváhal, když ho Karolína Světlá prosila o podporu myšlenky založení prvního českého dívčího gymnázia, odvětit, že „šťastně provdaná žena se o emancipaci nestará.“ .

Jak se podařilo Marii Riegrové přesvědčit manžela a s ním celou městskou radu i veřejnost o potřebě vedoucí úlohy žen v mateřských školách a zajistit tak do budoucna nové povolání vyhrazené v naprosté většině pouze ženám? Bylo už řečeno, že si Marie Riegrová-Palacká jako dospělá nevedla žádný deník. Vezmeme-li však v úvahu Riegrovo pracovní vytížení, časté zahraniční cesty a poctivost Marie Riegrové s jakou ho informovala o dění v rodině v době jeho nepřítomnosti, máme zde neuvěřitelné množství dopisů představující dokonalý obraz doby 19. století, všedních aktivit rodiny Riegrů, přičemž nechybí ani politické a rodinné zvraty.

V roce 1865 psala Riegrová jisté slečně Lauras, jež byla jednou ze zprostředkovatelek francouzských spisů o dobročinnosti, že by se ráda seznámila s pařížskou dobročinností osobně. To se jí ale splnilo až na jaře roku 1867, při návštěvě světové výstavy v Paříži, jež disponovala poprvé i oddělením představujícím novinky ve vzdělávání a také francouzskou a světovou filantropií.

Z období po návštěvě světové výstavy pochází většina jejích článků vydaných ve Světozoru. Letní období roku 1867 trávila Marie Riegrová tradičně na statku v Malči, zakoupeném Riegreem v roce 1862. V červenci 1867 poslala spolu s dopisem Riegrovi i hotový článek o dívčích průmyslových školách a článek o opatrovních

¹¹⁶ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, kart. č. 13, inv. č. 558.

slíbila poslat po otci. Nejprve vyšel článek o průmyslových školách, 23. srpna 1867, zatímco pojednání o rozdílu francouzských a německých opatroven až v 5. čísle Světozoru roku 1868.

Léto na Malči roku 1867 probíhalo zřejmě poklidně, neboť v dalším dopise Riegrovi referuje o stavu malečského hospodářství s jistým nádechem humoru, který u vážné paní téměř překvapuje, ale i vypovídá něco nového o dosud předkládaném obraze úzkostné Marii Riegrové. Nalezneme zde i zvláštní druh manželské souhry mezi Marií Riegrovou a jejím „starouškem“ – jak manžela důvěrně nazývala, když mu referuje o pávu utrženém z řetízku a trávicím noc na střeše kravína, zdraví právě vyklubaných kachňátek a žabách v koupadle, které pravidelně odhání proutkem.

V roce 1867 však události na Malči nedokázaly převážit obavy z připravované nové opatrovny u sv. Jakuba. Z 28. září 1867 pochází vůbec jeden z nejpodstatnějších dopisů Riegrové manželovi, týkající se opatroven. Tento dopis staví Marii Riegrovou do zcela nového světla. I když sama popsala ženskou roli v rovině podpory muže v jeho veřejné práci a při starostech o rodinu a výchování dětí, zmíněný dopis ji přiřadil po bok všem ženám usilujícím v 19. století o ženskou emancipaci a také ji staví blíže k názorovým okruhům Marie Pape Carpentier, přestože v té době se obě ženy ještě vůbec neznaly.

Riegrová nejprve v dopise manželovi sděluje, že mu blíže popíše opatrovny německé a francouzské i s jejich rozdíly. Zpočátku dopisu dokládá, že začala podrobněji studovat Föblovy německé zahrádky, jež jsou určeny maximálně pro padesát dětí, a proto nechápe, jak by s tímto vzorem chtěla nakládat městská rada, která bude novou opatrovnu otvírat pro několik set dětí. *„Vždyť by to byl přecpaný ovčinec a děti by zde byly vecpány a ne opatrovány.“*¹¹⁷ Znovu zdůrazňuje dobročinný charakter francouzských opatroven, kde je v průměru dvě stě dětí, jež jsou po celý den zaměstnávány pomocí jedné ředitelky a jedné podučitelky. *„Kdežto nevím jak vyvedou unikum založit zahrady dětské vesměs a všude jinde ženskými ředitelkami řízenými, a u nás s vedením a pod řízením mužů a k tomu ještě ve formě více nežli sta i dvou set dětí. To bude asi něco docela nového – a výsledky takového zbrusu nového zařízení – nechť at' sobě mužští sami připisují a osvojují – závidět by jim to neměl nikdo, ale spíše měla by se jim k tomu odepřít podpora každé ženské.“*¹¹⁸

¹¹⁷ ANM, Fond F. L. Rieger, Marie Riegrová Františku Ladislavu Riegrovi 1867-1875, kart. č. 4, Maleč 28.9. 1867.

¹¹⁸ TAMTÉŽ.

Marie Riegrová se dopise rozzlobila na veškeré mužské pokolení a dává to manželovi znát bez jediného zaobaleného slovíčka. „*Vždyť jsou ženské zbytečné osoby – a mělo by se navrhnout, že budou i budoucně mužské kojné.*“ Zde narážela zřejmě na obavu mužů ze ztráty pozic ve finančně zajištěném postavení učitelů opatroven na úkor žen. Neboť ve svém rozhorlení dokládá lepší platy kojných, jako další možnost „špekulace“ mužů. Z tohoto důvodu podezírala městskou radu, že dá v rámci mužské solidarity opět za pravdu jim i v nové opatrovně. Ušetřena v tomto dopise nezůstala ani Vyšší dívčí škola založená v roce 1863, již Riegrová pokládá ne za školu, které záleží na ženském vzdělání, nebo nabízející uplatnění například v učitelství, nýbrž za školu vychovávající vzdělané manželky pro hovory a pobavení mužů v některém ze salonů. „*Kantorům děla by se újma, kdyby i nejnižší třídy na obecních dívčích školách jednou připadnouti mohly ženským učitelkám.*“¹¹⁹

Odvolává se na skutečnosti, že v celé Francii není mužského pěstouna, i když nemohla vědět, jak se to ve Francii s ženskými učitelkami doopravdy má. Že jsou méně placené, a tedy z hlediska výdajů městských rad rentabilnější než muži. Na druhou stranu ve Francii působilo i včasné uvědomění mateřské role učitelek v opatrovnách a vůbec větší empatie žen vůči dětem, prosazované už Jeanem-Denyssem Cochinem. Široké působení ženských opatrovnic dokazuje i v samotném Německu a jeho dětských zahrádkách. „*Ale Praha má privilegium mužského pohlaví.*“¹²⁰ Ani tady se Riegrová kritice současné situace žen nezastavila. „*Mluv ty mi o spravedlnosti mužské – ale nikdy o spravedlnosti mužského pohlaví k ženskému pokolení. Nejdříve starají se aby ženské nehodily k ničemu než pro kratochvíl – pak řeknou nanejvýš – hle – vždyť se žádná nehodí. Zapomínám, že má městská rada pro sebe moc outlocitu a že s ní nejsou žádné špásy – proto ji zanechám v pokoji všechnu slávu ve výsledcích její při pěstování malých dětí.*“¹²¹

František Ladislav Rieger, známý svými řečnickými projevy a bystrým politickým úsudkem dostává v dopise od své ženy, lidově řečeno, „pěkně na frak.“ Jestliže je Rieger vnímán jako odpůrce ženské emancipace, v soukromí vždy vyslechl názory své ženy a naprosté většině případů je pomohl prosadit u městské rady. Otázkou zůstává, zda tak činil z vlastního přesvědčení nebo jestli si více necenil domácího klidu než rozporů, jež by musely nutně mezi oběma manželkami vznikat v závislosti na jejich odlišných postojích k ženské otázce. Copak mohl činit,

¹¹⁹ TAMTÉŽ.

¹²⁰ TAMTÉŽ.

¹²¹ TAMTÉŽ.

když mu Riegrová napsala tyto řádky: „*Jseš-li ty ale jiný než ty ostatní – nebo chceš-li i se svou vychloubenou mužskou spravedlností držeti s jinými mužskými v této záležitosti, kdy škoda ztratit dalšího slova. Jinak ale dodej tvému návrhu patřičné váhy a způsob, aby se vyslaly 2 děvčata od města na studie. A sice dvě, pak je jedna druhé gardedámou... Či chcete-li slepě následovat kultuře německé a vštěpovat to dětem našim. To jste přeci vlastenci!*“¹²² Marie Riegrová se nerozpakovala uhodit ani na nejcitlivější Riegrovu strunu. Mužskou a ješitnost a snad i nedostatek vlastenectví.

V závěru tohoto pozoruhodného dopisu Riegrová sice doznává, že se možná unáhlila, aby vzápětí opět vyjádřila vlastní přesvědčivý názor, že „*měla by se mnou horlit každá ženská – než milé ženské o tom nic nevědí, co se děje neb jsou ututlány od mužů – aby se nestaraly do čeho jim nic není. Tak to zůstane při všem starém, mou útěchou bude toliko, že jsem měla vůli dobrou...*“¹²³

Marie Riegrová projevila v citovaném dopise vysoce vyhraněný názor na potřebu ženských učitelek i nového modelu vzdělávání v příštích mateřských školách. I když je jí mnohdy vyčítáno přebírání politických názorů od manžela, na němž není vcelku nic špatného, nic to nemění na skutečnosti, že byla ženou vzdělanou, sečtělou, vědomou si nevážené role žen v tehdejší společnosti a usilující v rámci svých možností o nápravu. Zнала své prostředky a uměla jich využít ku prospěchu řady filantropických aktivit.

František Ladislav Rieger se zřejmě rozhodl být „jiným“, alespoň v očích své ženy a ve spolupráci s Vojtu Náprstkem se mu podařilo přesvědčit Městskou radu v Praze, aby přijala koncepci předškolní výchovy, kterou vypracovala jeho žena. Na poradě organizačního komitétu konané 21. října 1867¹²⁴ bylo tedy dohodnuto svěřit řízení opatrovny ženám, vyslat dvě kandidátky do pařížského kurzu a zřídit v opatrovně dvě oddělení podle stáří dětí.

¹²² TAMTÉŽ.

¹²³ TAMTÉŽ.

¹²⁴ Necelý měsíc po zmiňovaném dopisu Marie Riegrové, kdy si ještě byla víceméně jistá prosazením mužských učitelů do opatroven.

6. Exposition universelle – Paris 1867

6.1. Paní Pape přednáší na Sorbonně

Světová výstava 1867 nebo-li Exposition Universelle, byla čtvrtou v řadě tolik oblíbených světových výstav v 19. století. Velká mezinárodní výstava průmyslu a kultury se konala se od 1. dubna do října roku 1867 v Paříži. Předcházela jí v roce 1862 výstava v Londýně čítající 28 700 vystavovatelů a 6 212 000 návštěvníků. Následující rok navrhl francouzský ministr zemědělství, obchodu a veřejné práce, aby se příští výstava konala v Paříži v roce 1867, a aby byla vsutku mezinárodní. Také měla v mnohem větší míře dokumentovat nejen hospodářskou a technickou dovednost, ale především umění, kulturu a vůbec všechny moderní ideje v oblasti společenských věd.

Není proto obtížné uhodnout, na co myslela celá Francie a Evropa na konci roku 1866. Prezident mezinárodní rady Michel Chevalier nazval blížící se výstavu skutečnou filosofickou syntézou lidské dovednosti. Přihlásili se vystavovatelé z téměř třiceti zemí světa.

Pozadu neměl zůstat ani tehdejší ministr veřejného vyučování Victor Duruy zamýšlející předvést v samostatné expozici dosavadní poznatky z oblasti vzdělávání. Nové vyučovací metody, knihy, učebnice, školní pomůcky, vybavení škol a učeben, školní knihovny, originální práce žáků a mnoho dalšího. Jakkoliv skromné mělo být toto téma v rámci světové výstavy, přece mělo poskytnout všem zájemcům jedinečnou příležitost poznat a porovnat rozdílné systémy vzdělávání v zemích participujících na Světové výstavě roku 1867.

Uprostřed horečných příprav během zimy 1866/1867 došel dopis deseti francouzských učitelů adresovaný přímo ministru vyučování a obsahující prosbu v podobě zlevněných lístků na železnici nebo volný vstup na výstavu. Francouzské departmenty nechtěly zůstat ochuzeni nebo pozadu za Paříží. Organizací příjezdu, ubytování a poskytnutím zlevněných vstupenek pro příjíždějící učitele byl pověřen generální sekretář ministra vyučování Charles Robert. Bylo třeba zajistit jejich přijetí během srpna a září 1867. Součástí přípravných plánů v rámci příjezdu značného počtu ohlášených pedagogů byly také konference mající za úkol srozumitelnou formou přiblížit mnohé nové teorie ve vzdělávání.

Většina učitelů přijela vlakem třetí třídou a s padesáti procentní slevou, aby se ubytovali ve školách, zejméně během velkých prázdnin prázdnou. Za ubytování platili učitelé tři franky denně a například lycée Napoleon zahrnuje do ceny oběd a večeři skládající se ze zeleninové polévky, pečeného skopového doplněného fazolkami a zeleninou nebo opečenými bramborami. Takové menu nefigurovalo často na stolech učitelů žijících v „provinci“. Celkem jich do Paříže od 20. srpna do 21. září 1867 přibylo kolem tří tisíc. Bez zajímavosti jistě není, že z těchto četných akcí a privilegií připravených učitelům byly zcela vyloučeny ženy, přestože v oblasti předškolního vzdělávání měly jasnou převahu nad muži. Marie Pape-Carpantier napsala během února samotnému ministru, aby vyžádala účast alespoň pro úzký počet učitelek a nabízela dokonce prostory budovy Veřejného kurzu, avšak tato prosba zůstala nevyslyšena.

S příchodem prázdnin se začali návštěvníci výstavy z řad pedagogů sjíždět do Paříže, aby třeba jen na týden okusili velkoměstského a velkopanského života, přičemž se několika z nich dostalo i přijetí od císaře a císařovny v Tuileriích. Samotná výstava nabízela zájemcům o nové podněty ve vzdělávání přehled a zkušenosti zemí jako byly Spojené státy, Sasko, Švédsko a Prusko. Překvapením pro mnohé z nich bylo zjištění, že v americkém školním systému byla běžná výuka chlapců spolu s děvčaty, aniž by se při tom děla morální újma. Mimo mnohé další se přítomní mohli dozvědět více o Grosselinově metodě pro neslyšící děti, která už o několik měsíců dříve zaujala i Marii Riegrovou-Palackou. Vystavovala zde Společnost na ochranu učňů a dětí pracujících v manufakturách a dokonce Společnost na ochranu zvířat. Nechyběl ani stánek Červeného kříže, jenž byl založen teprve v roce 1863.

Na dobu příjezdu učitelů bylo naplánováno několik již zmiňovaných konferencí na Sorbonně. Ministrem Victorem Duruy byla pověřena i Marie Pape-Carpantier, aby před svými „kolegy“ promluvila o názorné metodě v pěti konferencích mezi 21. srpnem a 19. zářím 1867. Předpokládalo se, že žena nebude mít dosti odvahy vyslovit přednášku sama ve velké učebně před stovkami mužů, a proto měla vystoupit společně s vedoucím kanceláře ministra vyučování Gandonem. Paní Pape se k údivu všech rozhodla úkolu zhostit zcela sama a dokázala tak, že obratné řečnické nadání není pouze doménou mužů, ale především v rámci svého oboru ukázala vysokou teoretickou i praktickou odbornost. To vše v době, kdy přijímání ženských posluchaček na Sorbonnu bylo v nedohledné budoucnosti.

První konference pod vedením paní Pape proběhla za přítomnosti ministra Victora Duruy a vice-rektora Pařížské akademie. Velkou roli v jejím pověření vést několik odborných konferencí pro více než 1500 učitelů hrála dlouholetá zkušenost praktické práce v opatrovnách, podložené i řadou vydaných pedagogických spisů. Svou první přednášku zahájila paní Pape připomenutím oběžníku z roku 1837 tehdejšího ministra Salvandyho v němž se poprvé předpokládala organizace odborných zkoušek pro budoucí ředitelky opatroven. Pokračovala základní charakteristikou fungování *salle d'asile* s důrazem na jejich začlenění do systému předškolní výchovy. Shrnula principy obsažené ve dvou jejích zásadních spisech, v *Radách řídim pěstounkám* a *Praktické výuce v opatrovnách*. Seznámila posluchače s Grosselinovou metodou pro neslyšící děti a výuku v dětských zahradách podle Fröbela. Podstatou náplně přednášky bylo názorné vyučování, v němž se omezila jen na nezákladnější teorii, aby se o to podrobněji zaměřila na praktické seznámení přítomných učitelů s metodou, jíž mnozí nerozuměli a nevěděli, co si pod pojmem názorné vyučování představit.

Jako příklad si nevzala typická slova jako kočka nebo květina, ale kříž za zásluhy, jež obdržel jistý pan Bourgeois s Vosges z rukou císařovny Eugénie za téměř padesátileté služby ve školství. Nadále paní Pape se všemi učiteli jednala jako by to byly děti. Použila kříž, aby popsala jeho barvu, materiál, využití a nechyběla morální lekce, pro niž se cena za zásluhy zvláště dobře hodila. Není pochyb, že lekce názorného vyučování s křížem za zásluhy byla čistou improvizací, která se nesmírně zdařila a zaujala přítomného ministra i všechny učitele. Vlastní názornou metodu tak uplatnila i při sestavení programu konference. Nešlo jí o to popisovat věci o opatrovnách dávno známé a popsané, ale ukázat aplikaci názorného vyučování v praxi, před zraky všech účastníků konference. Navíc tito účastníci byli všichni učitelé, kteří mohli později získané poznatky uplatnit ve vlastní výuce. Metoda paní Pape nenáležela v tom děti bavit nebo pobavit, jak jí vyčítal jeden z novinářů krátce po konferenci, nýbrž děti zaujmout. V samém prazákladu této myšlenky lze rozpoznat prosté motto Jana Amose Komenského „škola hrou.“ Podle paní Pape je vytvoření takového školního prostředí jednodušší než se na první pohled zdá.

Při druhé konferenci si paní Pape přinesla do naplněné auly pařížské Sorbonny zavřenou krabici. Zvědavost přítomných učitelů nebyla v té chvíli o nic menší, než kdyby s krabičkou předstoupila před pětileté děti v opatrovně. Z krabice postupně vyndávala pytlík mouky, hrst koření, snopek pšenice a dětskou hračku v podobě koní

zapřažených do malého vozíku. Tématem druhé konference a názorné metody byl chléb. Podobně probíhaly i zbývající tři konference, při nichž se na ctěné půdě Sorbonny ocitly ještě zvláštnější věci, než pšenice a mouka.

Jestliže námětem prvních přednášek paní Pape byla jistá revolučnost ve výuce, daná novými metodami a především názorným vyučováním, poslední, pátá konference vyzněla jako obhajoba a ocenění práce učitelek v opatrovnách. Zdůraznila potřebu odborné přípravy příštích generací učitelek a vůbec nutnost umožnit soustavné vzdělávání všem dívkám, stejně jako se to děje v případě chlapců. Po návratu do svých domovů si mnozí učitelé zažádali o písemné zpracování vyslechnutých konferencí. Také Marie Pape-Carpantier měla dodat své přednášky v psané podobě a sama k nim přidala krátký úvod. „V první chvíli, kdy jsem vstoupila do sálu věhlasné Sorbonny, já která nikdy nepřednášela než ženám a dětem, ve chvíli usednutí na výsostné místo patřící přede mnou tolika ctěným profesorům, pocítila jsem slabost až sklíčenost. Ptala jsem se sama sebe, zda se tyto zdi uvyklé mužské výřečnosti nepolekají až v první chvíli uslyší ženský hlas. Ale vy jste naštěstí více naslouchali myšlenkám nežli hlasu. Byli jste jako ti, kteří pijí víno aniž se ohlížejí na podobu láhve.“¹²⁵ Sepsané konference paní Pape vyšly ještě roku 1879 s úvodem Victora Huga, v němž doufá, že příkladu vzácné paní Pape budou následovat i další autoři a autorky pedagogických spisů.

Veškeré aktivity spojené se školstvím a vyučováním v rámci světové výstavy měly velkolepé zakončení dne 19. září 1867 v podobě oslavy, jíž se účastnily všichni důležití muži jako ministrův generální sekretář Charles Robert, zástupci lyceí a gymnázií, kteří poskytli učitelům ubytování a stravu, delegovaní učitelé a mezi všemi jediná žena, paní Pape. Na základě nepopiratelných zásluh Marie Pape-Carpantier v oblasti předškolního a elementárního vzdělávání se rozhodla Akademie věd udělit jí pro rok 1867 cenu Halphen¹²⁶, jež se udělovala každé tři roky autorovi, jež se svým dílem nebo osobní praxí zasloužil o rozvoj nových metod a přístupů ve školství a vzdělávání. Ohlas tohoto ocenění byl natolik široký, že dosáhl až do Prahy a k Marii Riegrové-Palacké, která ve svých poznámkách o paní Pape toto ocenění několikrát zmiňuje. Přičemž stejně průlomové jako ocenění za zásluhy paní Pape

¹²⁵ C. Cosnier, *Marie Pape-Carpantier de l'école maternelle a l'école des filles*, Editions L'Harmattan 1993, s. 216. Poprvé vyšlo pod: *Conférences sur l'introduction de la méthode des salles d'asile dans l'enseignement primaire*, Hachette, 1868. (Úvod do metody předškolního vzdělávání.)

¹²⁶ Achille Edmond Halphen (1825-1856) zastupující soudce ve Versailles a sekretář izraelské konzistoře v Paříži. V červnu roku 1856 odkázal Akademii věd roční rentu 500 franků, aby byla vyplácena každý rok, nebo dva, či každé tři roky v podobě ocenění autorovi za zásluhy v oblasti elementárního školství.

bylo předání ceny Halogen ženě, což se ve stejném století opakovalo až v roce 1891 jistě slečně Malmanche, generální inspektorce obchodních škol a v roce 1894 několikrát zmiňované Pauline Kergomard, generální inspektorce mateřských škol.

6.3. Ohlasy pařížské výstavy v Praze

Jak už bylo řečeno kontaktovala Marie Riegrová-Palacká paní Pape-Carpantier poprvé na podzim 1867. Pravděpodobně v průběhu měsíce října, kdy už znala rozhodnutí pražské městské rady ve věci svěřením řízení nové opatrovny u sv. Jakuba do ženských rukou. Nyní šlo o zajištění dvou míst pro české kandidátky v kurzu, jež vedla paní Pape-Carpantier. Světová výstava v Paříži se dotkla obou žen, jak Marie Pape-Carpantier, tak Marie Riegrové-Palacké, ale obou v poněkud odlišném pohledu. Paní Pape přinesla Exposition universelle slávu a obdiv všech kolegů i samotného ministra svými precizně připravenými konferencemi a nakonec vyústila i v předání ceny Halphen francouzskou Akademií věd. Marie Riegrová-Palacká si z Paříže přivezla úctyhodné množství materiálů z oblasti francouzské školství a dobročinnosti, což jí posloužilo nejen k seznámení českého publika s těmito aktivitami v podobě mnoha článků ve Světozoru, ale přineslo své ovoce při přetvoření konceptu dosavadních opatroven ve školy mateřské s českým vyučovacím jazykem a metodami paní Pape. Přestože Paříž žijící svou Exposition universelle přímo nahrávala setkání obou žen, jejich dráhy se zde minuly. Marie Riegrová Paříž navštívila na jaře, zatímco aktivity paní Pape a její konference se odehrály až v srpnu a září 1867, kdy Marie Riegrová už pobývala na statku v Malči.

Dojmy Marie Riegrové-Palacké plynoucí ze světové výstavy dobře zachytila její dcera. *„Na výstavě Pařížské nabyla jsem přesvědčení, že studium dobročinnosti je mnohem těžší, než jsem si představovala. Myslela jsem, že vím mnoho z těch některých knih, jež se mi podařilo opatřiti. Brzo však byla jsem překvapena rozdílem mezi mrtvou písmenou, a ústavy živými. Neumím vylíčit své pohnutí, když jsem ve třídě 90. X. oddělení shlédla výstavu velkých svazků; - již při pohledu na nadpisy cítila jsem jak mnoho nám zbývá se učiti o dobročinnosti francouzské.“*¹²⁷ Marie Riegrová-Palacká si nehodlala zkušenosti získané na výstavě v Paříži a později při

¹²⁷ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová rodem Palacká, Praha 1892, s. 60,61.

četbě přivezených textů, nechat pro sebe. Již zde bylo napsáno, že hned v srpnu 1867, kdy výstava byla dosud v plném proudu a Marie Pape-Carpantier se připravovala na svou první konferenci, zaslala Marie Riegrová svému manželovi spolu s dopisem článek o Průmyslových dívčích školách ve Francii, v němž se obracela proti předsudkům bránícím zavedení výdělečné práce žen, aby byl vydán ve Světozoru. Ve stejné době připravovala několik dalších článků s aktuálními tématy o Podstatných rozdílech opatroven francouzských a německých a O opatrovnách vůbec a francouzských zvláště.¹²⁸ Cílem jejích článků, většinou podepsaných pouze šifrou M.P.R. bylo srozumitelně předat nabyté vědomosti o francouzské dobročinnosti a fungování tamních opatroven, které pokládala za vzor pro vznikající českou mateřskou školu aniž by chtěla klást nárok na své autorství. Obsahem jejích osobních zápisků jsou i přehledné statistické tabulky o francouzských dobročinných ústavách, v nichž uvádí název, rok založení, stručný popis činnosti a dokonce příjmy a výdaje spolků, k čemuž jí s největší pravděpodobností posloužily výroční zprávy daných spolků získaných na výstavě nebo od paní Laura, jež jí pravidelně zprávy o francouzské dobročinnosti zasílala. Články Marie Riegrové vycházely ve Světozoru a Musejním časopise i v následujících letech 1868 a 1869 popisujíc veřejnou dobročinnost pařížskou.

Na podzim roku 1867 to byla především otázka vzoru francouzských opatroven, jež byla pro Marii Riegrovou-Palackou nejpálčivější. Co ji tolik zaujalo na světové výstavě při zhlédnutí expozice dobročinnosti a předškolní výchovy ve Francii? Které francouzské ústavy se jí zdály nejvhodnější k následování? Zdá se, že teprve v tomto roce poznala Riegrová francouzské ústavy i osobně tím, že některé navštívila. Pokud dosud mluvila o vzorech a příkladech francouzské dobročinnosti bylo to na základě úsudku vytvořeném přečtením nespécifikované literatury o dobročinnosti, dívčích průmyslových školách, jeslích a opatrovnách. V roce 1867 měla v rukou hmatatelné důkazy potvrzující její domněnky jež získala osobním navštívením řady ústavů, přivezenými výročními zprávami o chodu řady dobročinných společností. V její pozůstalosti jen málo originální literatury přivezené z Francie, většinou se jedná o její vlastní výpisky, které však lze opět připsat výročním nebo zakládajícím zprávám hodnotícím pravidelně stav daného ústavu z hlediska cíle založení, příjmů, výdajů, podařených podniků a možností do

¹²⁸ Marie Riegrová-Palacká, O opatrovnách vůbec, a francouzských zvláště, in: Světozor 1867, s. 98.

budoucna . Podobně též Riegrová koncipovala i výroční zprávy komitétu dam o činnosti nejprve první mateřské školy u sv. Jakuba a nedlouho poté i dalších.

V článku o opatrovnách vůbec a francouzských zvláště se zaměřila na popis vlivu takového zařízení na dětský vývoj, když je dítě poté „spůsobnější, mravnější a bystřejší vnímavosti.“ Uvědomuje si vliv opatrovny i opačně – na rodiče, kteří jsou tak nuceni vzít na vědomí otázku hygieny i pravidelné docházky své ratolesti do školky a později i do školy. Přestože dekretem z roku 1854 přešly francouzské opatrovny pod ochranu císařovny Eugénie, nelze pominout značný vliv pařížského komitétu dam přičemž na každý arrondissement města připadlo asi deset paní, obstarávající pro opatrovny šatstvo, obuv i potravu pro chudé děti navštěvující opatrovnu. Zde zdůraznila nezpochybnitelnou práci žen a značnou organizovanost pařížské dobročinnosti v poměru k opatrovnám. Ženský komitét v Paříži jehož členkou byla také paní Pape i paní Malletová též výtečně posloužil za vzor Marii Riegrové, která vznik komitétu při první české mateřské škole iniciovala a stála v jeho čele. Ženský komitét dobře souzněl s její představou ženské práce v oblasti dobročinného charakteru prvních školek. V Praze byl komitét stejně jako v Paříži provázán s městskou radou pod jejíž patronaci školka náležela a obstarával většinu praktické pomoci v podobě rozdělování oděvů, obuvi, pravidelného jídla ve školce a také nejrůznějších slavností pro děti během roku.

K nelibosti Marie Riegrové-Palacké se české opatrovny svým uzpůsobením blížily spíše školám a nepřinášely potřebnou úlevu pro rodiče, neboť přebíraly péči o děti jen na několik málo hodin denně. A co víc, nabízely dětem jen minimální prostor. Většinu doby v opatrovně děti strávily namačkány jedno vedle druhého v lavicích. Ve pařížských opatrovnách byly učebny dostatečně prostorné, nechyběly ani hodiny tělocviku. Riegrovou nadchly vymoženosti v podobě mramorových umyvadel, kde si děti myly ruce po obědě a vlastně kdykoli bylo potřeba. Riegrová také ocenila do tříd nainstalované ventilátory vhánějící do prostoru učebny tolik potřebný čerstvý vzduch. Podávání teplé polévky v poledne též figurovalo mezi podstatnými nároky na novou českou školku u sv. Jakuba.

Riegrová nashromáždila neobyčejné množství knih, článků, výročních zpráv a zakládacích listin nejrůznějších dobročinných společností působících v polovině 19. století především v Paříži, ale díky svým pobytům i v Nice. Veškerého materiálu využila při práci na člancích do Světozoru a Muzejního časopisu, při formulování koncepce první mateřské školy a dalších dobročinných podniků jichž se účastnila.

V její pozůstalosti se nacházejí stovky popsaných listů poznámkami z nejrůznější filantropické literatury, časté byly její výpisky z *Revue des deux mondes* nebo oficiálního časopisu francouzských *salle d'asile L'Ami de l'enfance*, jež řídila Marie Pape-Carpantier a v tomto časopise se díky Riegrové též objevila zmínka o otevření české mateřské školy v Praze roku 1869. O krátký článek ve francouzštině jí požádala sama paní Pape.

Řada konceptů o pařížské dobročinnosti, jež Marie Riegrová-Palacká zřejmě zamýšlela k vydání, zůstala neuveřejněna, avšak dokládá její široký rozhled v této oblasti, který neustále zdokonalovala četbou aniž by však jakkoliv omezila svou práci pro rodinu.

Jedním z velice dobře připravených, přitom ale nevydaných konceptů je spis zabývající se podrobně dobročinnými ústavami města Paříže pečujícími o děti od narození po školku. Podobné ústavy už musely vzbudit pozornost Riegrové, když uvažovala o zřízení českých jeslí pro právě narozené děti. Zřejmě svou roli v náklonnosti k francouzské dobročinnosti nehrály pouze osobní sympatie nebo antipatie k německé filantropii, jak se nejčastěji uvádí, ale reálný dosah pomoci francouzských filantropických společností se dobře shodoval s jejím míněním o práci pro chudé, jež se vůbec nemělo sestávat z pouhé finanční nebo materiální pomoci, nýbrž nutně muselo obsahovat příslib napravení do budoucna. Snažení Marie Riegrové-Palacké samozřejmě vycházelo i ze snahy o výchovu dětí v národním duchu, přesto netrvala na čistě národním konceptu, ale byla ochotna přijmout řadu postojů z celé tehdejší Evropy i Ameriky, čímž se řadí po bok nejvzdělanějším ženám 19. století.

6.4.1. Societé de charité maternelle a další spolky ku podpoře chudých dětí

Na moderní sociální zákonodárství čekaly dlouze nejen české země, ale i Francie. Od konce 18. století ve Francii a od první poloviny 19. století v Čechách to byly především nejrůznější dobročinné ženské spolky, jež získávaly zkušenosti na poli sociální práce ve prospěch nejpotřebnějších, tedy chudiny, ovdovělých žen s dětmi, mládeže i celých rodin. Je určitě vhodné poznamenat, že tyto ženské spolky působily častěji než spolky řízené muži bez závislosti na politické situaci v zemi.

Změna politického režimu nebo vlády se ženských spolků většinou nedotkla, což bylo při práci pro lidi trpících bídou asi to nejpodstatnější. Jedním z důvodů jež bývá uváděn v souvislosti se vnikem dobročinných zařízení jakými byly zpočátku i jesle a opatrovny, je průmyslová revoluce. Odpovídala tato zařízení a mezi nimi i první opatrovny a česká mateřská škola v Praze na nové ekonomické potřeby? Pro první polovinu 19. století tomu nic nenasvědčuje, jinak tomu bude v jeho druhé polovině. První zařízení pro chudé děti, nebyly určeny přímo dělnickým vrstvám. I zcela běžná drobná řemesla a nutnost ženy připojit se svým dílem ke skromnému výdělku nutila matku hledat práci mimo domov aniž by byla nutně dělnicí ve smyslu práce v továrně. Také první česká mateřská škola, jak uvedla sama Marie Riegrová-Palacká vznikala pro jednu z nejchudších částí Prahy, v níž převažovaly lidé živící se drobnými řemesly.

Mimo lidských a filantropických pohnutek je potřeba hledat v péči o chudé i nové ukazatele ekonomické a filozofické. Francouzští ekonomové si uvědomovali podstatu i nutnost silného národního státu a k této myšlence měly být vychovávány i příští generace. Velké množství chudiny zároveň znamenalo nesmírné množství neproduktivních vrstev. V duchu fyziokratismu se na nově narozené pohlíželo i z hlediska budoucího zdroje ekonomického bohatství země. Vypjatost ekonomického myšlení degradující lidskou bytost na obchodní jednotku se výjimečně dobře dařilo otupovat filosofií Jeana Jacquese Rousseaua. Do běžného povědomí se postupně dostávalo nejen nové pojetí dětství, ale i svazek manželů podložený láskou k sobě i k dítěti. Rousseauova „nová matka“ měla dbát nejen na správnou hygienu a vyváženou stravu svých dětí, měla se však stát první osobou, která jim předá základní prvky vzdělání a morálního naučení. Pokud matka nebyla schopna toto poslání naplnit, měly jí v tom pomoci nebo na vyhrazený čas zastoupit k tomu vytvořené soukromé nebo veřejné společnosti. Podobnou vzorovou společností byla *Société de charité maternelle*, která nešla ani pozornosti Marie Riegrové-Palacké¹²⁹, jakož i mnoho dalších o nich bude ještě řeč. Riegrová působnost těchto pařížských spolků shrnula v bohužel nevydaném konceptu.

Société de charité maternelle, nebo-li spolek lásky mateřské, jak název „počeštila“ Riegrová byl založen už v roce 1787 pod patronací Marie Antoinetty a na světové výstavě, kde zřejmě získala informace o jeho působení z poslední výroční zprávy roku 1866 působil pod předsednictvím císařovny Eugénie. Měl za úkol podporovat

¹²⁹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Rukopisy, Koncepty neuveřejněné (o dobročinných zaopatřovacích ústavech ve Francii (maisons de secours) b.d., kart. č. 8, inv. č. 434.

chudé a počestné matky v době největšího nedostatku. V době po narození dalšího dítěte nebo v případě, že je matka nucena pracovat. Navíc se podpora spolku soustředila na zlomení fenoménu, jež vůbec nekorespondoval s představou „nové matky,“ čímž je myšleno najímání kojných. Celková obdržena více než štedrá suma devadesáti franků měla matce pomoci v době kdy bude kojit sama a byla určena i k nákupu dětského prádla dalších potřeb. Společnost udělovala podporu bez ohledu na náboženské vyznání, avšak pouze těm, jež byly řádně provdány nebo během těhotenství ovdověly. Také však ženám, jejichž muž byl dlouhodobě nemocný a nemohl pracovat, chudým rodinám s alespoň dvěma dětmi nebo matkám, které nejsou úplně chudé, ale mají potřetí dvojčata a matkám majícím už před porodem tři děti, z nichž nejstaršímu není ještě třináct let. Spolkovou prezidentkou byla císařovna mající k sobě tři náměstkyně, pokladníka a sekretářku. Celkem spolek tvořilo dalších osmdesát paní, pracujících po čtyřech v každém pařížském arrondissementu. Na každý okrsek – quartier tak připadla jedna paní přijímající všechny žádosti ze své vytčené oblasti. Přesvědčuje se o pravdivosti žádostí o nichž podává každý měsíc zprávu.

Sama císařovna věnovala tomuto spolku, jež si provždy uchoval přízeň panovnic 100.000 franků a sama předsedala výročním schůzím v Tuilleriích. V roce 1852 spolek podporoval 800 matek, v roce 1859 1614 matek a roku 1866 2772 matek. V roce 1852 činil celkový příjem spolku 60 000 franků, z čehož 40 000 daroval stát a 6000 město Paříž, zbytek pocházel z dobročinných sbírek.

Associations des mères de familles (Spolek pro matky s dětmi). Byl to spolek působící v Paříži a obdobně jako *Société de charité maternelle* se zaměřoval na chudé matky, a to především „šestinedělky.“ Nevypomáhal pouze finančně, ale s pomocí prezidentky spolku, sekretářky, pokladnice a pouhých dvaceti paní zprostředkovával ženám po porodu lékařskou péči, případně i pomoc porodních bab, základní potraviny, jako chléb a cukr, nebo dříví na otop. U tohoto spolku si též Riegrová učinila poznámku, že se neujímá pouze řádně provdaných nebo ovdovělých žen, ale výjimečně i takových, jež se řádně zasnoubily či o to usilují. I v této delikátní záležitosti se snažil spolek ženám pomáhat.

Oeuvre des femmes en couche (Spolek na pomoc ženám v šestinedělí). Přestože vztah Riegrové k židovskému etniku lze označit za spíše přezíravý až nepřátelský, neboť Židy společně s Němci obviňovala z útoků proti svému manželovi a vůbec českému národnímu úsilí, nedokázala popřít totožné úsilí pařížských židovských paní

v pomoci chudým matkám penězi a dary, z nichž množství pocházelo z Rotschildovy nadace.

Secure de Notre dame de l'assistance maternelle (Pomoc sester de Notre dame chudým matkám) Kongregace sester de Notre dame pomáhala šestinedělkám, kterých se neujímala Charité maternelle.

Všechny jmenované spolky se až na výjimky ujímaly řádně provdaných popřípadě ovdovělých žen. Ženy neprovdané a „lehké,“ jak je nazývá Riegrová našly dostatečnou oporu úřední. Každá žena porodivší své dítě v porodnici, odnesla si odtud finanční podporu i dětské oblečení. Pro svobodné matky byla též vytvořena tak zvaná podpora „dočasná“ (*secours temporaire*), vztahující se na první tři roky dítěte a obnášející první rok téměř 88 franků, druhý rok 77 franků a třetí téměř 70 franků. Získané peníze měly opět posloužit matkám v době, kdy budou samy kojit své děti, což byl jeden z cílů úřední podpory. Peněžní pomoc mohly svobodné matky žádat od jednotlivých departementů a stát též přebíral zodpovědnost za sirotky a nalezené. Zvláštní je, že Riegrová ve svém konceptu pařížských ústavů dává jasně najevo své pohoršení nad štědrou péčí jež věnuje stát svobodným a tedy podle ní nemravným matkám, když si později roku 1882 zvolila za nový směr své dobročinné práce právě chudé a neprovdané matky. Velice pozitivně vnímá ženské spolky, jako více osobní a přístupnější než anonymní pomoc úřední zosobněná přísným zodpovědným komisařem.

Société charitable de François Régisi. Tento spolek je pro změnu založen muži v roce 1826 a jeho úkolem je nejen péče o nemanželské děti, ale práce tohoto zvláštního spolku spočívá v umístování dětí do rodin nebo přímo k uznanému otci. Funkce spolku byla velice choulostivá, neboť měla přimět co nejvíce sezdaných párů majících nemanželské dítě k řádnému sňatku a tím pádem k legitimizaci dítěte. Spolek pomáhal všem, kdo si o to zažádali. Po urovnání poměrů na obou stranách na sebe spolek přebíral odpovědnost za opatření potřebných listin i úhradu nákladů. Spolek nabízel novomanželům o formu jistých poučení o manželském soužití k čemuž přispívalo i půjčování knih. Za rok 1863 se spolku podařilo uskutečnit 1325 manželství a legitimovat 851 dětí. Na příjmy spolku přispíval stát i město Paříž. Od roku 1826 do 1. ledna 1867, jak si zapsala Marie Riegrová-Palacká, spolek uskutečnil 43.256 manželství a legitimoval 27.340 dětí. Podobné spolky se zakládaly v mnohých francouzských městech, tedy nejen v Paříži.

Oeuvre évangélique des mariages (Spolek pro evangelické sňatky). Protestantský spolek, jež měl stejné cíle jako jeho předchůdce, tedy zprostředkování sňatků, byl založen v roce 1860.

Ve chvíli, kdy se matčina práce v době po porodu stala nevyhnutelnou, nastala otázka, co s malým batoletem, pokud nemělo být předáno kojné a v případě, že ani na tu nezbyvaly peníze, starším sourozencům, či prarodičům. Řešení nabízely jesle, jež se poprvé objevují právě ve Francii. O potřebu těchto zařízení se vedly dlouhé spory, neboť na jednu stranu zaručovaly zdravé prostředí v němž mohlo batole pobývat, namísto dne stráveného v nevyhovujících a špinavých bytech. Z druhé strany se ozývaly hlasy obávající se odcizení dítěte matce a navrhuující prostředky na jejich vedení věnovat matkám, jež by poté nebyly nuceny pracovat. V rámci nevzdělané chudiny byly tyto otázky dosti relevantní, a tak roku 1862 přijala jesle pod svá ochranná křídla opět císařovna Eugénie, čímž jim samozřejmě zaručila potřebnou přízeň. Jesle přijímaly děti pouze čtrnáct dní staré až do jejich třetího věku. V čele jeslí stál spolek „*Société des crèches*“, založený roku 1844 a podporující zakládání nových jeslí. Samy matky využívaly pomoci jeslí průměrně na dva měsíce. Jesle tvořila světlá síň s kolébkami, prostorná místnost na hraní, zahrada nebo terasa, kuchyň, prádelna, šatna a byt pro vrchní chůvu.

Zde Marie Riegrová-Palacká svůj koncept končí konstatováním, že dítě z jeslí vstupuje do opatrovny, jejichž „*blahodárnost je uznaná celým světem a pakli se kdy a kde nesrozumění, jedná se pouze o způsob jakým byly utvořeny.*“¹³⁰

Pracovní vypětí jemuž se poddala Marie Riegrová-Palacká po návštěvě světové výstavy při boji o novou podobu opatrovny u sv. Jakuba, zápas o prosazení ženského vedení školky, úsilí seznámit veřejnost s novou francouzskou orientací v předškolní výchově, zefektivnění dobročinné práce ve prospěch matek, dětí i vzdělání dívek a přitom snaha nezanedbat výchovu vlastních dětí, péči o malečský velkostatek a vedení domácnosti v Praze, se nutně musely odrazit na jejím zdraví. Marie Riegrová-Palacká byla už v zimě roku 1868 nemocná, vyčerpaná a přepracovaná.

Zásadní věc v podobě vyslání kandidátek do pařížského kurzu k paní Pape se však vydařila a rok 1869 měl přivítat obě vybrané kandidátky ve Voršilské ulici 12 v Paříži.

Městská rada vypsala na místa kandidátek veřejný konkurs. Byl zvolen zvláštní komitét, který měl vybrat dvě nejzpůsobilejší dívky pro pařížský kurz. Komise se

¹³⁰ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Maisons de secours, kart. č. 8., inv. č. 434.

skládala z městských radních Aloise Weita a Josefa Wenziga, z obecního staršího Františka Tesaře, Václava Nyklese, ředitele Vyšší dívčí školy Viléma Gablera a samozřejmě nechyběl František Ladislav Rieger. Na kandidátky se kladly poměrně vysoké nároky: měly prokázat všeobecné vzdělání, vhodnou povahu, znalost zpěvu a tělocviku, dále se předpokládala zkušenost s vyučováním dětí, věk mezi dvaceti a třiceti lety, pevné zdraví a znalost českého i francouzského jazyka. Městská rada doporučila, aby komise hleděla spíše na „*přirozené vlohy a přirozený dar umění zacházeti s dětmi laskavě, šetrně a něžně, než na písemná svědectví, kteráž kandidátky předloží.*“¹³¹

Ze šestnácti uchazeček byly vybrány Barbora Ledvinková a Marie Müllerová. Barbora Ledvinková¹³² zahájila školní docházku v Amerlingově Budči, později navštěvovala soukromý dívčí ústav Svatavy Amerlingové. V roce 1857 dokončila dvouroční učitelský kurz¹³³ a o rok později složila zkoušky z ručních prací a francouzštiny. Deset let působila jako soukromá učitelka v ústavu slečny Štěpánkové a v rodině obchodníka Rolla. Marie Müllerová, přítelkyně Barbory, byla též absolventkou dvouletého učitelského kurzu na německé škole.

6.4. Kandidátky v pařížském kurzu

Dne 14. února 1868 se obě kandidátky vydaly přes Mnichov a Štrasburk, jejichž pamětihodnostem věnovaly vždy jeden den, do Paříže. Po příjezdu na pařížské nádraží je odvezl omnibus do domu číslo 10 ve Voršilské ulici, kde jim domovník přidělil pokoj. Od svého příjezdu do Paříže obě dívky pravidelně a podrobně informovaly Marii Riegrovou-Palackou o dění v kurzu i o svých osobních zážitcích z francouzské metropole.

S Marií Pape-Carpantier se dívky setkaly odpoledne po svém příjezdu a rozhovor se převážně točil kolem osoby Marie Riegrové-Palacké. Dívky měly do zahájení kurzu několik volných dní, které využily k seznámení s opatrovnou,

¹³¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Personální záležitosti, kart. č. 13, inv. č. 513.

¹³² Barbora Ledvinková (1840-1922) Po návratu z pařížského kurzu jí bylo svěřeno řízení první české mateřské školky U Sv. Jakuba. Od roku 1874 vyučovala v českém kurzu „Ku vzdělání pěstounek mateřských škol“, který byl zřízen při C. k. Státním ústavu učitelek v Praze. Je autorkou spisu, pojednávajícím o historii opatroven a školek.

¹³³ Kurz absolvovala na německé normální škole pro dívky, neboť podobná česká škola ještě neexistovala.

přidělenou ke škole a neboť přijely právě v době postu neminuly je ani masopustní radovánky. Barbora Ledvinková psala Marii Riegrové do Prahy, že „*Včera, totiž v masopustní úterý nebyla žádná škola, ale večer dala paní Pape vyprázdniti školní síň, kdež jsme se tancem, hudbou a zpěvem do 11 hodin bavily. I paní Carpentier přednášela jednu ze svých básní a dívky její totiž syn a dvě dcery, jakož i některé ze slečen byly oblečeny co maškary.*“¹³⁴ Barbora Ledvinková si zřejmě nebyla jistá, jak Marie Riegrová-Palacká, která se podobným radovánkám spíše vyhýbala, její sdělení přijme. Proto hned na ospravedlnění své a také paní Marie Pape-Carpantier dodává: „*Dnes však v popeleční středu jsme byly dvě hodiny v kostele u sv. Jakuba a smyly jsme všechny hříchy, paní Pape s námi.*“¹³⁵

Dívky neopomněly ani romantické procházky Paříží a než začal kurz, navštívily Louvre, Invalidovnu, Pantheon, place de la Bastille a jeden z nejstarších pařížských kostelů St. Sulpiz.

Marie Müllerová se raději o masopustním veselí vůbec nezmínila a prozřetelně psala Marii Riegrové-Palacké až v polovině března, kdy již byl kurz v plném proudu. V kurzu bylo celkem čtyřicet kandidátek, z nich dvacet-tři bydlelo společně s Marií a Barborou v internátu, ostatní měly zajištěné své bydlení ve městě. Nejstarší kandidátce bylo čtyřicet let a nejmladší devatenáct. Dívky do kurzu přicházely nejen z rozličných francouzských departmentů, ale též ze Švýcarska, Korsiky a jedna dokonce z řeckých Athén.

Vyučovací předměty zahrnovaly náboženství, přírodopis, zeměpis, kreslení, matematiku, pedagogiku, kosmografii, zpěv a fonomimiku.¹³⁶ Vyučovalo se samozřejmě ve francouzštině a dívky musely do nejmenších podrobností znát zeměpis Francie. Výuka probíhala každý den s výjimkou neděle a teorii vždy střídala praxe v přidělené školce. Dívky tak měly každý den čtyři hodiny výuky odborných předmětů a čtyři hodiny praxe v opatrovně. Den byl přesně rozdělen podle hodin a dívky v internátu měly i přísně, na půl desátou večer, stanovenou večerku. Volno bylo jen ve čtvrtek odpoledne a v neděli.

Marii a Barboře zpočátku dělala problém francouzština, hlavně obtížná terminologie odborných předmětů. Dívky však byly školou i výukou nadšeny a jen několik drobných nepříjemností kalilo celkový dobrý dojem. Kamenem úrazu byl již

¹³⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové) a kart. č. 8, inv. č. 549 (dopisy od Barbory Ledvinkové).

¹³⁵ TAMTÉŽ.

¹³⁶ Fonomimika – pracuje s piktogramy

zmíněný francouzský zeměpis „*těší nás učení velmi, až na to, že musíme vědět ve Francii kdejaký kout a odříkávat později zeměpis bez mapy*“.¹³⁷ Zcela novým oborem byla fonomimika, vyučovaná panem Grosselinem. Marie Müllerová v dopise vyzdvihuje její prospěšnost jak pro děti hluchoněmé, tak pro děti, které se začínají učit číst. Jejich vyučující Grosselin byl pro svůj předmět velice zapálen a ani nepostřehl, že některé žačky jeho rychlý výklad sotva stíhají. Marie si stěžuje, že „*p. Grosselin přednáší náramně rychle a bere toho příliš mnoho najednou i dnes např. opakoval celou abecedu, ukazoval všechny pohyby pro rozlušťování a celou stenografii*“.¹³⁸

Volné dny Marie s Barborou často trávily s dcerami paní Pape. Vyšly si do pařížské botanické zahrady nebo na místní trhy, kde se marně pokoušely zjistit tajemství pěstování žampionů, „*nedověděly jsme se skoro ničeho, je to prý tajemství těch lidí, kteří je pěstují*“.¹³⁹

Nakonec ovšem největším nedostatkem v pařížském kurzu pro dívky z Čech nebyla složitá terminologie, zeměpis nebo rychlé tempo výuky, nýbrž nemožnost celý týden si mezi sebou pořádně popovídat, kromě neděle, „*a to je pro nás velikou obětí*“.¹⁴⁰

Zatímco Marie se ve svých dopisech Riegrové-Palacké věnovala odborné stránce pobytu, to jest výuce samotné, Barbora Ledvinková informuje o kvalitě bydlení, stravě a podobných všedních událostech.

Pokud vůbec měla Marie Riegrová-Palacká nějaké obavy o mravnost dívek v Paříži, Barbora Ledvinková je ve svých dopisech zcela rozptýlila. Řád panující ve škole a v internátu byl velice přísný. Barbora Ledvinková dokonce zdůrazňovala, že od počátku kurzu žijí jako „jeptišky.“ Není se co divit, v domě byl stále klášter, který údajně kdysi obývala milenka Ludvíka XIV. Dívky spaly ve společné ložnici na železných postelích a dveřích pokoje bylo napsáno: „*Il est défendu d'entrer dans le dortoir pendant la journée*“, tedy: je zakázáno vstupovat do ložnice během dne. Každý den se vstávalo v šest hodin. V osm hodin se pila čokoláda a ve dvanáct se podával oběd, což byla většinou polévka s chlebem, ryba a čočka nebo boby. Zcela ve stylu francouzského stravování se nezapomínalo ani na dezert, tvořený jablkem či

¹³⁷ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové)

¹³⁸ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové)

¹³⁹ TAMTÉŽ.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

fíky. Další jídlo následovalo v pět hodin odpoledne a opět to byla polévka, poté rýžová či bramborová kaše. Kromě ryb se jídelníček zřejmě příliš nelišil od českých stravovacích návyků, nebo si alespoň dívky nestěžovaly. Neopominutelnou složkou denního rozvrhu byla večer návštěva kázání. Ke konci postního období chodily dívky na mši místo třikrát v týdnu, každý den.

Po několika měsících v Paříži dolehla na Barboru Ledvinkovu a Marii Müllerovou nečekaná starost. Městská rada poslala do školy peníze jen do 18. června 1868, což znamenalo, že dívky by nemohly ukončit kurz závěrečnými zkouškami a celá námaha by tak přišla nazmar. Barboru Ledvinkou tato záležitost velmi nemile zaskočila a psala Marii Riegrové-Palacké: „...ujišťujeme Vás, kdybychom měly prostředků, že bychom vzdor městské radě tu zůstaly, která lakotí tam, kde by se měla štědrejší okázat a uděluje, kde toho ani někdy zapotřebí není.“¹⁴¹ Z těchto slov zaznívá oprávněné rozhořčení nad liknavostí úřadů a neochotou podpořit ve větší míře vzdělanost žen.

Obavy z předčasného opuštění kurzy se naštěstí nevyplnily. Obě dívky informovaly v polovině července 1868 Marii Riegrovou-Palackou o zdárném zakončení kurzu a vykonání zkoušek. Závěrečné zkoušky se konaly na pařížské radnici a české kandidátky patřily mezi nejlepší. Marie Müllerová k tomu podotýká, že ze 46 kandidátek u zkoušky propadlo 18 Francouzek. Absolventky kurzu dostaly diplom s potvrzením samotné pařížské Sorbony.

Barbora Ledvinková i Marie Müllerová se ještě před odjezdem z Paříže setkaly s Hortensíí Cornu, která je pozvala do Versailles a doporučila jim k navštívení nejlepší pařížské opatrovny. Na prozkoumání opatroven jim však zbývaly už jen čtyři dny. Odjezd z Paříže byl stanoven a podle instrukcí pražské městské rady se měly dívky ještě poučit v německých opatrovnách ve Frankfurtu nad Mohanem, Berlíně a Drážďanech. Barbora s Marií se jen těžko loučily s Paříží, Marií Pape-Carpantier a dalšími přáteli, ale očekávala je „jejich milá Praha“ a samozřejmě především otevření první české mateřské školky.

Cesta do Prahy i s návštěvami německých opatroven trvala sedmnáct dní a 16. srpna psala již Marie Müllerová Riegrové-Palacké ze svého pražského bytu v Růžové ulici.

¹⁴¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 5, inv. č. 232 (dopisy od Barbory Ledvinkové).

7. Pobyt Marie Riegrové-Palacké v Nice v zimě 1869/1870

7.1. Veřejná působnost Riegrové versus soukromý život

Dosavadní popis Marie Riegrové-Palacká ji staví do pozice silné ženy, jdoucí si za svými cíly v oblasti předškolní výchovy i vzdělávání dívek. Jednoho vytouženého cíle dosáhla v podobě české mateřské školy, ženských pěstounek i rozsáhlých kontaktů na francouzské prostředí. V době po otevření první mateřské školy u sv. Jakuba se však u Marie Riegrové-Palacké znovu a ve větší míře ohlásily zdravotní problémy, jimiž trpěla po celý život. Své potíže jmenovala nejčastěji jako nervové bolesti, křeče celého těla a bolesti páteře. Navíc její povaha obsahovala stopy téměř chorobné melancholie projevující se stavy trdomyslnosti, přecitlivělosti a lítostivosti. Těmto obtížím se snažila předcházet neustálou prací, jež ovšem na druhou stranu těžce doléhala na její fyzické zdraví. Právě během zimy roku 1868 a 1869 si několikrát postěžovala i paní Pape, že jí zdravotní potíže znemožňují jakoukoliv četbu či duševní práci. Podle své dcery měla Marie Riegrová-Palacká na obtížné stonání vlastní metodu, která se ukazuje být velice moudrou a platnou dodnes. Důležité bylo nepoddávat se chorobě příliš ve vlastních myšlenkách a pokud nebylo možno jinak, ordinovala si klid a čekala až si „příroda sama pomůže.“ I v tomto případě by si jistě dobře rozuměla s paní Pape, jíž se rovněž nejrůznější zdravotní potíže nevyhnuly, a proto sama Riegrové doporučila vyzkoušet osvědčenou homeopatii.

Počátkem léta 1869 psala Riegrová svému otci z pobytu v Malči: „*Mé zdraví pomalu se spravuje, jen to mne trápí, že musím tak zaháletí a zvláště duševně, že nesmím se nijak zaměstnávatí, ani přemýšletí, ani ženskou prací namáhatí, a to sice z té příčiny, aby mé zdraví na rodině nevymáhalo žádných obětí a žádné starosti v zimě budoucí.*“¹⁴² Riegrová se obávala, že to bude jenom příčina jejího zdraví, co vyžene celou rodinu na předlouhý zimní pobyt do Nice ve Francii. Když však zdravotní potíže v podobě závratí dolehly i na Františka Palackého, bylo o zimním pobytu 1869 až 1870 v Nice rozhodnuto.

¹⁴² Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 161.

7.2. Deník z cesty do Nizzy z listopadu 1869 až duben 1870

Byly to právě pobyty na Riviéře, které Marii Riegrovou na trvalo spojily s francouzským prostředím a jím jsou též vysvětlovány její osobní sympatie vůči francouzskému prostředí, i když jsem v předchozích kapitolách ukázala, že za inspirací francouzským vzdělávacím systémem stojí hlubší pohnutky. Rodina Palackých se poprvé k návštěvě slunného pobřeží Středozemního moře rozhodla v roce 1844, kvůli vážným zdravotním potížím Palackého chotě Terezie. Tehdy Palacký ještě uvedl svůj odjezd, jako cestu do Itálie. Nizza až později Nice patřila až do roku 1859 k Sardinsko-Piemontskému království s hlavním městem Turínem. Marie Riegrová-Palacká se však už jako desetiletá učila v Nice francouzsky a ne italsky. Většina chudých obyvatel Savojska měla v roce 1859 zjevný materiální zájem, aby se stali součástí bohatého státu a přijalo trikoloru. Že připojením k Francii Nice jenom získalo pozoroval Palacký už na podzim roku 1869. Jestliže první cesta do Nice trvala diligencemi a veturiny plných dvaatřicet dnů, cestu Riegrové s dětmi a otcem zahájena začátkem. listopadu 1869 šťastně skončila o neuvěřitelné tři dny později. První dopis Marie Riegrová manželovi z Nice pochází z 5. listopadu. Jednu noc strávili ve vlaku zasněženou alpskou krajinou při silném mrazu, ale druhou noc strávili v hostinci v Miláně a ještě před odjezdem stihli zhlédnout milánský dóm. Následovala noční cesta parníkem z Janova, která Marii přivodila mořskou nemoc, přestože na cestování lodí byla z předchozích cest uvyklá a také Palackého závratím houpání na lodi příliš neprospělo. Bylo zvykem po příjezdu dvě noci strávit v hotelu Des Etranger nebo Chauvain a poté se rodina stěhovala do samostatného pronajatého bytu. Ve výbavě bytu nesmělo chybět fortepiano, aby jim nestýskalo po hudbě.

Skutečný deník Marie Riegrové-Palacké z pobytu roku 1869/1870 v Nice neexistuje. Marie však svědomitě každý den psala dopisy manželovi, čímž se stává, že její zápisky jsou možná obsažnější než byl nepravidelně vedený deník zaznamenávající jen nejpodstatnější události a zhlédnutí památek. V dopisech manželovi je Riegrová mnohem otevřenější, neboť ho neinformuje pouze o svých aktivitách, ale i počínání dětí Márinky, Bohuše a Libušky a taktéž svého otce Františka Palackého.

Riegrová, přestože si přijela do Nice odpočinout od vyčerpávající duševní práce a pražských událostí, nemohla zůstat v nečinnosti. Obě starší děti Márinku

a Bohuše zapsala do nově zřízené francouzské školy a sama se chystala k návštěvám veřejných přednášek. Z dopisů zaslaných Riegrovou manželovi vyplývá, že zde měla tři základní aktivity vyplňující všední dny. Nejprve to byla práce s dětmi, jimž věnovala většinu času. Pomáhala jim s úkoly, francouzštinou, ještě malou Libuši učila sama a na ní ležela veškerá péče o rodinu, neboť Palacký většinu času trávil procházkami po okolí, četbou novin nebo setkáváním s přáteli. Nejen, že své děti zapsala do školy, ale i sama se po celý pobyt v Nice aktivně vzdělávala v rámci veřejných kurzů při Societé des lettres, sciences & Arts. V té době už byla známá svými dobročinnými počiny v Praze, a proto se na ní obrátila rodina Milonových, zvláště paní Milonová, jež jí uvedla do spolku Association des dames de la charité de Saint-Vincent de Paul, kde dostala Riegrová na starost několik chudých k nimž měla docházet a vyšetřovat jejich poměry. I když to byla práce, od které si přijela odpočinout, bylo nemožné francouzským známým v Nice odmítnout svou účast. Navíc pravidelně navštěvovala zdejší opatrovnu.

7.2.1. „Člověk v té Nizze nabývá trochu větší živosti“

Již krátce po příjezdu do Nice se Marie Riegrové-Palacká přičinlivě zapojila do místního veřejného života. Přímořské klima Côte d'Azur a odlišný styl života na jihu Francie mělo blahodárny vliv na věčně uspěchanou, úzkostlivou Marii Riegrovou. Každé ráno zahajovala pohledem na venkovní teploměr. Zmínku o počasí nevynechala snad v žádném z dopisů Riegrovi. Následovala mše v kostele a poté dopoledne strávené v cours publique – veřejném kurzu. Kurzy v rámci vyššího dívčího vzdělání organizovala Učená společnost věd a umění pro Přímořské Alpy. Společnost sídlila v Nice v ulici Gioffredo 27 a ve školním roce 1869 až 1870 byla zahájila výuku dnem 22. října a druhý semestr končil dnem 30. dubna. Uvedená data výborně korespondovala s pobytem Marie Riegrové, jejích dětí a Františka Palackého. Nevíme, zda z vlastního osobního zájmu, či na radu Riegra nebo Palackého, se Marie hned po příjezdu do kurzu zapsala a navštěvovala během celého pobytu pravidelně nejrůznější přednášky, na něž brávala i svou dceru Mářinku. Přihlášky do kurzu se podávaly panu Fernandu Lagarrigue, jež byl pokladníkem učené společnosti, v ulici Gioffredo, ve druhém patře domu. Přihlásit se bylo možno

každý den od deseti hodin do dvanácti. Kurz pro dívky byl tříletý a rozvrh na školní rok 1869-1870 následující:

	Dopoledne		Večer
	9-10 hodin	10:15-11:15	15:00-16:00
pondělí	historie	fyzika	francouzský jazyk
úterý	matematika	literatura	francouzský jazyk
středa	matematika	přírodní vědy	francouzský jazyk
pátek	francouzský jazyk	fyzika	literatura
sobota	historie	přírodní vědy	literatura

Riegrová měla i pečlivě uchovaný seznam vyučujících, z nichž nejraději navštěvovala přednášky profesora Blancheta, věnované historii a geografii.

Předmět	Profesor
Francouzský jazyk	Rocherolles
Literatura	Seguno
Historie a geografie	Blanchet
Matematika	Sancery
Fyzika	Leclerc
Přírodní vědy	Audoynaud

Přednášky byly skutečně veřejné, takže přihlásit se mohl kdokoliv a Marie Riegrová se zde potkala s řadou osob, jež přijely do Nice, třeba jen na krátký pobyt. Během celého šestiměsíčního pobytu si Riegrová nenechala ujít den, kdy by nešla do veřejného kurzu. Našla zde jedinečnou příležitost doplnit si vzdělání a zaplašit vtíravý pocit, že svým pobytem ve Francii pouze utrácí čas. Podobné přednášky v Praze mohla navštívit jedině v rámci sérií přednášek Vojty Náprstka probíhajících během roku 1862 a 1863 nebo později v rámci Amerického klubu dam. Půlroční pobyt ve Francii byl však pro Riegrovou výjimečný tím, že jí ponechával velké množství času pro sebe. Odříznutá od znepokojivých politických událostí trápících jí v Čechách, se Riegrová proměnila z „šedivé paní“, jak jí nazývala chudina, v ženu dbající na francouzskou módu a vychutnávající plnými doušky podněty francouzského vzdělávání i dobročinnosti. O čem dosud četla v knihách a co zaznamenala nedávno při světové výstavě v Paříži se jí stalo každodenní realitou a Riegrová se uměla ve francouzském prostředí pohybovat stejně dobře jako v Čechách.

Silným dojmem na ni zapůsobila jedna z prvních přednášek historie pana Blancheta. Tématem byla centralizace a decentralizace, ukázaná na příkladu vševlády města Paříže ve Francii, na úkor ostatních měst a departementů. „*Mluvil proti vševládě Paříže, ale radost poslouchat, tak krásné šaty a elegantní způsob mluvy.*“¹⁴³ Zdá se, že Riegrovou na první přednášce více zaujala forma než obsah. Ten samý večer byla pozvána s dětmi a otcem do společnosti k jistým Davidům. „*Já byla vyfintěná, že bys mne ani nebyl poznal. Vzpomínala jsem na tebe, že bys byl spokojen se mnou. Již jsem dávno nebyla tak čistě učešaná, měla jsem i náušnice a děti měly to nejlepší na sobě.*“¹⁴⁴

Většinou Marie Riegrová-Palacká přeci jen věnovala pozornost probírané látce než elegantní mluvě pánů profesorů. Ona i straší dcera si pečlivě vedly zápisky, neboť většina profesorů dávala ze svých přednášek úkoly v podobě esejí, jež zpracovávala Mária za pomoci a kontroly své matky. Přednášky pokrývaly široké spektrum humanitních i přírodovědných témat. V lednu to byla například přednáška pana Rochellorea o přechodu románských jazyků do francouzštiny, přednáška pan Seguna o Homerovi nebo středověkých fraškách, při níž měla Riegrová co dělat, aby se „*udržela bez škandálu.*“¹⁴⁵ Nepochopila totiž, že profesor Seguno mluvil téměř celou přednášku ironicky a přiznává manželovi, že má pravdu, když jí zřejmě nejednou vyčítal nedostatek pochopení pro ironii nebo karikaturu. Riegrová nevynechala ani přednášky pana Laclerca věnované optice nebo pana Audoinauda z biologie o kosterní stavbě zvířat či hlasovém ústrojí člověka. Nejednou se stalo, že kurz byl téměř poloprázdný a v takovém případě Riegrová neváhala přemlouvav přítomné dámy, aby zůstaly i na odpolední přednášku, která by jinak byla pro malý počet posluchaček zrušena. Společně s Riegrovou a její dcerou docházely i dvě ženy z Německa, s nimiž Riegrová nepromluvila jinak než francouzsky, přestože byla nucena přiznat znalost němčiny. Na druhou stranu potíže spíše vznikaly s ostatními francouzskými dámami navštěvujícím kurz. Riegrová si o nich napsala: „*Jsou to egoistky.*“¹⁴⁶ Dvě paní navštěvující též kurz s dcerami zřejmě nabyly dojmu, že Riegrové dcera Mária je Angličanka a obrátily se na ní s prosbou, zda by vyučovala jejich dcery anglicky. Přívětivost obou dam ochladla, když zjistily, že se mýlily a navíc se urážely, když jim Riegrová nepodržela „dobrá“ místa v učebně.

¹⁴³ ANM, Marie Riegrová-Palacká, Deník M. Riegrové z Nizze list. 1869 až led. 1870, kart.č. 1, inv. č. inv. č. 9, Nice 6. 11. 1869.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ ANM, Fond F. L. Rieger, Marie Riegrová Františku Ladislavu Riegrovi 1867-1875, kart. č. 4, Nice 4. 2. 1870

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, Nice 5.2. 1870.

Riegrovou nejvíc dopálilo, že se na ní francouzské dámy dívaly „skrz prsty“ kvůli ošumělému černému plášti a staromódnímu klobouku. A tak žena v Praze téměř o módní novinky nejevící zájem vyčítala manželovi nedostatek vhodného oblečení v prostředí francouzské Rivieri.

Dne 15. února ukončil profesor Segund přednášky ze středověké literatury a na rozdíl od příjemného profesora Blancheta, zdál se Riegrové „divný – někdy rozvláčný, ale jak se zdá šlechetný a ducha jak bych řekla náboženského. Zdá se, že dělá nejméně okolků a děvčatům bez obalu vytyká chyby. Marie dostala od něho ponejprv bien - dobře.“¹⁴⁷ S dcerou Marií měla Riegrová v Nice vůbec nejméně potíží. Dívka byla z francouzského prostředí nadšená a soustavně vstřebávala v rámci kurzů veškeré nové podněty, aby se potom celé odpoledne věnovala úkolům. Jen jednou za čas jí matka dovolila návštěvu divadla se známou rodinou Fouquových. Svou přísnost omlouvala mnohým učením čekajícím na Márinku a též nerada přijímala pohostinnost Fouquových, kteří za Márinku divadlo zaplatili, neboť si to sama dovolit nemohla. Riegrovou velice těšily studijní úspěchy dcery ve veřejném kurzu a pravidelně se o nich zmiňovala svému muži. Ke konci února, kdy Márinka už francouzštinu ovládala plynně, psala pyšná Riegrová do Prahy: „Pan Blanchet napsal Marii – bien les progres continuent. Vous écrive bientôt aussi facilement que vos compagnés. Les idées sont toujours justes. Výborný prospěch. Brzy budete psát jako všechny ostatní francouzské studentky. Vaše myšlenky jsou vždy správné.“ Byla to velká pochvala, vezmeme-li v úvahu, jak zdůrazňovala Riegrová, že kurz navštěvovaly většinou rodilé Francouzky. I Libuška, druhá dcera Riegrová by ráda kurz navštěvovala, ale byla ještě příliš malá a kromě poslechu francouzštiny, by si z kurzů mnoho neodnesla. Větší potíž byla se synem Bohušem, jež si v Nice nenašel přátele a ve francouzštině pokročil jen minimálně.

Riegrová opravdu věnovala všem svým dětem hluboký zájem a pochopení. Někdy se jmenovala „starou mámou“ a stěžovala si na neustálé urovnávání dětských sporů mezi rozmarnou Libuší a Bohušem. Pobytem v Nice umožnila dětem ojedinělý zážitek z poznání života jiné země, řeči a kultury. Přihlášením dětí do francouzských škol je učila samostatnosti i zodpovědnosti v plnění úkolů v cizí řeči. Francouzština se stala nejobtížnější pro Bohuše a Libuši, kteří neměli možnost každodenně ji používat, jako jejich starší sestra. Riegrová tak pro své děti vymyslela v únoru 1870 dva dny francouzské řeči. Děti mezi sebou i s ní nesměly promluvit

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, Nice 15.2. 1870.

jinak než francouzsky a za odměnu jim byla přislíbena horká čokoláda s mlékem k večeři. Příslib dosud neokušené sladké odměny působil takovou měrou, že děti ještě třetí den po dvou stanovených mluvily převážně francouzsky.

Riegrová také mnohokrát litovala nepřítomnosti manžela, především když se jednalo o veřejné akce o nichž věděla, že by je Rieger rád sám navštívil. „*Včera jsem tak živě a neustále na tebe vzpomínala. Kdybys tu byl býval – jaké potěšení bys měl. Poslyš! V pondělí přibíjel sloužící na vrata Hôtelu de l'univers ke dveřím oznámení, že 16. února ve dvě hodiny bude cours publique o arboriculture a horticulture. Šla jsem tam s Marií. Jaké bylo naše zděšení, když jsme viděly, že jsme my dvě samojediné ženské.*“¹⁴⁸ Přednášky byly dosti odborné a Márinku nezaujaly, takže odmítla jít na další pokračování praktických ukázek v zahradě. Riegrová se též necítila dostatečně „emancipovaná“, aby všem výrazům porozuměla, ale rozhodla se na druhou část vzít Bohuše, aby vše vyslechla a mohla referovat Riegrovi. Nemohla si nezapomenout na malečský velkostatek a doporučovala Riegrovi nové postupy při štěpování sazenic, jež se dozvěděla na přednášce. Na základě vyslechnutých přednášek o zahradnictví zakoupila Riegrovi knihu vydanou v Avignonu *Le bon Arboriculteur familier* od autora Flandrina a doufá, že za ni „dostane hezkou hubičku.“ Marie Riegrová-Palacká hodnotila vysoce odbornost absolvovaných kurzů i francouzské profesory s nimiž téměř denně přicházela do kontaktu. „*Profesoři francouzští jsou velmi zdvořilí. Jak delikátně přednášejí a rozumí jak se s dívkami má zacházet. Dovedou ukázat krásné myšlenky (p. Rocherolles), že to u nás nedovede nikdo – analyzovat tak poučně a přitom přirozeně.*“¹⁴⁹

I když většinu času Riegrové zabíral cours publique a práce s dětmi, nebyla to její jediná činnost v Nice. Už před jejím příjezdem musely místní společnosti kolovat jisté představy o Marii Riegrové-Palacká, jako horlivé zastánkyni chudých a dětí. Toho se rozhodli využít představitelé spolku sv. Vincenzia.

7.2.2 Pro společnost sv. Vincenzia

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, Nice 16.2. 1870.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, Nice 25.2. 1870.

Mezi osobami v Nice, jež se stýkali s rodinou Riegrových panovalo přesvědčení, že pokud se cítí natolik zaměstnána péčí o děti, může se na dobročinných aktivitách podílet finančně. Byl to obrovský omyl a Riegrová si nezdědala manželovi, že jen stěží může vyjít s jím určenými penězi, což bylo 200 franků na měsíc. Za leden však vydala 210 franků. Tedy použila 10 franků z únorového rozpočtu. Přitom ještě z ledna dlužila za vyprané prádlo 14 franků. Do dvou set franků se muselo vejít školné pro Mářinku 35 franků a za vzdělání Bohuše a Libušky 22 franků. Na školní potřeby dala 16 franků a 5 za správkou bot. Na jídlo jí tedy zbývalo 100 franků na měsíc, s čímž nemohla vyjít živíc sebe, tři děti, otce a hospodyně. Svízelná finanční situace, z níž jí pomáhal výpůjčkou i Palacký, nedovolovala Marii platit dětem zmíněná divadelní představení nebo nákup vhodnější garderoby. Vzdělání bylo Riegrové přednější než hedvábné šaty oblíbené místními dámami.

Krátce po jejím příjezdu se jí ujala paní Milonová a zavedla jí mezi ostatní pracovníky dobročinného spolku sv. Vincenzia připravujícího právě v té době loterii na niž se opět očekávalo, že Riegrová přispěje. Association des dames de la charité de Saint-Vincent de Paul - Charitativní společnost paní sv. Vincenzia byla v Nice ustavena k podpoře chudých a nemocných. Bohulibé cíle společnosti spočívaly v horlivém navštěvování nemocných chudých, v jejich podpoře duchovní i materiální. Od členů spolku se očekávala skutečná zbožnost a úcta k sv. Vincenziovi doplněná o každodenní modlitbu Otčenáše, Ave a Gloria Patri. Členky spolku obdržely od prezidentky malé knížečky do nichž zapisovaly počet návštěv, uskutečněnou formu pomoci a příjem svátostí. Každý týden se měnil počet a osoby jež se navštěvovaly. Členky spolku si pravidelně rozdělovaly údaje o počtu nemocných a chudých, kteří v danou dobu vyžadovali pomoc. Při návštěvách nemocných, připadla členkám i starost o celou rodinu. Mimo otázek směřujících na zdraví dětí se členky především zajímaly, zda děti znají modlitbu a jestli se modlí, jak bylo určeno Katechismem, jestli absolvovaly děti první přijímání, zda nespí děti opačných pohlaví v jedné posteli a konečně světí-li rodina neděli.

Proti praktikám podobných spolků by se zajisté postavila paní Pape-Carpantier, mající neblahé zkušenosti s biflováním katechismu nazpaměť, přičemž prosazující svobodu dětí v přístupu k modlitbám si vysloužila ne jeden hanlivý výraz katolické církve. Nic naplat Riegrová byla jednou zapsána jako filantropka, a tak dostala do péče několik „svých“ chudých, ať se jí to líbilo nebo ne. Tento postoj, převážně

rodiny Milonových se Riegrová pokusila manželovi vysvětlit v dopise z 10. února. „Milonovic mají nás velmi rádi a dali nám toho mnoho důkazů. Než jejich horizont jest jako železným kruhem označen. Hlavní střed tvoří společnost sv. Vincenzia a tedy i loterie. Milonovi jaksi těžce to snáší, že věnují skoro všecken čas Márinčiným přednáškám – prvně, že Marie se učí mnohému, což není zapotřebí – za druhé, že mi nezbývá čas a vůle věnovat se spolku jejich. Slečna (Milonová) má o mě přesvědčení, že bývám v dobročinných spolcích horlivá – očekávala snad, že aspoň penězi budu více podporovat, když již nezbývá čas pracovat pilněji. Myslím, že nás lidi držejí za mnohem bohatší než jsme a my ubožáci plaveme v samých dluzích.“¹⁵⁰ Riegrová také manželovi přiznala, že přestože se jí náplň spolku vcelku líbí, především se obávala ztráty své pozice osoby horlivé v dobročinnosti. Přílišná aktivita a nátlak spolku na ni samou se jí přičil hlavně kvůli nedostatku financí a nemožností ukázat opravdovou lidumilnou tvář. Zaujetí s nímž členky spolku pracovaly pro chudé jí ale nesmírně imponovalo. „V celé společnosti vane duch takový, že bych byla spokojena, kdyby u nás v spolku sv. Ludmily vanul jen částečně takový duch – bylo by velmi milé a raději byla bych tady poslední, než u nás z předních.“¹⁵¹ Z jejích dopisů vyplývá, že již v minulosti přispívala i její matka na loterii spolku sv. Vincenzia 20 franků. Riegrová však mohla uvolnit jen 10 a obávala se jak jí tato změna projde.

V rozličných každodenních starostech s úkoly dětí, návštěvami veřejného kurzu a podílu ve spolku sv. Vincenzia Riegrová nezapomínala ani na teprve nedávno otevřenou mateřskou školu u sv. Jakuba. Pravidelně dostávala zprávy od slečny Ledvinkové a na dálku instruovala i nebohého Riegra, jak a komu půjčila svou knihu od paní Pape-Carpantier, kterou měl Rieger vymoci zpět u paní, na jejíž jméno si Riegrová bohužel nevzpomínala, ale věděla, že to byla paní nehezká a známá od Macháčků. Prosila manžela, aby knihu vymohl a předal jisté paní „Condenhonové,“ již se zalíbil systém a metoda předškolní výchovy ve Svatojakubské školce. Byla to zároveň příležitost k šíření metody paní Pape do dalších českých ústavů. Riegrová také uvažovala o napsání dopisu paní Pape, ale právě už v tomto roce se zdá, že si ženy po vyčerpání tématu předškolní výuky nemají co říci, aby „to stálo za psaní,“ jak současný stav Riegrová charakterizovala.

Spolek sv. Vincenzia ovšem nebyl jediný, který v Nice působil. Obdobným katolickým spolkem byly *Les petites soeurs des pauvres à Nice* – Setry chudých

¹⁵⁰ TAMTÉŽ, Nice 10.2. 1870.

¹⁵¹ TAMTÉŽ.

v Nice.¹⁵² Tento spolek byl v rámci katolických společností jeden z nejoblíbenějších. V roce 1870 působil v rámci Francie již více než dvacet let. Založen chudým dělníkem v malém městečku St-Servan v Bretani. Už v roce 1867 působil spolek ve více než padesáti třech městech k čemuž bylo nutno připočítat zvlášť Nice, kam se spolek rozšířil právě v roce 1867. Členové spolku měli za úkol péči o staré lidi a chudé lidi. Staří lidí obou pohlaví byli přijímáni ve spolkovém domě, jež plnil funkci jakéhosi pečovatelského domu. Podstatou spolku bylo projevit starým lidem lásku a úctu, kterou už dávno ztratili nebo ji ani ve svém životě nepoznali. Sestry starající se o chudé, jimž byla poskytována lékařská péče, oblečení a jídlo, samy žili v naprosté chudobě. Vybavení domu pro chudé jakož i prostředky k péči o ně získávaly sestry almužnou nebo je dostaly darem. Almužna i dary obsahovaly základní potraviny, peníze i opotřebený nábytek. Tomuto spolku nově se ustavujícímu v Nice se dostalo podpory ze strany biskupa i starosty města.

V Nice též působil Filantropický výbor – Bureau de bienfaisance, zřízený 25. června 1861 prefektem departementu Roussillon a přebrala veškerou agendu bývalé společnosti „Milosrdenství“ – Miséricorde. Veškerá aktivita spolku s rozpočtem 3000 franků ročně směřovala k pomoci chudým, vyjma opilců, prostitutek a příživníků. Společnost též dohlížela na docházku dětí do opatroven a později škol do šestnáctého věku dítěte. Hlídala i jestli byly děti očkované proti neštovicím a netrpí-li nakažlivými nemocemi.

Zatímco život Riegrové a jejich dětí se ubíral směrem k výuce a návštěvám veřejných kurzů, zcela jinak trávil svůj čas stárnoucí František Palacký. Předplatil si osvědčenou čítárnu novin a s Riegrovou několikrát zašel do místní knihovny. Po návštěvě jedné veřejné přednášky se mu však udělalo opět nevolno a znovu se objevila závrať, kterou si původně jel do Nice léčit. Od února do dubna 1870 absolvoval léčebné kúry v podobě koupelí v mořské vodě a jeho stav se pozvolna zlepšil.

Riegrová se s dětmi a Františkem Palackým vrátila z osvěžujícího pobytu na Riviéře 25. dubna 1870 ráno, po čtyřdenním putování dostavníkem přes francouzsko-italskou hranici a po železnici přes města Janov, Milán, Veronu, Innsbruck a Mnichov. Jedna životní etapa Marie Riegrové se uzavřela a počínala novou s načerpanými podněty z francouzského prostředí, doplněné vlastním bystrým úsudkem o potřebách pražské dobročinnosti, vrcholící v péči o chudé a neprovdané

¹⁵² ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Drobné tisky, Dobročinné akce a školy pro dívky, Letáky týkající s dobročinnosti a školství v jazyce francouzském a českém 1867-1870 (11 kusů), kart. č. 17, inv. č. 647.

matky, podpoře dívčího vzdělávání v rámci spolupráce s Vyšší dívčí školou a otevření českých jeslí pro nejmenší děti.

8. Dětství – enfant, Kind, infant, bambina: Vize a realita

8.1. Vize

Za první vizi můžeme označit křesťanské poselství Ježíše Krista ústící v hlásání rovnosti mezi mužem a ženou, jíž však ani středověká ani novověká společnost nepřikládala zvláštní důležitosti. Starý zákon neoplýval milosrdenstvím, když ženské porodní bolesti označil trestem za dědičný hřích neposlušné Adamovy družky Evy podlehnuvší pokušení v podobě hada a tvoříc tak symbol ženy rovnající se zlu. Nový zákon „bohudíky“ ponechával ženám naději a východisko z věčného zatracení, jehož mohla být zbavena skrze své mateřství a v péči o děti. Vymezuje-li 19. století o němž je řeč v mé práci ženu „pouze“ v roli dcery, manželky a matky je to jistý krok k emancipaci oproti stoletím předcházejícím. Žena se posunula v lidmi konstruované hierarchii o stupínek blíže rovnosti díky svému úkolu spojenému s výchovou dětí. Tento úkol nabral na vážnosti i v závislosti se změnou vnímání dětského světa samotného dítěte.

Až do konce 17. století podle Elisabeth Badinterové¹⁵³, která se v tomto ohledu shoduje s Philippem Àriesem, dítě budilo spíše strach, bylo na obtíž nebo naopak se stalo pouhým zábavným človíčkem, nebudilo ani větší zájem lékařské vědy a v literatuře se dítě objevuje jen sporadicky. Popsaný „nezájem“ o dítě nelze samozřejmě aplikovat bezvýhradně. Mateřská láska existovala, existuje a bude existovat v každé době, ale jako lze pozorovat v dějinách pozvolnou změnu charakteru společnosti, mění se i obecný přístup k mezilidským vztahům, mezi něž rodinné vztahy patří k nejdůležitějším. Dlouho panoval názor vysvětlující nezájem matek vůči dětem, při stále vysoké dětské úmrtnosti, která zakolísala až po polovině 19. století, tak, že bylo lepší se neupínat k dítěti, které může s velkou pravděpodobností umřít ještě než se dožije dvou let, než poté dlouze truchlit. Badinterová tento názor poopravila ve smyslu matek nevěnujících přehnanou pozornost těm, kteří umírají v tak hojném počtu.

Kdy a kde nastal obrat vnímání a zájmu o dítě? Odkud mateřská láska získávala novou valorizaci? Je jím nová vize Jeana Jacquesse Rousseaua vyjádřená v teoretickém díle *Emil*, čili o výchově, i když sám Rousseau vycházel z výchovného

¹⁵³ Elisabeth Badinter, *L'amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe – XXe siècle)*, Paris 1980.

systemu zpracovaného mnohem dříve Janem Amosem Komenským. Rousseau nabyt sám, kdo čerpal z Komenského, jeho spis o výchově nejmenších *Informatorium školy mateřské*, vyústilo v dodnes užívaných názvech škola mateřská v Čechách a école maternelle ve Francii. Jeho myšlenek si dále cenil britský společenský reformátor Robert Owen, švýcarský pedagog Johann Heinrich Pestalozzi i český učitel J. V. Svoboda a jiní.

Jan Amos Komenský byl tvůrcem prvního systému předškolní výchovy v dějinách pedagogického myšlení. Komenský rozvinul svůj systém předškolní výchovy v rámci své filosoficko-pedagogické koncepce. Výchova dětí v předškolním věku mu byla v rámci jeho *Informatoria školy mateřské*, předpokladem pro rozvoj všech schopností dítěte, aby je později mohlo rozvinout v životní moudrost, naučilo se rozumět světu i lidskému jednání směřujícímu ku prospěchu lidského společenství. To co dítě prožívá ve svém dětství se vrývá do jeho podvědomí a ovlivňuje ho na celý život, proto tolik záleží na první výchově, jež dbá, aby hned první dětské dojmy stály na základech moudrosti a ctnosti. S jeho metodou výchovy se o dvě a půl století později setkáváme u paní Pape v názorném vyučování, aby tento koncept došel zpět vlasti prostřednictvím Marie Riegrové-Palacké a praktické výuky J. V. Svobody vysvětlené v jeho díle *Školka*. Základním požadavkem Komenského metody je harmonický rozvoj dítěte, všech jeho sil mentálních i fyzických, rozvoj intelektuálních, citových, morálních i sociálních vlastností. Nejprve Komenský počítal pouze s výchovou rodinnou, později přešel k myšlence poloveřejných institucí, v nichž se shromažďují děti z nejbližšího okolí a co je podstatné, první výuka měla probíhat pod dohledem žen.

Jean Jacques Rousseau je zastáncem svobody dítěte od prvních dnů jeho života. Začíná reformou životosprávy, která má počátek v matčině mateřském mléce končí varováním před příliš tučnými a přesolenými pokrmy. Spolu matkou se má na první výchově dítěte podílet i otec. První dvě léta dítěte mají být naplněna především péčí tělesnou. Dítě má mít dostatek čerstvého vzduchu a otužovat se pobytem v přírodě. Varuje před předčasným učením, neboť samovolný rozvoj dětské zvědavosti zdokonaluje pozorování dětí, zacházení s věcmi a pochopení. Významná je soustavná výchova smyslů, jež se zaměřuje pomocí různých her k zdokonalení citlivosti hmatu, zraku, sluchu atd. Veškerá dětská činnost měla být radostná, hravá, plná veselosti a pohody. K vytváření této radosti měla přispívat i rodičovská láska.

Kolem roku 1800 našli tři lovci v lesích departementu Aveyron regionu Midi-Pyrénées novou obdobu antického Romula a Rema, chlapce žijícího divoce v lesích, vycívaného zvířaty. Dítě se ujal, aby prozkoumal jeho reakce lékař Jean Itard. Avšak veškerá vyšetření a pozorování asi jedenáctiletého chlapce vedla ke zjištění, že se jedná o normální lidskou bytost, jež prošla neobvyklou zkušeností, ale má celou škálu emocí a potřeb obvyklých u dítěte toho věku. Největším objevem z Aveyron byl nakonec objev „dítěte.“ Od počátku 19. století mnozí filozofové, utopičtí socialisté a pedagogové pevně ukotvili dětský svět ve svých systémech nazírání na lidský svět.

Charles Fourier byl jedním z nich. Po jeho smrti ještě dlouho Francií rezonovaly myšlenky vyjádřené v dílech *Théorie des quatre mouvements*¹⁵⁴ (1808) a *Nouveau Monde industriel et sociétaire*¹⁵⁵ (1829), jež našly odezvu i u paní Pape-Carpantier. Fourier, jež z filozofických děl znal nejlépe spisy Rousseauovy, stejně jako on a před ním Komenský prosazoval názor, že dítě je od přírody dáno do vínku určité nadání, které je potřeba dále zdokonalovat v rámci vzdělávacího systému, aby se pak sjednotily v budoucí dospělé osobě. Dětská nadání a charakterové vlastnosti se měly rozvíjet v různých ateliérech, jež byly součástí Fourierova Phalanxu – rurální komunity čítající osmdesát rodin nebo čtyři sta individuí¹⁵⁶ s centrální budovou Falansteru, určitou kopií Versailles. O nejmladší děti do dvou let se starají ženy, avšak postupně jsou zařazovány do zmíněných ateliérů, jímž mohla být například i kuchyně, kde se dětem mělo dostat prvních poznatků z chemie, biologie i francouzského kulinářství. Vyučování se tak děje mimo rodinu v ideálním harmonickém kolektivu, kde jsou naplňovány lidské potřeby a vášně přesně vyváženým způsobem.

Fourierova vize Phalanxu nebyla až na několik řídkých pokusů¹⁵⁷ nikdy realizována. Podstatnější je, že rozšířil řady filosofů a pedagogů stavících dětský věk do centra pozornosti a přiznává dětem nárok na náležitou péči, vzdělání a zájem nejen ze strany rodičů, ale především společnosti.

K podobným úvahám jako Fourier došel ve stejné době britský textilní továrník Robert Owen, jemuž připadlo prvenství ve zřizování předškolních institucí na

¹⁵⁴ Teorie čtvera lidských pohnutek

¹⁵⁵ Nový průmyslový a společenský svět

¹⁵⁶ Ideální počet obyvatel komunity se měl pohybovat od 1500 do 2000 osob rozmanitého věku, sklonů a vědomostí.

¹⁵⁷ Stoupenci Fouriera se pokusili několikrát přivést v život jeho Falanstery. První pokus ve Francii ještě za života Fouriera roku 1832 - selhal. Podobně zklamaly pokusy v Alžíru a celá řada jich v Americe.

anglické půdě. Owen na počátku 19. století usiloval o nápravu života průmyslového dělnictva a své počáteční filantropické snahy rozvinul do nové společenské organizace v mnohém se blížící komunitám Fourierovým. Owen usiloval o změnu prostředí, v němž lidé žili, protože podle něj mělo největší vliv na výsledný charakter člověka. Roku 1809 založil školní instituci, jejíž součástí tvořila i škola pro nejmenší. Cílem této instituce bylo zbavit pracující rodiče starostí o děti a dětem poskytovat pobyt ve zdravém prostředí s možnostmi všestranného rozvoje jejich osobnosti. Děti od jednoho do tří let byly co nejvíce na čerstvém vzduchu, dostávaly zdravou stravu a bylo jim dopřáno dostatek spánku. Zaměstnávaly se hrou, prohlížením věcí a posloucháním vyprávění pěstounky, jež s nimi zacházela laskavě a jemně, bez trestů a odměn. Stejně se mělo zacházet i s dětmi do šesti let, aby se vytvořil důvěrný vztah mezi dospělým a dítětem. Je velice pravděpodobné, že tyto dnes samozřejmé přístupy k dětem rozvíjel i Claude Pape řídící v 30. letech 19. století opatrovnu v Le Mansu, tchán Marie Pape-Carpantier, která právě u něj načerpávala zkušenosti s vedením opatrovny.

Instituce pro nejmenší děti, jež Owen vytvářel pro děti dělníků, byly mu nejen prototypem výchovného zařízení určeného vši mladé generaci, ale i nástrojem vytvoření nové společnosti. Původní Owenovy Infant school uskutečněné v Nesw Lanarku se měly stát doplňkem rodičovské péče. Později v New Harmony měla však poskytovat společnost dětem nejen vzdělání a výchovu, ale i ubytování, stravu a ošacení a rodičům měl být umožněn styk s dětmi pouze v rámci této instituci. Owenova teoretická koncepce neměla v příštích desetiletích zastánce a pokračovatele. Jeho výchovné instituce infant school však byly podnětem pro budování veřejných výchovných zařízení na anglické půdě i na kontinentě, zejména v Německu. Ale i Francie vyslala do Británie na zkušenou jednu učitelku opatroven, jež měla prozkoumat fungování infant schools v praxi.

8.2. Realita francouzská

Reálné poměry dětí navštěvujících opatrovny a další předškolní zařízení se ovšem v různé míře závislosti na osobě učitelky nebo učitele značně lišila od idejí

zmiňovaných filozofů a pedagogů. Veškeré předškolní instituce byly též určeny primárně dětem chudiny nebo dělníků.

Počátky předškolní výchovy ve Francii jsou spojeny se jménem protestantského kněze Fréderica Oberlina, který již od roku 1771 zakládal zvláštní zařízení „*école à tricoter*“, školu pletení ve své farnosti ve Vosges. Starší děti se tu učily plést, mladší si hrály pod dozorem a podle návodu vychovatelky se různým způsobem účelně zaměstnávaly. Děti se měly naučit spisovně francouzštině, od níž se místní dialekt značně lišil. Už tehdy kladl Oberlin značný důraz na odbornou způsobilost ženských pěstounek.

V letech 1820-1837 se začaly objevovat ve velkých francouzských městech *salles d'asile*, opatrovny, zakládané z podnětu Jeana-Denyse Cochina. Byly určeny pro děti chudých a dětem pracujících matek. V roce 1837 již ve Francii existovalo 800 mateřských školek a staraly se o přibližně 23 000 dětí¹⁵⁸. Nařízením z 22. prosince toho samého roku přešly školky pod správu Ministerstva školství. Na francouzské prostředí jednak působily britské *infant school* zprostředkovaně paní Milletovou vyslanou Cochinem a dále to bylo dílo Johanna Heinricha Pestalozziho, jež vnesl do teorie předškolní výchovy nové psychologicky propracované pojetí vývoje dítěte, zdůraznění citové výchovy v raném věku jakožto základu pro morální a sociální kulturu člověka, zdůraznění nezbytnosti smyslové názornosti při výchově jazykové a intelektuální, hláskovou metodu při výuce prvopočátečního čtení a vysoké ocenění role matky při první výchově dítěte.

Do praxe ve Francii pronikla řada vyslovených myšlenek v oblasti předškolní výchovy a příklady Pestalozziho metody právě prostřednictvím paní Pape-Carpantier, jež do své koncepce zařadila i německou Fröblovu didaktiku.

V době, kdy Marie Pape-Carpantier nastupovala svou dráhu řídící pěstounky v opatrovně La Flèche, projevoval se ryze charitativní účel tohoto ústavu přijímáním dětí nejchudších rodičů ve městě. Jednalo se o děti vetešníků, barvířů, kopáčů, pradlen, přadláků, služek a podobně. Každé dítě navštěvující opatrovnu se nacházelo v obtížné situaci, jež měla budoucí škola mateřská řešit náhradou rodičovské péče a mimo příhodnější prostředí a podávanou stravu i specializovanou výukou přiměřenou věku dítěte podloženou už poznatky o psychologii dítěte. Šlo také o vytvoření radostnějšího dětství. Paní Pape měla k dětskému srdci prostý klíč, jímž

¹⁵⁸ Tato čísla uvádí Helena Volet-Jeanerret ve své knize *La femme bourgeoise à Prague*. V kapitole věnované vzniku školek ve Francii odkazuje na dílo Antoina Prosta „*Histoire de l'enseignement en France 1800-1967*“, s. 123.

byla láska. Ve svých Radách řídícím pěstounkám věnovala dosti obsáhlou kapitulu rozličným dětským povahám a prostředkům, jak by na ně pěstounky měly reagovat. Zнала děti povahy „nepoddajné“, žádajících si ve výchově slovního důrazu, děti „bázlivé“, jimž stačilo povzbuzení, děti „zkažené – despotické“ na něž rovněž platila jenom pevná pěstounčina autorita a zdůraznění potřeby spravedlnosti. Do opatroven přicházely i děti „zkažené“ projevujíc svou pýchu, sobeckost nebo žárlivost, takové děti vyžadovaly od pěstounky dvojnásobnou dávku dobroty, přívětivosti a něžnosti.

Paní Pape si byla jistá, že trestem a přílišným autoritativním vedením by s mnoha dětmi zvyklými neutěšenému domácímu prostředí nemohla vyjít. Zvláště vezmeme-li v potaz, že jedna třída čítala kolem dvou set dětí. *„Jest pochopitelno, že veliký počet dětí, hlavně z těch, které chodí do školy mateřské, byvše doma trýzněny a tvrdě vychovávány a zvyklé všem přísnostem, budou mnohem přístupnější něžnosti Vašich spůsobů a mnohem více dojaty Vaší vládností; toť nový prostředek vlády nad nimi.“*¹⁵⁹ Paní Pape svou praxí a svými odbornými díly dokázala proměnit řadu filosofických vizí ve skutečnost.

8.3. Realita česká

První opatrovna v rakouské říši, „angyalkert“, „zahrada andělíčků“, vznikla zásluhou Theresy hraběnky Brunswick-Korompeové v roce 1828 v uherském Budíně. Uvedená hraběnka se zasloužila rovněž o vznik prvního dětského útulku ve Vídni. Podle dekretu studijní dvorské komise z února 1832 a následného guberniálního nařízení z 30. dubna téhož roku podléhaly tyto útulky biskupské konzistoři, nesměly přijímat děti starší pěti let a mohly být financovány pouze z dobročinných příspěvků.

V českých zemích vznikala zařízení pro předškolní výchovu o něco později než v ostatních státech. Oficiální základ jim dal pokyn nejvyššího českého purkrabího Karla Chotka ze 16. května 1835, kterým vyzval krajské hejtmany a konzistoře k „založení humanitních ústavů, tak řečených opatroven dítek“.¹⁶⁰ Pojmenování opatrovny, z německého Bewahranstalt, ústav k opatrování, se vžilo. Některé

¹⁵⁹Marie Pape-Carpantier, Rady řídícím pěstounkám, Praha 1877, s. 35.

¹⁶⁰Milena Lenderová, Radostné dětství?, s. 162.

opatrovny vznikly dokonce ještě dříve. Byla to například opatrovna v Praze Na Hrádku na Novém Městě, zřízená roku 1832 a vedená učitelem a pedagogem Janem Vlastimilem Svobodou.¹⁶¹

Mimo opatrovny Na Hrádku, byla v Praze ještě opatrovna na Hradčanech, v Brně (německá) a v Plzni (zde vznikla z podnětu purkmistra Martina Kopeckého a vlasteneckého profesora Josefa Vojtěcha Sedláčka). Opatrovnou Na Hrádku se inspirovala i pražská židovská obec, která se roku 1835 zasloužila o otevření zařízení pro židovské děti.

Zřejmě jen málokdo z učitelů se inspiroval Svobodovým dílem, neboť výchova v opatrovnách téměř kopírovala vyučování v elementárních školách, dokonce včetně pololetních zkoušek.¹⁶²

Až Marie Riegrová-Palacká zvládla propojit systém Svobodův se vzorem francouzským a ustavit ho v první české mateřské školce u sv. Jakuba. Svatojakubská školka téměř kopírovala fungování francouzských opatroven i se zvoleným komitétem dam. Do první mateřské školky v Čechách byly přijímány děti z velice podobného prostředí městské chudiny, jako tomu bylo v La Flèche, Paříži a dalších městech ve Francii. Není tedy úplně pravdivý názor přisuzující vznik předškolních zařízení pro děti nástupu průmyslové revoluce. Počáteční zájem skutečně patřil nejchudším dětem, ať vyšly z prostředí dělnického nebo, což bylo zpočátku častější nejubožejší městské i venkovské chudiny. Francouzské školky měly tu výhodu oproti českým, že nemusely složitě bojovat o výchovu v národním duchu, i když to není úplně přesné s jen pozvolna se prosazující všeobecnou spisovnou francouzštinou a ženská role v řízení opatroven byla ve Francii také dána téměř a priori. Jak se nově zřízená školka u sv. Jakuba vypořádala se všemi úkoly na ni kladenými?

8.3.1. Zahájení činnosti v mateřské škole u sv. Jakuba

První česká mateřská školka podle francouzského vzoru byla slavnostně otevřena 1. ledna 1869 v místnostech kláštera U Sv. Jakuba na Starém Městě pražském. Dne 19. ledna ji vysvětil kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu. Inspirace

¹⁶¹ Jan Vlastimil Svoboda (1803-1844) Učitel a vychovatel, který při svých cestách po Rakousku a Německu poznal různé typy předškolních zařízení pro děti od 3 do 6 let. V roce 1832 získal zkušenosti v jedné vídeňské školce, která se zaměřovala na výuku budoucích vychovatelů. Po svém návratu zakoupil dům číslo 432 v ulici Na Hrádku, kde vytvořil mateřskou školu. Svobodův spis „Školka“ byl přeložen do polštiny, dánštiny a ruštiny.

¹⁶² Milena Lenderová, *Radostné dětství?* s. 162.

Komenským v názvu „škola mateřská“¹⁶³ je zřejmá, ale byl to s velkou pravděpodobností první ústav v Čechách, který tento název používal. Městská rada poskytla finanční zajištění pro úpravu prostor školky, zejména se tak stalo díky starostovi doktoru Klaudym, který také sestavil první komitét dam.

Správu a dozor na mateřskou školkou vykonávala pražská obec a v čele Komitétu dam, později přejmenovaném na Výbor paní pro městské školy a opatrovny, stála Marie Riegrová-Palacká.¹⁶⁴

Mateřská školka byla zřízena jako „ústav k tělesnému i mravnímu vychování dítek dvou až pětiletých obojího pohlaví. Zvláště těch, jichž rodičové za příčinou výživy mimo dům pracují aneb mezi dnem dítky své sami opatrovati a vychovávati nemohou.“¹⁶⁵ Výuka probíhala v češtině a k aktivitám dětí ve školce patřily ruční práce, hry, náboženství, kreslení, zpěv, tělocvik, různá cvičení a starší děti se učily i základům čtení, psaní a počítání. Učení nikdy nemělo trvat déle než patnáct minut a mělo se střídát s tělocvikem, hrami a zpěvem. Opatrování a výuku měly na starost pěstounky. V každém oddělení byla jedna pěstounka¹⁶⁶, které podle potřeby podléhala placená pomocnice. Pěstounky a pomocnice přijímala městská rada. Služebné práce vykonávaly najaté služebné,¹⁶⁷ které přijímal komitét dam.

K přijímání pěstounek vytvořila Městská rada komisi v níž zasedal vrchní ředitel, řídící pěstounka, jedna dáma komitétu, učitel městských škol a farář. Přijímacího řízení na místo pěstounky se mohla zúčastnit jen dívka starší osmnácti let.

Komitét dam tedy mohl činit návrhy ve věcech opatrovny, zvolil si užší výbor tří členek, které tvořily vychovatelský sbor takzvané „matky školky“. Komitét vybíral dary od dobrodinců, podporoval chudé dívky, které se chtěly stát opatrovnicemi a přijímal a propouštěl služby.

Děti do školky se přijímaly vždy na sv. Václava a sv. Josefa. Dítě však mohlo být samozřejmě přijato i mimo toto určení po domluvě s rodiči. Děti musely být v době vstupu do školky zdravé a „pěstounka má napomenout rodiče, aby přiváděly

¹⁶³ I nadále se používalo také označení opatrovna.

¹⁶⁴ Mezi první členky dále patřily: J. Bělohradská, Marie Cífková, Anna Engelmayerová, Františka Hulešová, Albertina Janoušková, Kilchesová, Karolina Klaudyová, Žofie Krejčová, sleč. Boh. Macháčková (Vávrová), Karolína Neumannová, Louisa Olivová, Harriete Půhonná, Marie Riegrová, Ant. Šimková, baronka Rosa ze Švarcenfeldu, Anna Tallovcová, Anna Urbánková.

¹⁶⁵ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Předpisy týkající se obecní školky mateřské u Sv. Jakuba, kart. č. 13, inv. č. 531.

¹⁶⁶ Pěstounka byla definována jako: světská ženská osoba stavu svobodného. Chtěla-li se některá pěstounka provdat, musela to nejdříve oznámit městské radě, která rozhodla, zda může zůstat ve školce.

¹⁶⁷ Plat služebných činil 15 zlatých měsíčně. Pomocnice dostávala 250 zlatých ročně.

*děti umyté, učesané a v čistém oděvu třeba zašitém.*¹⁶⁸ Vzhledem k finanční tísní mateřské školy se polévka v poledne podávala jen těm nejchudším dětem, ostatní měly v povinné výbavě mimo tabulky s písátkem i košík na potravu, plechový hrnek a alespoň chléb nebo jinou přiměřenou stravu, aby měly co k svačině.

Školka U Sv. Jakuba byla otevřena denně od sv. Václava do sv. Josefa od sedmi hodin ráno do půl šesté večer. Zavřeno bylo jen v neděli a ve svátky.

Ve školce bylo zakázáno děti fyzicky trestat. Pokud zlobily, trestem mělo být deset minut stání u stolku nebo návrat ze zahrady, kterou měly děti u Sv. Jakuba k dispozici.

8.3.2. Školka jako dobročinný podnik

V lednu 1869 přijala Svatojakubská školka 154 dětí do dvou oddělení. Zájem rodičů o školku neustále rostl a už v dubnu musely být přijaty dvě pomocné učitelky a počet dětí se zvýšil na 313. V dubnu psala Marie Riegrová-Palacká „*Denně aneb nejméně ob den chodím do opatrovny.*“¹⁶⁹

Do Svatojakubské školky chodily nejen děti ze Starého a Nového Města, ale též děti z Josefské a Vojtěšské čtvrti, od Sv. Petra, z Františku i z Rejdiště. Městská rada stanovila pro zámožnější rodiče měsíčně poplatek 20 krejcarů, ale příliv chudých dětí byl tak velký, že už ve třetím roce trvání školky celoroční školné odvedené městské radě kleslo na 9 zlatých 80 krejcarů.

Školka se nezavírala ani o prázdninách, které byly stanoveny na srpen a září, ale starala se pouze o děti osvobozené od školního poplatku jejichž počet kolísal kolem dvou set. Počet dětí výrazně klesal jen v zimě při velkých mrazech a kvůli nemocím.

Při otevření školky využívalo stravy 30 dětí, na konci roku to bylo 106 dětí. V následujících letech školku navštěvovalo průměrně 290 – 300 dětí, z toho kolem 100 dětí a více dostávalo v poledne polévku z masa nebo kaši a odpoledne chléb. Dámy z komitétu si mezi sebe rozdělily dny v týdnu tak, aby každý den dohlížela jedna z nich na vaření a podělování dětí. Při výběru strážníků se bral ohled na

¹⁶⁸ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Předpisy týkající se obecní školky mateřské u Sv. Jakuba, kart. č. 13, inv. č. 531.

¹⁶⁹ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, Praha 1892, s. 85.

chudobu rodiny a vzdálenost bytu od školky. Byla přijata zásada, že se nemá udílet strava bez předchozího osobního vyšetření poměrů, které převzala právě Marie Riegrová-Palacká.

Stejně jako počet strážníků stoupal i počet dětí jímž bylo poskytnuto ošacení. Roku 1870 ošatil komitét dam celkem 246 dětí. O šité oblečení se staraly bezplatně ženy z komitétu, někdy pomohly i dívky z Vyšší dívčí školy. Sama Marie Riegrová-Palacká ostatně neodkládala plení ani na procházce, což bylo jedinou příčinou neshod mezi ní a Františkem Ladislavem Riegem. Marie Červinková k tomu dodává: „*Ve šťastném manželství bývaly jediné mrzutosti kvůli stroji a punčoše, když muž hrozil, že ji nitě potrhá, aby dále pracovati nemohla.*“¹⁷⁰

Děti dostávaly na zimu punčochy, obuv, kalhoty a teplý kabát. Náklady na oblečení stále klesaly, protože naprostou většinu šatů ušily dámy z komitétu. Od roku 1869 do roku 1890 bylo poskytnuto oblečení více než šesti stům dětí.

Každoročně také městská rada s pomocí Komitétu dam pořádala „slavnost Vánočního stromku“ při které děti bývaly podělovány vánočkami, jablky, ořechy, perníkem a obrázky svatých. Ve výroční zprávě z roku 1870 se připomíná, že továrník Urbánek daroval k tomuto účelu malé homole cukru a slavnosti se zúčastnil i arcibiskup Bedřich Schwarzenberg. Mimo slavnosti Vánočního stromku pořádané obvykle 23. prosince, se ve školce konala 5. prosince Mikulášská slavnost a ke konci května potom letní slavnost v zahradě, kdy děti opět dostávaly oděv, hračky a pečivo.

Výdaje školky neustále rostly, neboť se téměř výhradně soustředila na chudé děti, kterých stále přibývalo. Na dobročinný charakter školky poukazuje zvláště to, že se chudým dětem dávalo přednost před dětmi jejichž rodiče mohli platit školné.

8.3.3. Rodinné poměry dětí navštěvujících opatrovnu

Rodinné poměry strážníků za rok 1871 byly takové, že 4 děti byly úplní sirotci, 5 nemanželských dětí, 18 dětí vdov, 2 děti vdovců, 20 dětí z rodin, které mají od 5 do 8 dětí a 27 dětí z rodin, které mají 3 až 4 děti.¹⁷¹ Mnohé rodiny se nacházely

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 185.

¹⁷¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Výroční zprávy mateřských škol, kart. č. 14, inv. č. 559.

v naprosté chudobě a z reakcí rodičů, popisovaných učitelkami, je zřejmé jak moc oceňovali možnost stravování dětí ve školce.

Vyšetřování poměrů dětí v rodinách bylo hlavní prací Marie Riegrové-Palacké. Šlo o práci s níž měla řadu zkušeností již ze Spolku sv. Ludmily. V prvních letech prováděla šetření u všech hlásících se strážníků sama. Když se však rozšířil počet opatroven přijal část tohoto úkolu Václav Nykles, který převzal Nové Město, Podskalí a Vyšehrad. Riegrová-Palacká si vzala na starost ostatní části města – Malou Stranu a Hradčany, Josefov, Staré Město se Svatopetrskou čtvrtí, Holešovice, Bubny a Maniny. Největší chudoba byla právě na Starém Městě, na Josefově a Hradčanech. Riegrová-Palacká vykonala každý rok mnoho set návštěv u chudých rodin. Stala se skutečným znalcem dělnických a chudinských poměrů v Praze. Záznamy o jednotlivých rodinách si zapisovala do zvláštních deníků, které jsou dnes součástí její pozůstalosti v archivu. Tyto zápisky jsou jedinečným pohledem do chudých pražských rodin v druhé polovině 19. století. Mnoho rodin navštěvovala už v druhé generaci, věděla čím se v dané čtvrti obyvatelé živí, jak působí roční období na výdělek v různých zaměstnáních. Pozorovala následky hospodářské krize po roce 1873 a ve výročních zprávách opatroven, které v naprosté většině sestavovala sama, připomínala bídu nezaměstnaných, dělníků, nádeníků, řemeslníků a jejich rodin.

Děti, které měly nárok na stravu ve školce pocházely převážně z prostředí nádeníků, dělníků, krejčích, vlásenkářů, mlynářských pomocníků, hospodských muzikantů a mnoha podobných. Matky dětí byly často vdovy, kterým pomáhala buď jejich sestra nebo babička. Ženy si přivydělávaly především šitím, mytím podlah, praním prádla a celou řadu dalších fyzicky náročných pomocných zaměstnání. V rodinách, kde nechyběl otec ani matka a Riegrové se zdálo, že by rodina na tom nemusela být tak špatně, hrál roli alkohol, nevzdělanost a hrubost prostředí do kterého se tito lidé narodili. Deníky Marie Riegrové-Palacké jsou plné dávno zapomenutých lidských příběhů a osudů dětí jimž se snažila pomoci.

V dubnu 1871 byl do Svatojakubské školky přijat Kristián Dvořák. Narodil se jako nemanželské dítě v listopadu roku 1866. Jeho matka se provdala za drvoštěpa, „surového muže“, který žil předtím 25 let s první ženou a své nové manželce její dítě neustále předhazoval. „*Ona je nosička dříví – pomáhá mu při práci a zná také dobrou vyřídilku.*“¹⁷² Riegrová-Palacká si zapsala, že muž při jejím příchodu ztropil

¹⁷² ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Opatrovny, inv. č. 539.

takový výstup, „že z vedlejších pokojů se lidé zběhli. Pro milou domácí svornost bude dobře, když dítě u nás dostane ten oběd.“¹⁷³

V květnu 1871 byl přijat Josef Mícha, narozený v červenci 1866. Jeho matka, vdova, trpěla vodnatelností a ležela v nemocnici. Míchová měla tři děti, z toho starší dvě se o sebe musely postarat samy a malého Josefa opatrovala její sestra. Josefův desetiletý bratr byl již v učení a třináctiletá dcera pracovala v Libni. Sestra Míchové Anna Eliášová byla též vdova a živila se jako prادلena. Riegrová-Palacká si o Anně Eliášové napsala: „Zdá se nadmíru chudobna a živí se posluhováním, protože potřebuje podpory.“¹⁷⁴

V červnu 1871 byl přijat Jan Cypra, narozený v srpnu 1866. O jeho otci si Riegrová poznamenala kromě jiného, že se rád opíjel. „Teď dělá zedníka, ona (jeho manželka) co nádenice pracuje též u zedníků, je to lepší – může na něj spíše dávat pozor.“¹⁷⁵ Stávalo se často, že manželé pracovali na stejném místě a Riegrová-Palacká v tom viděla šanci, jak mohla žena zabránit muži, aby vydělané peníze ihned nepropil.

Chudoba se musela vepsat nejen do tváří matek, ale i do jejich chování. O ženě krejčovského tovaryše si Riegrová-Palacká napsala: „Žena jeho 42 let stará, vypadá o mnoho starší je velmi sedřená a má vzezření bídné.“¹⁷⁶ V souvislosti s jinou ženou si vedla poznámku: „O matce se povídá, že je velmi hubatá zlá ženská. Dítě zpustlé „neznaboh“. V takových poměrech bude snad dobře – když dítě nebude mnoho doma.“¹⁷⁷

Pokud se dítě dostalo, alespoň na část dne z neutěšených rodinných poměrů, kde nedostatek, špína a zanedbanost byla vším s čím děti přišly do kontaktu, změna byla po několika týdnech viditelná. Velkým problémem, který trápil Riegrovou i učitelky bylo propuštění dítěte ze školky. Mnohokrát se stávalo, že rodiče své děti po vychování školky neposílali do školy. Děti buď musely začít pracovat nebo končily na ulici. Marie Riegrová-Palacká si při návštěvě jedné rodiny všimla dívky, která dříve do školky chodila: „Holčička Františka co bývala u nás dlouho a vystoupila spadá se dítě náramně – bývala dosti zdravého pohledu, teď jako souchotinářské – lítost se na ní podívat.“¹⁷⁸

¹⁷³ TAMTÉŽ.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ.

Marie Riegrová-Palacká chodila do dělnických bytů s nejnižší formou bydlení k jejichž základnímu vybavení patřila jen plotna nebo kamínka, koš či kufr na šatstvo a postel, na níž se spávalo po dvou a v případě nutnosti i ve více lidech. V tmavých, vlhkých bytech se často tísnilo i více rodin, z nichž každá měla jen svůj kout. V Platněřské ulici, která byla častým cílovým místem Riegrové-Palacké, bydlelo v 60. letech 19. století v bytě krejčovského dělníka až deset osob. Byly tam tři postele, stůl, šatník, a několik maličností. Na jedné posteli spával majitel bytu se ženou, vedle nich na zemi dvě dcery. Podnájemníci měli k dispozici zbývající dvě postele, umístěné za sebou podél protilehlé zdi. Jednu z nich používala rodina prvního podnájemníka – dělníka. Spal na ní se ženou a s dcerou, zatímco jeho syn ležel na židlích přistavených k posteli. Poslední postel si pronajal voják s děvčetem očekávajícím rodinu.¹⁷⁹

Pokud v rodině pracovala i žena, nemohla věnovat potřebnou péči ani nejmenším dětem, natož dětem předškolního věku, jimž často připadl úkol postarat se o mladší sourozence. Děti byly mnohdy ponechány samy sobě i více hodin denně. K výchově dětí tak mohla významným dílem přispět škola i školka. Mateřská škola poskytovala dítěti nepochybně více informací o světě, než mohlo dítě získat v rodině. Těm nejchudším pomáhala ve vývoji také výživnou stravou.

Mateřskou školu však navštěvovalo zpočátku jen málo dětí, zhruba 5% až 10% všech dětí předškolního věku určité oblasti.¹⁸⁰ Jak už bylo řečeno, byly to děti zaměstnaných matek, z neúplných rodin a jen málokdy z rodin, kde matka byla v domácnosti. Žena, která dala dítě do mateřské školy bez příčiny, byla zpravidla okolím nepříznivě posuzována jako špatná matka a dítě se litovalo. Tyto předsudky se odbourávaly jen pomalu.

Je těžko říci, jak vnímaly školku samy děti. Obzvláště od chudých dětí, které na rozdíl od významnějších osobností, nezanechaly v dospělosti žádné paměti, je nemožné dohledat vzpomínky či reakce na mateřskou školu.

Mateřská škola v první řadě plnila funkci filantropickou, sociální, snažila se o náplň vlasteneckou, ale kolik dětí se tehdy do školky těšilo, kolik si jich školku oblíbilo, nebo kdo každé ráno plakal, že do školky nechce, to se asi nedozvíme. Můžeme však říci, že dětem, které byly doma vystaveny fyzickému a psychickému tlaku, se školka mohla stát místem, kde mohly na několik hodin zapomenout na

¹⁷⁹ Antonín Robek a kol., *Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, s. 172, 173.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 138.

ústrky a ponořit se do hry či vyprávění učitelek. Příznivě jistě působila i změna prostředí. Děti se z tmavých bytů na velkou část dne dostaly do světlých vzdušných prostor školky, která měla často k dispozici i zahradu.

9. Mezi Marií Riegrovou-Palackou a Marií Pape-Carpantier

9.1. Po návratu z Nice

„*Jak bych bývala šťastna uviděti Vás zde (v Paříži) při návratu. Vy jste z těch vzácných lidí, kteří chápou dobro obecné pro ně samé a bez zájmu osobního.*“ Napsala paní Pape Riegrové v roce 1870, když se Riegrová s rodinou vracela z půlročního pobytu v Nice. Bohužel ani tentokrát se Riegrové nepodařilo setkat se s paní Pape v Paříži. Pobyt v Nice přinesl před cestou nemocné a slabé Riegrové opravdové probuzení z pražského spánku, nové intelektuální podněty načerpané ve veřejném kurzu, a to vše v těsné blízkosti pulzujícího Středozemního moře, jež Riegrovou nikdy nepřestalo fascinovat. Návrat do Prahy znamenal konec poklidného života na jihu, kde se nikdy příliš nespěchalo, na druhou stranu Riegrovou čekal milovaný manžel a samozřejmě povinnosti v dobročinných spolcích doplněné od jara do podzimu starostí o hospodářství na malečském velkostatku. Nice znamenalo vykročení z tradiční role, neboť i při zachování péče o domácnost, děti a stárnoucího otce se na šest měsíců stala hlavou rodiny. Řídila rozpočet, nakupovala, vedla domácnost, přitom se pravidelně vzdělávala, organizovala svůj volný čas, dostalo se i na dosud opomíjenou módu. Bylo to volné nadechnutí před další vyčerpávající prací, aniž by Riegrová měla obavy z návratu do starých pořádků v Praze a na Malči.

Právě v následujícím roce po návratu z Francie přebrala, z části dobrovolně, z části vinou Riegrova zaneprázdnění, hlavní dozor nad malečským velkostatkem, který Riegrovi vlastnili od roku 1862. Jako byla Riegrové vyčítána náboženská bigotnost, přestože její celoživotní postoj má k bigotnosti daleko, vytýkal se jí přísný dohled nad hospodářskými pracemi na Malči. Sama své postavení hodnotila tak, že mnozí z ní měli strach „*jako z bataillonu Prusáků.*“¹⁸¹ Riegrová své správcovství vzala stejně zodpovědně jako práci v dobročinných spolcích. Rieger neměl mnohdy čas na Maleč zajet, a tak veškerá starost, kterou nemohli svěřit starému a slepému řediteli velkostatku Václavu Radoňovi, ani neschopnému správci Jaromíru Staňkovi, ležela na bedrech Riegrové. Jako poctivě pročítala filantropickou literaturu, vrhala se na studium hospodářství v podobě osevních plánů, účtů a dohlížení na polích.

¹⁸¹ Marie Riegrová-Červinková, Marie Riegrová, Praha 1892 s. 162.

Ulevilo se jí až v roce 1872, kdy do správcovského úřadu nastoupil její budoucí zeť Václav Červinka. Riegrová si oddechla a s ní zřejmě řada dalších lidí, včetně Palackého, jež se nikdy příliš nezajímal o praktické stránky chodu velkostatku, ale naučil se Riegrové pravidelně dotazovat na zdar polních plodin. „*Nemusím si již hráti na mužského,*“¹⁸² pronesla na konto nového správce Marie Riegrová-Palacká.

9.2. Podobnosti a rozdíly ve filantropické práci Riegrové-Palacké a Pape-Carpantier

Věk 19. století pohnul s mnoha ustrnulými názory nejen na práva dětí, ale i ženského požadavku kvalitního vzdělání, práce, samostatnosti a emancipace. Činností v níž mnoho žen našlo svou realizaci a nakonec i svou důstojnost byla nejen veřejná práce ve prospěch chudiny, dětí a sirotků, ale i podstatnější role v rámci rodiny při výchově vlastních dětí a přebírání zodpovědnosti za chod domácnosti. Taková práce nebyla pouze výsadou Marie Riegrové-Palacké, nýbrž se týkala mnoha žen a dcer politiků, umělců, literátů, „národně uvědomělých“ měšťanů v Praze, Brně, Hradci Králové, Plzni, Českých Budějovicích a dalších městech. Riegrová-Palacká byl příkladem sociálně i materiálně zajištěné ženy hledající v dobročinné aktivitě ve prospěch společnosti jako celku i ve prospěch nezajištěných žen a dětí smysl svého života. Riegrová nejprve hledala cestu k ekonomické samostatnosti dospívajících dívek, teprve když neuspěla v tomto podniku vinou nejen mužů, ale stejně tak samotných žen, upřela své síly ku pomoci batolat a předškolních dětí.

V Praze až dosud převažovaly německé filantropické podniky udržované šlechtou nebo továrníky. Akce Marie Riegrové-Palacké se zaměřovaly na hmotně i politicky mohutníci české měšťanstvo i děti pražské chudiny. Cíle jejích podniků byly dobročinné a zároveň vlastenecké. Vlastní znalosti cizích řečí, především francouzštiny a politické styky Františka Ladislava Riegra ve Francii umožnily Riegrové rozsáhlou organisátorskou činnost po vzoru Paříže v Praze v chudinské péči, ve výchově dívek, v zakládání opatroven a jeslí.

¹⁸² TAMTÉŽ.

Obvykle je Riegrová-Palacká vzpomínána jako paní, která se ani neparádila, ani nevěnovala obvyklým zábavám městských dam, ale do úpadku řídila dobročinné sbírky, dozírala na mateřské školy a navštěvovala byty pražské chudiny. Z této role unikala pouze na čas, který trávila v Nice, jako například v zimě roku 1869 až 1870. Co bylo motivem životního díla, jež za sebou zanechala Riegrová-Palacká? Povznesla do praxe Bolzanovy představy o dobročinnosti jako ideálním naplnění pozemské existence člověka? Působilo na ní neutuchající pracovní úsilí otce Františka Palackého a následně manžela Františka Ladislava Riegra? Nebo jí měla naopak její filantropická činnost odvést od neustálých obav a starostí, které jí sužovaly při rušném českém politickém životě, jehož centrem po jistou dobu byl její manžel? Podle slov Františka Palackého neměla jeho dcera žádný závažný důvod ke stupňujícím se starostem. Měla šťastné manželství, muže, jenž ji podporoval, zdravé děti i vlídné rodinné zázemí.¹⁸³ Riegrová věčně se obávající bohapusté nečinnosti – vždyť už v roce 1851 psala faráři Danešovi z Nice o tom, jak jí utíká čas aniž by ho smysluplně využila. Píše jak ji těší přivezené knihy od profesora Bolzana a Schneidra a lepší se matčino zdraví, ale v tom „zase bývají chvíle, kdy se na sebe mrzím nebo čas utíká já ho mařím, a nepoužívám jak bych měla.“¹⁸⁴

Riegrová-Palacká směřovala ve svém životě k hledání životního smyslu, jenž chtěla rozšířit mezi chudinu. Nemajetné pradleny, švadleny a vdovy si mohly i prostřednictvím svých dětí seznamujících se s prvním opravdovým vzděláním ve školce, uvědomit své postavení a nutnost lepšího života pro své děti. Nebyly to však jenom Bolzanovy knihy a Schneiderovy přednášky působící na mravní vědomí Riegrové-Palacké. Její filantropická činnost byla podmíněna ve velké míře ohlasy dění v rozvinutých zemích za hranicemi Čech i monarchie. Již jsem ve své práci ukázala nakolik její představy fungování dobročinných spolků odrážely uzpůsobení nejrůznějších spolků ve Francii. Riegrová měla obrovskou výhodu znalosti francouzštiny bez níž, i kdyby Rieger jezdil sebečastěji do Paříže a vozil tamní spisy, by nemohla věnovat náležitou pozornost francouzským spisům. Spojení jejich osobnostních předpokladů, nepopíratelné inteligence a rozhledu po evropském i americkém fungování filantropických společností, přinesly své ovoce v podobě

¹⁸³ Pavla Horská – Jaroslava Pešková, Rozhovor mezi filosofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách, In: Filosofický časopis XL, 1992, č. 5, s. 763.

¹⁸⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, odeslaná, faráři Danešovi, V Nizze dne 24. března 1851.

nejen v systému předškolní výchovy, jehož základní principy i název se udržel dodnes, ale i řadě jiných podniků, několikrát jmenovaných.

Podle jakých kritérií lze srovnat život Riegrové-Palacké s Marií Pape-Carpantier, když se ve skutečnosti nikdy osobně nepotkaly a vyměněná korespondence se úzce dotýká pouze tématu vyslání kandidátek do Paříže a otevření první mateřské školy v Praze?

Riegrové se metoda paní Pape a celý francouzský systém předškolní výchovy čítající i ústav pro budoucí učitelky zalíbil ještě před tím, než poznala samotnou ředitelku Ústavu pro učitelky mateřských škol paní Pape-Carpantier. Největší rozdíl mezi oběma ženami tkvěl v rodinném prostředí z něhož vyšly a budoucí filantropické praxi. Riegrová-Palacká od mala matkou vedená k starostem o domácnost a zároveň otcem Palackým ke studiu, žila v poklidném rodinném prostředí pražské měšťanské rodiny, dopřávající si nezřídka i ozdravných pobytů v Čechách a zahraničí. Ve svých dvaceti letech se Marie Palacká provdala za Riegra, tehdy už přední osobnost české politiky, aby nastoupila dráhu manželky a matky, přesně v duchu tradice v níž byla vychována. Poprvé se od vytčené role odklonila až osm let po svém sňatku, přípravou loterie ve prospěch Zdeňky Havlíčkové v roce 1861. V roce 1863 řídila sbírku pro výstavbu chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. Reálný vstup Marie Riegrové-Palacké do oblasti dobročinných aktivit je spojen s jejím příchodem do Spolku sv. Ludmily koncem roku 1864, aby až do roku 1867, kdy na světové výstavě získala inspiraci v zakládání předškolních zařízení pro děti, přemýšlela nad nezdarem školy pro nezaopatřené dívky. Hledala příliš předčasně nezávislost žen v nových oborech, kde by převzaly odpovědnost samy za sebe a mohly důstojným způsobem žít rodinu.

Marie Pape-Carpantier, dcera zavražděného důstojníka a chudé matky narozená v roce 1815 v La Flèche neměla velkou naději, že se stane víc než švadlenou. Tuto práci za skromnou mzdu vykonávala až do svých devatenácti let. Marie Pape-Carpantier však měla talent – byla přirozeně velmi inteligentní, což se v místní společnosti rozneslo, možná i díky jejím básnickým prvotinám a získalo jí pravděpodobně učitele v panu de Neufbourgovi, dlouholetému pedagogovi zabývajícím se učitelstvím i teoreticky. Avšak nic z toho, co se týče skutečného života Marie Pape-Carpantier nelze ověřit, a tak zbývají jen dohady a to málo, co se odvážíla sama sdělit. Paní Pape-Carpantier si úzkostlivě střežila své soukromí a vezmeme-li v potaz problémy, jež jí činila katolická církev, je to věc dosti

pochopitelná. Jedno je jisté. Ve svých devatenácti letech nastoupila „kariéru“ pěstounky v opatrovně. Zaměstnání, do té doby pro ni nic neříkající, se nakonec stalo její skutečnou životní náplní. Na rozdíl od Riegrové, která nikdy sama v opatrovně neučila a svou dobročinnou činnost zahájila ve prospěch chudých dívek, Pape-Carpantier byla doslova vhozena mezi dvě stovky rozjívených dětí a bylo pouze na jejích schopnostech a trpělivosti, aby si s nimi poradila. K otázce ženské emancipace přistoupila až v důsledku vlastní praxe a poznávání, že ženy nejsou ve svém povolání o nic horší než muži.

Ve Francii bylo už v době nástupu paní Pape na místo pěstounky v roce 1834 samozřejmé, že tato práce je svěřena ženám. Naopak Marie Riegrová-Palacká musela ještě v roce 1867 tvrdě bojovat, za ženské vedení a učitelky v první mateřské škole. Především musela přesvědčit Riegra, aby se odhodlal vystoupit v městské radě ve prospěch jejích nároků. Paní Pape-Carpantier neznala vlastenecký podklad české mateřské školy v Čechách. V jednotné Francii bylo bezpředmětné řešit podobné záležitosti, jež připravily mnohou bezesnou noc a úzkost Marii Riegrové-Palacké.

Obě ženy se shodly na metodě opatroven a českých mateřských škol. Dokonce to byla Riegrová-Palacká, kdo prosadil již v roce 1867 název „škola mateřská.“ Francie setrvala u názvu *salle d'asilů* – opatroven až do roku 1882, kdy se definitivně přiklonila k výstižnějšímu pojmenování „*école maternelle*.“ Jinak tomu bylo u Fröblova německého konceptu dětských zahrádek. Riegrová vždy se staví proti všemu německému, neuměla dost dobře docenit výhodu, jež jí přinášela znalost němčiny a německých vlivů v oblasti pedagogiky. Paní Pape dokázala spíše Fröbla docenit z hlediska odborné kvality jeho metod v předškolním vzdělávání. Riegrová ustrnula v negativním dojmu umocněném politickou situací českého národa, i když také ona si vážila některých prvků výchovy obsažených v dětských zahrádkách. Neváhala ale použít německé prostředí a stejně i francouzské jako důkaz převládnutí ženských pěstounek v opatrovnách. Paní Pape Fröbla nejen ocenila, ale z jeho metody si vybrala podnětné prvky, aby je propojila s vlastním názorným vyučováním, aniž by donekonečna jako Riegrová váhala nad německým původem systému.

Marie Riegrová-Palacká se teprve po zhlédnutí světové výstavy při níž nashromáždila úctyhodné množství filantropického materiálu v podobě knih, článků, výročních zpráv, přiměla k sepsání několika článků uveřejněných ve Světozoru a seznamujících zájemce i širokou veřejnost s chodem francouzské dobročinnosti.

Nebyla jako paní Pape píšící na základě vlastní zkušenosti, sama se nikdy neúčastnila výuky ve školkách jinak než vyšetřováním poměrů chudých dětí nebo kontrolou materiálního zabezpečení. Pedagogické koncepce a metody se jí dotkly jenom, aby jí inspirovaly. Většina jejích článků jsou pouze do češtiny přeložené a jen mírně stylisticky upravené výroční zprávy a brožury pařížských dobročinných spolků pečujících o chudé děti, vdovy nebo matky těsně po porodu. Mnoho filantropického materiálu si Riegrová-Palacká překládala jen pro své použití nebo si činila poznámky rovnou ve francouzštině, což bylo snazší. Většinu podkladů později převzala její dcera Marie Červinková-Riegrová ve svém díle *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*.

Marie Pape-Carpantier měla prožitek práce pěstounky, ředitelky opatrovny v Le Mansu a nakonec na postu ředitelky Ústavu pro budoucí učitelky v Paříži. Než jí Marie Riegrová-Palacká poslala jakýkoliv dopis, pečlivě ho kontrolovala sama a vyjádřit se k napsanému musel i Rieger. Paní Pape byla o celých osmnáct let starší než Riegrová, ale obě ženy spolu komunikovaly s hlubokou uctivostí. Mnohé dopisy paní Pape prozrazují, že byly psány ve spěchu a bez předchozího konceptu, jak to činila Riegrová. Paní Pape mnohem více zaměstnávaly veřejné záležitosti spojené s řízením školy podléhající ministru vyučování, což na ní kladlo nároky i v podobě řady odborných konferencí, jejichž vedením byla ministrem pověřena. Paní Pape uměla srozumitelnou formou svých publikací vyjádřit mnohdy obtížnou teorii a praxi v opatrovnách na základě vlastní zkušenosti. Většinu pozitivních odezev jejího díla kalila katolická církev nemohoucí bez kritiky přejít nahlížení paní Pape na Boha a křesťanské náboženství. Největší rozruch vzbudil její spis, o němž si Riegrová poznamenala, že ho nevlastní – *Le secret des grains de sable (Tajemství zrnek písku)*. Otázkou je, jak by reagovala po jeho přečtení, neboť zmíněné dílko se podrobně zabývá především geometrií, již paní Pape kladla k vrcholům poznání, stejně jako svobodní zednáři.

Obě ženy měly možnost porozumět jedna druhé pouze na omezeném prostoru dopisních papírů a setkat se pouze prostřednictvím Riegra, jenž se obvykle při své cestě do Paříže u paní Pape zastavil. Buď aby jí předal informace o otevření školky u sv. Jakuba během roku 1869 nebo, aby vypůjčil pro svou ženu knihy o dobročinnosti.

Je možné, že by si obě ženy příliš nerozuměly v otázce náboženství, zvláště Riegrová jíž se náboženství stalo mocným poutem, projevující se v neustálé pracovitosti, disciplíně i pocitu pověření. Náboženství jí zároveň přinášelo pocit

bezpečí a potřebnou útěchu. Paní Pape na náboženství pohlížela z více racionálního hlediska, ale do jisté míry i modernějšího. Paní Pape téměř bezpochyb věřila stejně jako věřila Marie Riegrová-Palacká, avšak katolická církev pohybující se v zažitých dogmatech novost představ paní Pape nepodpořila ani v nejmenším. I když tyto představy mohly spíše připoutat děti i dospělé k hluboké víře, než vynucování modliteb nebo do puntíku přesný výklad katechismu.

František Ladislav Rieger je jediným, kromě dvou českých učitelek, kdo mohl doložit, jaká byla paní Pape ve skutečnosti, v osobním kontaktu. Například v dopise ze 8. března 1869, složil hlubokou poklonu inteligenci paní Pape, aby si vzápětí zavtipkoval o jejím vzhledu. *„Zajel jsem do Rue des Ursulines, kdež jsem musil antichambrovat (čekat v předsíni) dosti dlouho až mi bylo řečeno napřed, že domácí dáma nemůže se mnou mluvit leč dvě slova; Zatím brzy přišla rozhovořila se a byla by snad zůstala i déle, kdybych sám neodkvapil. Pozvala mne na zítřek opět k sobě. Je vidět, že je jasná hlava. Má energii a rozum, mať ale taky slušné knírky.“*¹⁸⁵

Marie Riegrová-Palacká a Marie Pape-Carpantier se dobře zapsaly do dějin předškolní výchovy svých zemí – Čech a Francie a že se v mnoha pojednáních zmiňují jako ženy pozapomenuté historickým badáním má vlastně pozitivní opak tvrzení. Naznačuje, že zájem o tyto ženy a jejich životní činnosti, vyjádřené snahou vyjmout děti z nevyhovujícího prostředí, ve skutečnosti trvá. Dokazují to především dvě moderní biografie věnované Marii Pape-Carpantier. Žádné historické pojednání zabývající se úlohou žen v českém spolkovém životě 19. století nezapomíná na dobročinné aktivity a přínos Marie Riegrové-Palacké.

¹⁸⁵ ANM, Fond F. L. Rieger, Korespondence rodinná odeslaná, František Ladislav Rieger Marii Riegrové 1867-1875, kart. č. 3.

10. Závěr

Diplomová práce nesoucí název Česko-francouzské vztahy v oblasti filantropie ukazuje na konkrétních životních osudech Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier jejich nezastupitelnou roli v dobročinné práci, a to na příkladu vzniku první české mateřské školy roku 1867 v Praze, kopírující do jisté míry francouzská předškolní zařízení a jejich metody. Práce přinesla několik nových zásadních výsledků blíže seznamujících s osobnostmi obou žen, jež se v zájmu o mateřské školy výtečně doplňovaly, přestože je dělil mnohaletý věkový rozdíl a naprosto odlišné prostředí v němž vyrůstaly. Na Marii Riegrovou-Palackou už nelze nahlížet pouze optikou přezbožné katoličky a úzkostlivé dohlážitelky na malečském velkostatku. Byla sečtělou, jazykově nadanou ženou, jež své vzdělání neustále doplňovala četbou zahraniční literatury, dokázala se samostatně rozhodovat a nebála se zcela převzít péči o rodinu během dlouhého zimního pobytu v Nice. Přitom se ztotožnila s názory a pedagogickými metodami velice nadané paní Pape-Carpantier, aniž by postřehla, že si dopisuje se ženou kritizovanou katolickou církví a podezíranou ze spolčování se svobodnými zednáři.

Tyto dvě ženy přitom nedostaly možnost osobně se setkat. Nejblíže tomu měly při Světové výstavě v Paříži roku 1867, kde paní Pape excelovala při přednesu pěti přednášek seznamujících francouzské učitele s podstatou názorného vyučování, jež potom přejala prostřednictvím dvou učitelských kandidátek vyslaných do Paříže i česká mateřská škola v Praze. Po zkušenosti se světovou výstavou vyšlo Riegrové ve Světozoru několik článků věnujících se francouzské filantropii. Zároveň měla pro svou osobní potřebu mnoho nasbíraného materiálu o dění ve filantropii v řadě evropských zemích. Dívčí průmyslová škola, systém předškolní výchovy i jesle jsou dokladem jejích studií napříč především pařížskými dobročinnými spolky. Třebaže se Marie Riegrová-Palacká vždy snažila působit v ústraní, její mnohaletá práce za odstranění nejhorších projevů chudoby, řada preventivních opatření a zaměření na nejvíce postižené bídou, tedy děti a svobodné matky, je těžko přehlédnutelná. Její úsilí vynikne i prostřednictvím dopisů zaslaných Marii Pape-Carpantier, v nichž ji informuje o všech překážkách stavících se do cesty dobročinnému a zároveň vlasteneckému podniku. Nebyl to pouze vliv Bolzanova učení, jak se domnívala Helena Volet-Jeanerret, nutící Riegrovou k neustálé práci. Byl to i vliv Marie Pape-

Carpantier a celého francouzského systému dobročinnosti, jenž vybízely svou novostí a idejemi k následování.

Marie Riegrová-Palacká i Marie Pape-Carpantier patřily do mohutného především v západní Evropě šířeného emancipačního proudu celého lidského společenství. Pro obě ženy znamenala emancipace především hledání nezávislosti žen, k níž patřila pomoc sociálně ohroženým skupinám společnosti, ale i možnost rozhodovat o sobě a převzít odpovědnost za sebe sama.

11. Bibliografie

Prameny archivní

Archiv Národního muzea

Fond Marie Riegrová-Palacká

Biografický materiál

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Biografický materiál, Deníky Marie Palacké (Riegrové), kart. č. 1.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Biografický materiál, Deník z cesty do Nizzy z listopadu 1869-leden 1870, kart. č. 1, inv. č. 9.

Korespondence

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Pape-Carpentier Marie – Marii Riegrové roz. Palacké 1867-1884 (13 kusů) kart. č. 6, inv. č. 268.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Koncepty vlastní, Riegrová Marie roz. Palacká – Marii Pape-Carpentierové, kart. č. 8, inv. č. 405.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Koncepty vlastní, Riegrová Marie roz. Palacká – Františku Danešovi (1841-1878), kart. č. 8, inv. č. 390.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Daneš František, děkan – Marii Palacké, provdané Riegrové (1841-1890), kart. č. 4, inv. č. 128.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Ledvinková Budislava 1868-1877, kart. č. 5, inv. č. 232.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Müllerová Marie 1868-1870, kart. č. 6, inv. č. 249.

Veřejná činnost

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, kart. č. 13, inv. č. 549.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, Pozvánky na Mikulášské nadílky, kart. č. 13, inv. č. 548.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, Zprávy o dětech z rodin, které vyžadují podporu b.d., kart. č. 13, inv. č. 539.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Jednotlivé školky, Předpisy týkající se městské opatrovny U Sv. Jakuba b. d., kart. č. 13, inv. č. 531.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Korespondence, Personální záležitosti 1868-1891, kart. č. 13, inv. č. 513.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Výroční zprávy mateřských škol, kart. č. 14, inv. č. 559.

Rukopisy

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Rukopisy, Koncepty neuveřejněné (o dobročinných zaopatřovacích ústavech ve Francii – maisons de secours) b.d., kart. č. 8, inv. č. 434.

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Rukopisy, Přípravný materiál, Z výpisků Marie Riegrové roz. Palacké, kteréž sobě činívala ze spisů a zpráv o zařízeních dobročinných a lidumilných, kart. č. 10, inv. č. 451.

Drobné tisky

ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Drobné tisky, Dobročinné akce a školy pro dívky, Letáky týkající s dobročinností a školství v jazyce francouzské a českém 1867-1870 (11kusů), kart. č. 17, inv. č. 647.

Archiv Národního muzea

Fond F.L. Rieger

ANM, Fond F. L. Rieger, Korespondence rodinná přijatá, Marie Riegrová Františku Ladislavu Riegrovi 1867-1875 (172 kusů), kart. č. 3.

ANM, Fond F. L. Rieger, Korespondence rodinná odeslaná, František Ladislav Rieger Marii Riegrové 1867-1875, kart. č. 4.

Prameny tištěné

Bolina, Karel: Mateřské školy pražské. Jejich rozvoj v době 45letého trvání 1869/1915, Praha 1915.

Červinková-Riegrová, Marie: Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky, Praha 1892.

Červinková-Riegrová, Marie: Bernard Bolzano, Malá Vožice 2001.

Červinková-Riegrová, Marie: Ochrana chudé a opuštěné mládeže. Rozhledy po lidumilství v Evropě, Praha 1894.

Kergomard, Geneviève et Alain: Pauline Kergomard, Fil d'Ariane Editeur 2000.

Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů, Praha 1941.

Ledvinková, Barbora: Nástin vývoje opatroven, školek a mateřských škol, Praha 1887.

Lužická-Srbová, Věnceslava: Z mých pamětí, Mladá Boleslav 1928.

Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.

Pape-Carpantier, Marie: Praktické vyučování ve školách mateřských a prvých třídách obecné školy, Praha 1877.

Pape-Carpentierová, Marie: Rady řídícím pěstounkám, Praha 1877.

Stloukal, Karel (ed.): Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.

Svoboda, Jan: Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné všestranné vyučování malých dětí k věčnému vybroušení rozumu a ušlechtilosti srdce s navedením ke čtení, počítání a rýsování pro učitele, pěstouny a rodiče od Jana Svobody, učitele první a vzorné školky pro malé dívky v Praze na Hrádku, Praha 1839.

Odborná literatura

- Cosnier, Colette:** Marie Pape-Carpantier de l'école maternelle a l'école des filles, Editions L'harmattan 1993.
- Cosnier, Colette:** Marie Pape-Carpantier. Fondatrice de l'école maternelle, Fayard 2003.
- Duprat, Catherine:** Usage et pratiques de la philanthropie. Pauvreté, action sociale et lien social, à Paris, au cours du premier XIXe siècle II, Paris 1996.
- Dvořák, Tomáš:** Každodennost na Riegrově velkostatku v Malči, Historický obzor 1997, č. 9-10, s. 224-226.
- Badinter, Elisabeth:** L'amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe – XXe siècle), Paris 1980.
- Bahenská, Marie:** Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005.
- Bahenská, Marie:** Spolupráce nebo rivalita. Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40.-70. letech 19. století, in: Milan Vojáček (ed.) Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století, Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, s. 29-49.
- Bartušková, Marie:** Mateřská škola, Praha 1952.
- Becchi, Egle a kol.:** Le XIXe siècle, in: Histoire de l'enfance en occident du VIIIe siècle à nos jours, Paris 1996, 1998, s. 147-353.
- Beecher, Jonathan:** Charles Fourier. The visionary and his world, Los Angeles, London 1981.
- Brabencová, Jana:** Marie Riegrová-Palacká a české vyšší dívčí vzdělávání, in: Studie k sociálním dějinám, (Edd.) Macháčová J. a Matějček J., Kutná Hora-Opava, Praha 1999, s. 61-65.
- Horská, Pavla:** Naše prababičky feministky, Praha 1999.
- Horská, Pavla:** Sladká Francie, Praha 1996.
- Houdková Zlatuše:** Všední život Fr. L. Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862-1903, Opera historica 4, České Budějovice 1995, s. 253-265.
- Kořalka, Jiří:** František Palacký, Praha 1998.
- Jablonka, Ivan:** L'ame des écoles maternelles: Pauline Kergomard (1838-1925) et l'éveil du jeune enfant sous la Troisième République, in: Bulletin de la Société de

l'histoire du protestantisme français, ed. P. Cabanel et A. Encrevé, tome 149, juillet-septembre 2003, s. 449-463.

Lannes, F.: La correspondance de deux femmes de coeur: Mme Rieger et Mme Pape-Carpantier, *Revue Française de Pratur* XV, č. 73, 1936, s. 198-205.

Laštovka, Marek a kol.: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990

Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999.

Lenderová, Milena: Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého věku, Praha a Litomyšl 2006

Lněničková, Jitka: České země v době předbřeznové 1792-1848, Praha 1999.

Luc, Jean Noël: L'Invention du jeune enfant au XIXe siècle. De la salle d'asile à l'école maternelle, Paris, Belin, 1997 (Coll. Histoire et société).

Mišurcová Věra a Nutzová Hana: Výchova předškolních dětí v Českých zemích 19. století, Praha 1976.

Neudörfllová, Marie: České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.

Ory, Pascal: Les expositions universelles à Paris, Éditions Ramsay 1982.

Pavlíková, Marie: Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově, in: Strahovská knihovna, Sborník Památníku národního písemnictví 11, 1978.

Radoňová-Šárecká, Maryša: Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české, Praha 1945.

Redlich, Joseph: Une lettre de Mme Ladislav Rieger à une Française, *Le monde slave* IV, 1924, s. 138-145.

Reznikow, Stéphane: Frankofilství a česká idnetita 1848-1914. Praha 2008.

Robek, Antonín a kol.: Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981

Sak, Robert: Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993.

Sak, Robert: Rieger. Konzervativec, nebo liberál? Praha 2003.

Stloukal, Karel: Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940.

Svoboda, Jan: Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné všestranné vyučování malých dětí k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtilosti srdce s navedením ke čtení, počítání a rýsování pro učitele, pěstouny a rodiče od Jana Svobody, učitele první a vzorné školky pro malé dívky v Praze na Hrádku, Praha 1839.

Šimůnková, Alena: Statut odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v polovině 19. století, *ČČH* 95, 1, 1997, s. 55-107.

Šolle, Zdeněk: Vojta Náprstek a jeho doba, Praha 1994.

Vitoux, Marie-Claire: Paupérisme et assistance à Mulhouse au XIXe siècle, Association des Publications près les Universités de Strasbourg, b.d.

Volet-Jeanneret, Helena: La femme bourgeoise 1860 – 1895 à Prague. De la philanthropie à l'émancipation, Genève 1988.

12. Přílohy

Seznam příloh

1. *Marie Riegrová-Palacká* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.)
2. *Marie Riegrová-Palacká s manželem Františkem Ladislavem Riegrem* (Karel Stloukal (ed.): Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.)
3. *Marie Pape-Carpentier* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.)
4. *Barbora Ledvinková* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek.)
5. *Interiér mateřské školky u sv. Jakuba* (Antonín Robek a kol., Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981.)

(1) Marie Riegrová-Palacká

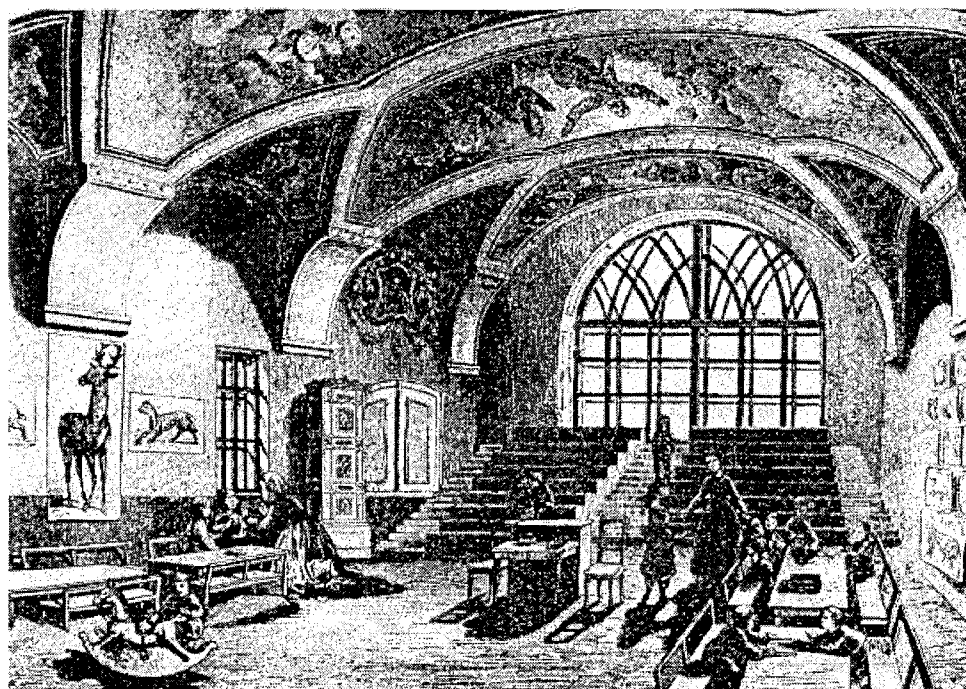
(3) Marie Riegrová-Palacká s manželem Františkem Ladislavem Riegrem

(4) Marie Pape-Carpentier

(5) Barbora Ledvinková

(9) Interiér mateřské školky U Sv. Jakuba